

КУЛІНЕНКО Л.Б.

**ОСНОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ
СТАРШОКЛАСНИКІВ:**

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ВИБОРУ ПРОФЕСІЙ

ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Навчально-методичний посібник

Ізмаїл – 2015

ОСНОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ВИБОРУ ПРОФЕСІЙ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
МОДУЛЬ I: ОСНОВИ СВІДОМОГО ВИБОРУ ПРОФЕСІЙ ТЕХНІЧНОГО СПЕКТРУ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРАМИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ.....	8
<i>Лекція 1. Основні положення профорієнтації в школі та роль свідомого вибору школярем майбутньої професії.....</i>	<i>8</i>
Зміст практичних завдань.....	24
Перелік основної та додаткової літератури.....	25
Інтернет ресурси.....	27
<i>Лекція 2. Зміст профорієнтаційної роботи як автономної педагогічної системи в сучасній загальноосвітній школі.....</i>	<i>28</i>
Зміст практичних завдань.....	37
Перелік основної та додаткової літератури.....	37
Інтернет ресурси.....	38
<i>Лекція 3. Особистісні та педагогічні особливості орієнтації учнів старшої школи на професійсфері “людина-техніка”.....</i>	<i>39</i>
Зміст практичних завдань.....	52
Перелік основної та додаткової літератури.....	53
Інтернет ресурси.....	55
МОДУЛЬ II: МОДЕЛІ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ: ПАРАМЕТРИЧНІ І ТЕХНОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ	56
Лекція 1. Технономічна характеристика моделі профорієнтації старшокласників.....	56
Зміст практичних завдань.....	68
Перелік основної та додаткової літератури.....	69
Інтернет ресурси.....	72
Лекція 2. Параметри технономічної профорієнтації старшокласників.....	73
Зміст практичних завдань.....	81
Перелік основної та додаткової літератури.....	81

Інтернет ресурси.....	83
МОДУЛЬ III. ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА ТЕХНІЧНІ ПРОФЕСІЇ.....	84
<i>Лекція 1. Технології активізації та формування мотивів вибору старшокласниками технономічних професій.....</i>	<i>84</i>
Зміст практичних завдань.....	95
Перелік основної та додаткової літератури.....	95
Інтернет ресурси.....	100
<i>Лекція 2. Зміст та форми спеціального факультативу з формування профорієнтаційної спрямованості старшокласників.....</i>	<i>101</i>
Зміст практичних завдань.....	143
Перелік основної та додаткової літератури.....	143
Інтернет ресурси.....	144
<i>Лекція 3. Складники системи профорієнтаційної роботи в старшій школі: загальна характеристика, функціональна роль.....</i>	<i>145</i>
Зміст практичних завдань.....	162
Перелік основної та додаткової літератури.....	162
Інтернет ресурси.....	163
<i>Лекція 4. Стратегії ефективності традиційної та експериментальної орієнтації на професії “людина-техніка”.....</i>	<i>164</i>
Зміст практичних завдань.....	170
Перелік основної та додаткової літератури.....	170
Інтернет ресурси.....	172
ДОДАТКИ.....	173

ПЕРЕДМОВА

Пріоритетним завданням сучасної загальноосвітньої школи виступає розвиток у її випускника здатності до свідомого вибору активного подальшого життєвого шляху. Саме усвідомлення майбутнього особистістю, як зазначено у Державній національній програмі “Освіта” (Україна ХХІ століття), Законі України “Про загальну середню освіту”, у Державному стандарті освіти та проекті національної доктрини, є суттєвим у забезпеченні гармонії особистості, її можливості повніше розкрити свій потенціал. У даному контексті актуальним є зауваження А. Деміна, який вказує, що саме перед старшою школою актуально постає питання про формування готовності учнів до виваженого здійснення професійного вибору.

В останнє десятиріччя зазнало суттєвих змін таке базисне поняття педагогічної науки, як “профорієнтація”. Аналіз наукового доробку дослідників та сталої практики розв’язання завдань професійного вибору старшокласників свідчать про те, що профорієнтаційна робота, насамперед, спрямована на забезпечення їх інформаційної обізнаності про певне, як правило, обмежене коло професій, переважно наявних у них локальних педагогічних заходів щодо підготовки школяра до аналізу власного потенціалу і проектування соціальної професійної перспективи.

Зокрема, у старшій школі, професійна орієнтація здебільшого спрямована власне на здійснення вибору – перехід до фахової підготовки з масових професій, яка є етапом активної позитивної адаптації до професійної діяльності. Однак, шкільна практика переконливо доводить, що значна частина школярів старшого шкільного віку спонтанно, переважно без виваженого підходу побудови власних життєвих планів і соціально-професійних прогнозів, включається в таку профільну фахову підготовку, яка змістовно відображена в чинних навчальних програмах. До того ж реальні плани власного професійного буття старшокласники здебільшого не пов’язують з напрямком такої фахової підготовки. Відтак, виникає необхідність створення більш ефективних

передумов та технологій профорієнтаційної діяльності, які б забезпечили б свідомий вибір та визначеність учнями старшого шкільного віку власного професійного вибору. Н. Пряжніков зазначає, що професійне навчання масовим професіям замість забезпечення оптимальних умов задля професійного самовизначення призводить до зниження інтересу до фахового трудового навчання в старшій школі, інфантилізації позицій старшокласників у професійному виборі.

На сучасному етапі домінуючою є практика професійної орієнтації, яка здебільшого носить недостатньо усистематизований характер. Так, профорієнтація здійснюється переважно викладачами і класними керівниками в ході вивчення навчальних дисциплін і відповідних тем без взаємної координації; не достатньо розробленими та обґрунтованими є аспекти поглибленої консультативно-діагностичної корекційної роботи щодо майбутніх професійних виборів школярів; вимагає підсилення інформаційна база профорієнтації; наявна епізодичність профорієнтації, що пов'язане не тільки з браком системності в роботі, але й зі зведенням її до організаційного закріплення функцій бази навчально-виробничої практики безпосередньо на підприємствах регіону й активної професійної пропаганди зацікавленими вищими і професійно-технічними навчальними закладами. Означене врешті-решт призводить до ситуації, коли реальний вибір подальшого професійного навчання учнів здійснюється за батьківськими вподобаннями й переконаннями та престижними для певного етапу розвитку суспільства професіями без остаточного усвідомлення самими старшокласниками конкретної мозаїки власних нахилів, здатності до їх опанування і соціалізації засобами обраної професії.

Є. Клімов, Б. Кулагін, Ф. Парсонс, М. Пряжніков, В. Симоненко, Д. Сьюпер, Д. Тхоржевський, С. Фукояма, О. Єлісеєв, В. Ядов, та інші науковці доводять у своїх дослідженнях, що традиційне управління профорієнтацією учнів реалізується через змістовний контроль за базовими професійно-пропедевтичними і профільними знаннями та практичними вміннями і забезпечує певні підстави для прогнозу вибору подальшого професійного

життєвого шляху, опанування фахом, включення до активного соціального життя, хоча, як правило, не враховує реальних нахилів, здібностей і усвідомлених професійних намірів учнів. Розв'язання означених вище суперечностей і зумовлює актуальність наукового пошуку щодо педагогічних технологій більш результативної професійної орієнтації учнів та визначення і конкретизації педагогічних засад з формування усвідомленого вибору школярами майбутньої професійної діяльності.

Актуальність означеної проблеми підсилюється ще однією обставиною. Для сучасної України надзвичайно важливим чинником інтенсивного розвитку виступає кадрове забезпечення реального сектору економіки. Разом з цим, за результатами проведених соціологічних досліджень В. Беспалко, І. Беха, Т. Кларіна, І. Кона, М. Мусалієва, М. Ніфонтова, А. Фурмана, П. Юцявичене, І. Якиманської, та ін., найбільш престижними у цей час є професії, що не пов'язані з економічною сферою, матеріальним виробництвом безпосередньо (юрист, банкір, працівник шоу-бізнесу тощо). У контексті зазначеного важко переоцінити соціально-економічну вагу групи професій типу «людина – техніка», що забезпечують реальний сектор економіки держави.

Функціональна роль професіоналізму людини, яка працює з технікою, є очевидною. Кудряшов А.Ф. зауважує, що саме з ускладненням виробництва, удосконалюванням техніки кінцева ефективність систем «людина – машина» все в більшій мірі буде визначатися індивідуальними особливостями обслуговуючого персоналу, стане ще більшою «ціна помилки» кожного окремого працівника. Як свідчать спеціальні дослідження у цій галузі М. Мусалієва, Н. Ніфонтова, А. Фурмана, П. Юцявичене, на сучасному етапі розвитку професійно-виробничих стосунків бракує науково обгрунтованої і практично вивіреної системи профорієнтаційної роботи в загальноосвітній школі, в якій чітко визначалась би підсистема профорієнтації, зокрема, на технічні професії.

Аналіз характеру самовизначень старшокласників у подальшому професійному виборі дає можливість констатувати, що визначення цього вибору

здебільшого не є глибоким і усвідомленим. Умовно старшокласників можна розподілити на *три нерівнокількісні групи* за розвиненою у них здатністю до вибору майбутньої професії:

- *перша група* – старшокласники, в яких не сформована позиція щодо майбутньої професійної діяльності і фактично відсутній “особистісний механізм” свідомого вибору майбутньої професії. Такі старшокласники, фактично не здатні зробити свідомий виважений вибір;
- *друга група* – старшокласники, що роблять хибний вибір, який містить внутрішні незняті суперечності. Такого роду вибір базується на поверхневій оцінці професії самим старшокласником та її соціального значення, його неадекватній самооцінці тощо;
- *третья група* – старшокласники, що професійно адекватно зорієнтовані, вибір яких є свідомим, стійким, усталеним.

На жаль, саме остання група учнів старшої школи за кількістю не є найбільшою, а формування готовності до свідомого вибору старшокласниками майбутньої професії типу «людина–техніка» не виступало предметом спеціального наукового педагогічного дослідження. Хоча надання можливості старшокласникам, здатним до опанування професій типу «людина – техніка», усвідомити свій хист, сформуванню життєвий план, пов'язаний із даною професією, і відповідну професійну спрямованість важко переоцінити. Крім того, серед старшокласників, що мають схильність до зазначеного напрямку, чимало таких, які зробили вибір іншої майбутньої професії на несуттєвих підставах (престиж, популярність, мода тощо).

У зв'язку з цим стає актуальним для сучасної науки та практики профорієнтаційної діяльності комплекс взаємопов'язаних профорієнтаційних проблем, спробі розв'язання яких присвячена дана монографія, що дасть можливість підготувати старшокласників до свідомого вибору професії. Серед них такі:

1) здійснення *профорієнтації в окремому напрямку (технічних професій)* як профорієнтаційної підсистеми, що зумовлюється значною динамікою “розвитку” професій, а також відповідає масштабу відносно стійкого профорієнтування (не на окремі професії, а на предмет праці);

2) відбір *старшокласників загальноосвітньої школи* як суб’єктів безпосереднього професійного вибору (не умовного й уявного, як у попередні вікові періоди), що викликано їхньою віковою сензитивністю до професійного визначення у контексті життєвого проектування; разом з цим, контингент школярів загальноосвітньої школи не складається з особливо обдарованих дітей (за ознакою раннього виявлення спеціальної обдарованості, наприклад, математичної, і спеціалізації подальшого навчання у профільних класах або спеціалізованих школах), а має реальні труднощі у такому виборі;

3) врахування специфіки сучасного етапу соціально-економічного розвитку: разом з предметно-фаховою (з урахуванням змісту фахової діяльності і вимог професії до спеціаліста) усе більш важливе місце починає посідати “*кар’єрно-ринкова*” *профорієнтація* (з урахуванням ринку професій, освіти і праці, об’єктивних схем кар’єрного росту тощо);

4) *ефективності професійної орієнтації* школярів, пошук чітких і зручних критеріїв її оцінки і пов’язаних з ними *операційних параметрів готовності* до професійного вибору;

5) реалізації *сучасних технологічно-педагогічних підходів* до професійної орієнтації старшокласників у межах окресленого фахового напрямку.

МОДУЛЬ 1. ОСНОВИ СВІДОМОГО ВИБОРУ ПРОФЕСІЙ ТЕХНІЧНОГО СПЕКТРУ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРАМИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Лекція 1. Основні положення профорієнтації в школі та роль свідомого вибору школярем майбутньої професії

Загально визначено науковцями, що “профорієнтація – це науково-практична система підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення”, протягом майже століття науково-педагогічний пошук спрямовано на вивчення означеного соціального феномена.

Професійна орієнтація, що сформувалась як самостійна соціальна галузь у США за результатами наукових впроваджень *Дж. Дейвіса* та *Ф. Парсонса*, започаткована у нашій країні з початку ХХ століття. Осмислення історико – педагогічних аспектів проблеми дає підстави стверджувати, що питаннями професійної орієнтації активно займався Всеукраїнський інститут праці у м. Харкові; у середині 1920-х років з початком становлення промисловості і з об’єктивними труднощами, що виникли у зв’язку з цим, у нашій країні було введено професійний підбір (профпідбір) підлітків при вступі до школи фабричного учнівства (ФЗУ), а в 1928 році діяла постанова про обов’язковий профконсультаційний висновок при направленні підлітків у ФЗУ всіх галузей промисловості. Вже тоді виявилась соціальна ефективність професійної орієнтації: в результаті застосування методів діагностики у 2 рази знизився відсів учнів із цих шкіл.

Ще у 20-ті роки були спроби створення системи професійної орієнтації: А.П. Болтуновим впроваджувалася система профконсультаційних заходів, яка поєднувала роботу шкільних психологів-педологів, бюро профконсультації при біржі праці, робітників фахових навчальних закладів, куди мали спрямовуватися випускники шкіл. При цьому на кожного з них складався профконсультаційний

висновок; біржа праці надавала відомості про стан ринку праці. *А. Болтунов* особливе значення приділяв власній активності підлітка у засвоєнні фахового досвіду і подоланні труднощів початкової адаптації. За ініціативою У. Бехтерева і його учня А. Кларка в 1927 році було створене перше в СРСР бюро профконсультації при біржах праці, в яких обстежено більше 7 млн. осіб.

Інтерес до професійної орієнтації спостерігався в періоди соціально-політичних і економічних перетворень. Після початкового періоду індустріалізації другий підйом вітчизняної профорієнтації припадає на 50-60-і роки, збігаючись із відомою “відлигою”. У середині 80-х років посилюється інтерес до профорієнтації, що, з одного боку, було зумовлено постановою “Про реформу загальноосвітньої і професійної школи” (1984), а з іншого боку – перебудовчими процесами.

За радянських часів професійна орієнтація розглядалась виключно у контексті системи трудового виховання як її компонент, що має не меті підпорядкувати інтереси людини суспільним цілям. *А. Сазонов* визначав мету професійної орієнтації учнів в контексті розгляду загального зв'язку з більш широкими цілями і завданнями трудової підготовки школярів, зокрема, сформуванню у школярів готовність до суспільно корисної продуктивної праці, тобто виробити сукупність якостей і властивостей, що зумовлюють потребу і можливість успішно, з користю для суспільства, із задоволенням для себе працювати в народному господарстві. Стояло завдання не тільки готувати учнів до праці і вибору професії, але й добиватись практичної реалізації обґрунтованого вибору професії до початку введеної обов'язкової професійної підготовки, тобто власне вибір старшокласник має здійснити до старшої школи, а можливо це шляхом забезпечення такої системи професійної орієнтації учнів, яка б дала можливість підвести школярів до часу закінчення неповної середньої школи до обдуманого вибору професії і відповідного навчального закладу для продовження освіти.

Отже, передбачалось, що старшокласник вже здійснив свій вибір і має лише його втілювати. Однак об'єктивні результати такої профорієнтації не

досягали поставленої мети. Лише незначна частина випускників шкіл вибирали професійний шлях у відповідності до опанованої в навчально-виробничому навчанні робітничої професії. Крім того зазначимо, що така постановка питання не відповідає психологічним особливостям особистості підлітка і юнака. Підлітки не активні у виборі професії – їхньою провідною діяльністю, на думку *Д. Ельконіна*, є спілкування в системі суспільно корисної діяльності, що включає в себе її колективні форми: суспільно-організаційну, спортивну, художню, трудову. У підлітковому віці діти нерідко стають “жертвами” сімейної профорієнтації: їх орієнтують на “вигідні”, “престижні” професії, часто авторитарно, без урахування можливостей дитини, її бажань, думки педагогів.

Але разом з цим, провідною в старшому шкільному віці, вважає автор відомої вікової періодизації, є навчально-професійна діяльність. Це підтверджують і дослідження *М. Крилова*, які доводять, що “професійна спрямованість школярів, як і вибір майбутньої професії стає актуальним для юнаків і дівчат тільки 16-17 років”.

Л. Божович визначає старший шкільний вік як юнацький, в якому розвивається мотиваційна сфера особистості: визначення власного місця в житті, формування внутрішньої життєвої позиції, формування світогляду.

Таким чином, саме юнацький вік, вік старшокласника, дозволяє людині робити виважений професійний вибір, будувати плани на майбутнє, прогнозувати своє місце в суспільстві. Це саме той вік, коли усвідомлення вибору буде глибоким і виваженим (порівняно з попередніми періодами життя).

Зважаючи на це, цілком природно, що дослідницька увага сфокусована нами саме на профорієнтаційній роботі зі старшокласниками.

Сучасний етап розвитку профорієнтації пов'язаний з розбудовою державності в Україні, розвитком соціально-економічних відносин у суспільстві на ринкових засадах. У таких умовах професійна орієнтація, в тому числі й учнів загальноосвітніх шкіл, набуває своєрідних рис. Але, як свідчать дослідження з цієї проблеми вибір має бути природним на підставах тих чинників, на які спирається обранець.

У нашому розумінні, адекватний вибір, є таким, що відповідає здібностям людини, прогнозує в майбутньому умови для повної професійної автентичності, високого рівня професіоналізму, надає в перспективі можливість самореалізації людини на шляху до професійної досконалості. Така здатність до глибоко усвідомленого, адекватного вибору є якістю, що розвивається в процесі життєдіяльності, виховання, рефлексії власного досвіду. А це вимагає педагогічної роботи у напрямку формування повноцінної готовності до здійснення відповідального професійного вибору. Професійна орієнтація має бути організована таким чином, щоб право людини на вибір професії, трудових занять могло природно здійснюватись у відповідності до покликання, здібностей, освіти, в умовах волевиявлення особистості. При цьому людині, що шукає власний шлях у світі професій, важливо допомогти в самопізнанні, самовихованні й організації саморозвитку.

Сучасною тенденцією у професійній орієнтації є визнання її соціально-адаптивного значення, що передбачає *розширення значення професійної орієнтації* за рядом напрямків, яких вона не мала дотепер.

Передусім, професійна орієнтація набуває впливу на формування “*трудової свідомості*”, що виявляється у системі знань, відношень; переживань з приводу господарського життя суспільства і шляхів інтеграції в нього, та за себе як суб'єкта господарського життя.

Крім професійної свідомості, відзначається її відносно самостійний зміст, що не пов'язаний із засвоєнням основ наук – *додатковості* професійного навчання. Зміст навчання достатньо консервативний, оскільки предметні знання, навички, вміння є елементами культурних традицій, частиною безупинного за своєю організацією досвіду людства.

Аналіз досліджень Б.О. Федоришина, К.А. Абульханової – Славської, А.М. Алексюк та інших, а також педагогічного досвіду щодо проведення профорієнтаційної роботи в старшій школі теоретично дозволив вирішити *суперечності* між безперервністю досвіду, який транслюється учням, і динамічним життям. Ці протиріччя представляються у *трьох напрямках*.

Перший пов'язаний з *методичними технологіями навчання*, в основі яких можуть лежати такі принципи, як “активність” на противагу “реактивності”, переорієнтування з об'єктного світобачення на процесуальне, з онтології (чим є світ) на гносеологію (що важливо знати про світ у зв'язку з досягненням визначених цілей), дослідницький підхід, розв'язанням проблемних ситуацій тощо.

Другий напрямок спирається на *організаційну перебудову навчання*, коли розвиваються форми безупинної, додаткової освіти, організацією нових форм навчання (модульне, дистанційне, екстерном тощо).

Третій напрямок передбачає розвиток *технологій*, які не є навчальними ні за змістом, ні за організаційними формами, але є супровідними і такими, що *підтримують навчальний процес*. До таких технологій можуть бути віднесені *інноваційний і фінансовий менеджмент* у сфері освіти, різноманітні види медико-психологічної допомоги тощо.

Аналіз накопиченого досвіду у сфері теорії і практики профорієнтації, виявлених суперечностей, шляхів їхнього розвитку та їхнього рішення дозволяє визначити сутність профорієнтації як *соціального явища*: це багатоаспектна, цілісна система науково – практичної діяльності суспільних інститутів, відповідальних за підготовку підростаючого покоління до вибору професії і вирішального комплексу соціально-економічних, психолого-педагогічних і медико-фізіологічних завдань з формування фахового самовизначення, що відповідає індивідуальним особливостям кожної особистості і запитам суспільства в кадрах високої кваліфікації.

Разом з цим, як визначає Б.О. Федоришин, профорієнтація – це *педагогічне явище*, тобто науково обґрунтована система підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення та самореалізації, що спрямована на оптимізацію взаємозв'язків між інтересами, здібностями, можливостями особистості, різноманітними видами професійної діяльності та попитом на них на ринку робочої сили. Проте слід зазначити, що ще недостатньо вивчено питання щодо пропедевтичної професійної підготовки старшокласників.

Незважаючи на те, що професійно значущі якості формуються у процесі підготовки фахівців, удосконалюються в професійній практиці, їх базою є педагогічна пропедевтика – попередня підготовка, розвиток здатності до опанування професії, формування спрямованості на професію, що в результаті складає готовність до активного професійного вибору.

Аналіз професійної орієнтації як комплексного соціального, психологічного, педагогічного, демографічного явища дозволив виділити **6 сучасних методологічних критеріїв**, які пов'язані з розробкою наукової парадигми профорієнтації:

1) *професійної придатності/непридатності* і стилю професійної діяльності;

2) *активності/пасивності впливу соціальних інститутів* на ситуацію вибору професії;

3) *змістового масштабу професійного орієнтування* – вузько спрямоване/широко спрямоване;

4) *вікової специфікації профорієнтування* – рання профорієнтація/профорієнтація при розвинутому усвідомленні;

5) *професіографічних орієнтирів* – модель фахівця/сукупність професійно-особистісних якостей;

6) *професійної соціалізації* – орієнтування на ринок професійної праці і соціально-професійну кар'єру/орієнтування виключно на професійні вимоги.

Визначаються основні риси названих критеріїв, які дозволяють визначити оптимальні шляхи їх врахування.

Критерій професійної придатності. Вибір професії довгий час розглядався як пошук відповідності між вимогами професії й індивідуальністю. Такий підхід стали називати “діагностичним” і відносили до розряду директивних форм профконсультації і профорієнтації.

“Діагностична” позиція стосовно придатності/непридатності до професій зміщує акцент профорієнтації у напрямку встановлення “професійної придатності”. У разі відмови від такої позиції вибір професії лежить у суспільно

й особистісно ціннісній площині, завданням профорієнтації стає приведення у відповідність інтересів особистості і суспільства, а питанням професійного діагностування стає ціна зусиль, необхідних для опанування професією.

Як справедливо зазначає **О. Борисова**, “теорія професійної придатності, відповідно до якої професійна орієнтація має у результаті допомогти майбутньому працівнику знайти професію, що відповідає його інтересам і можливостям. При цьому особливий акцент робиться на відповідності людини вимогам професії. Центральним поняттям, яке описує такий підхід, є професійна придатність... Вона формується в трудовій діяльності, в ході оволодіння професією, а не дана людині з самого початку, як певна виражена якість”.

Разом з цим, “основою професійно важливих якостей є спеціальні здібності, які – на відміну від загальних – забезпечують успішність діяльності в конкретних її видах”.

Поняття професійної придатності тісно пов’язане з поняттям професійного покликання. Воно до певної міри фаталізує професійне становлення людини. Так, на думку **П. Вайнцвайга**, “усвідомлення власного покликання може відбутися в молодості, а може і запізнитись. Якщо воно приходить рано, єдине, що треба робити, – цілеспрямовано і напружено працювати, щоб перетворити алмаз своїх можливостей у діамант, який виблискує всіма гранями досягнень. Якщо усвідомлення покликання запізнюється, то здаватися не варто: сумлінно виконуйте службові обов’язки, і ви переконаєтесь, що кропітка праця і додатковий життєвий досвід були необхідні для гартування характеру і правильної оцінки потенційних можливостей”.

Дещо іншої позиції дотримується **Є. Клімов**. Науковець вважає, що ознаку “профпридатності” не правомірно приписувати тільки людині, оскільки саме негодящими можуть виявитися погано спроектовані і невдало організовані умови праці. Тобто властивість профпридатності може приписуватися людині лише як ситуативна – притаманна, чітко говорячи, не йому, а конкретній системі “суб'єкт-об'єкт”. На думку дослідника, ситуацію *взаємної придатності суб'єкта і трудової посади* можна реалізовувати, створюючи певний індивідуальний

стиль діяльності: знайти людині з числа існуючих таку роботу, що їй підходить, сформувані в неї додатково деякі необхідні фахові якості (знання, досвід), розділити важкі функції, з якими особа не в силах справитися, між двома або більше людьми, забезпечити її новими досконалими технічними засобами тощо. Проте ця концепція індивідуального стилю діяльності не бере до уваги негативний вплив на результати праці недостатньої психофізіологічної придатності людини до професії.

У цілому ряді вітчизняних підходів сформоване уявлення про складну внутрішню структуру суб'єкта праці. Розуміння необхідності узгоджувати можливості людини і професії та бачити одне в іншому добре ілюструється так званім “золотим правилом”, принципом взаємного резервування людини й автоматики, поняттям “індивідуальний стиль діяльності”. “Золоте правило”, наприклад, попереджує, що “ми, бажаючи підвищити” продуктивність, ефективність, якість роботи людини, не можемо довільно робити усе, що хочемо, із системою “людина – предмет праці – засіб праці – середовище”, не зважаючи на факт взаємовідповідності людини і трудової посади. У структурі останнього наукового дослідження обґрунтованим визнається спеціальне проектування “зони самостійності” (гарантованої самодіяльності) суб'єкта праці.

Дослідження **І. Карцева** довело, що придатність або непридатність до професії можна заздалегідь передбачити за *медико-біологічними критеріями*. На думку науковця, у процесі оволодіння професією в осіб, професійно придатних, виробляється робочий динамічний стереотип, що відбиває всю майбутню діяльність у корі головного мозку, на відміну від осіб, які не володіють фаховою придатністю, в котрих подібний стереотип не виробляється. У зв'язку з цим в останніх не спостерігається тренування, що призводить до автоматизації рухів, що входять у стереотип.

І. Назимов поняття фахової придатності розкриває з погляду того, що може робити людина в силу сформованості її знань, досвіду, здібностей, що вона хоче і повинна робити в залежності від сфери її інтересів, обов'язків і планів. Науковець вважає за *необхідне прогнозувати фахову придатність*. Причому, на

його думку, навіть невдалий прогноз не може бути вирішальним для оцінки ефективності застосованих методів. Достовірність прогнозу залежить не тільки від надійності методик, але й від організації, умов і оплати у сфері обраної людиною професії.

Ряд дослідників при вивченні профпридатності пропонують взяти до уваги набір компонентів, від яких залежить *успіх в опануванні професії*. Так, **Л. Меншикова** відзначає, що профпридатність залежить, по-перше, від *мотивації*, тобто бажаності фахової діяльності, ступеня задоволення, що вона доставляє, потреби займатися цим видом діяльності; по-друге, від *кваліфікації*, тобто від рівня отриманих знань, умінь, рівня підготовленості до діяльності; по-третє, від *індивідуально-психологічних особливостей особистості*, від тих природних і придбаних властивостей, якостей, станів, які визначають успішність виконання фахової діяльності.

Важливе місце у розробці поняття професійної придатності посідає поняття індивідуального стилю діяльності. Так, **В. Мерлін** зазначає, що високі виробничі показники можуть бути досягнуті однаково всіма людьми завдяки створенню кожним робітником індивідуального *стилю діяльності*. У даному випадку мова йде про те, що людина формує систему своєрідних методів, прийомів організації праці, це, ніби компенсує недостатній розвиток важливих для даної професії властивостей і якостей.

Підходи і погляди на проблему можливостей та здібностей особистості працівника є досить різноманітними. По-різному оцінювалося значення природних і набутих властивостей та виявів здібностей у різноманітних сферах суспільної діяльності.

Принципово іншою є точка зору **К. Гуревича**, який висловлює сумнів стосовно можливості прогнозувати профпридатність. Він обґрунтовує це тим, що предметом прогнозу є майбутня практична діяльність, яка людині ще не відома. Тому, на його думку, слід виділяти *2 типи професій (з абсолютною і відносною придатністю)*.

Перший з них ставить до особистості такі вимоги, які не можуть бути компенсованими, а тому обов'язковими є відповідні антропометричної або психофізіологічної властивості (наприклад, швидкість реакції для льотчика), йдеться про *абсолютну фахову* придатність, що робить необхідним ретельний профвідбір.

Другий тип професій пред'являє до трудової особистості вимоги, що можуть компенсуватися різноманітними властивостями. До цього типу автор відносить “масові професії”. Проте, незважаючи на можливість компенсації, не всі, хто оволоділи професією, на його думку, можуть досягти майстерності. Таким чином вважаються обмеженими можливості компенсації і бажаний фаховий добір.

Як свідчать результати дослідження проблеми педагогічних засад формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу «людина-техніка», часткова або повна профнепридатність може виявитись на різних етапах оволодіння професійними навичками і при виконанні фахових обов'язків. Професійна придатність безпосередньо пов'язана з проблемою професійного відбору. У широкому значенні під професійним відбором розуміється комплексне дослідження з метою прогнозування фахової придатності. Здійснене експериментальне дослідження базувалося на використанні загально визначених *видів профвідбору*:

- медичний (за станом здоров'я);
- соціально-психологічний (за соціально зумовленими психологічними властивостями особистості);
- освітній (за знаннями, вміннями і навичками);
- психофізіологічний (за професійно важливими психофізіологічними властивостями, необхідними для успішного оволодіння професією).

Крім того, про професійну придатність можна судити за *об'єктивним і суб'єктивним* критеріями – успішним оволодінням і здійсненням професійної діяльності та ступенем задоволеності нею.

Проблема придатності/непридатності до професії у педагогічній науці не є остаточно вирішеною. Проведені спостереження дали можливість визначити такі види профвідбору: 1) розподіл на професії, що “вимагають” абсолютної і відносної профпридатності; можливість у останніх формувати індивідуальний стиль діяльності; 2) наявність більшої або меншої схильності до опанування певними видами професій (навченості).

У межах дослідження є доцільним визначення даних показників у професійній орієнтації школярів.

Критерій активності/насивності впливу на тих, хто обирає професії. Активний вплив на тих, хто має обирати професію – виховання спрямованості на масові, актуальні види професій, формування знань про професії і первісних професійних навичок – традиційно був завданням професійної орієнтації. Певним негативом у такій професійній орієнтації була професійна агітація на певний ряд професій, які з тих чи інших причин були “необхідні”.

Велике значення формуванню психологічної готовності учнів до вибору професій надає в своїх дослідженнях **О.Г. Єлісєєв**. Науковець відзначає, що при непрофесійному ставленні до профорієнтації, припускались помилки – “дискримінації” одних професій у порівнянні з іншими, неповне врахування позиції школярів до обрання цих професій. Зустрічалася практика, коли навчально-виробничі комісії працювали із школярами, які не мають на меті працювати і навіть опановувати професії, які їм викладаються.

У межах даного дослідження є актуальним той аспект, що найбільш продуктивним є такий “активний” вплив, який спонукає до активності того, хто обирає: важливо створити такі умови, щоб той, хто обирає, зайняв наступальну позицію.

На сучасному етапі соціального розвитку показовою є зміна методології у професійній орієнтації: від вивчення вимог професії до людини, до вивчення професійних кар'єр і розвитку, від констатуючої діагностики спеціальних здібностей до активізації самопізнання і процесів самостійного вибору.

Ознайомлення з технологіями професійної орієнтації свідчить про те, що аналогічні зміни відбуваються й у рамках окремих методологій. Так, класична модель *Ф. Парсонса* початку століття припускає виявлення особливостей тих, хто консультиється відносно професій, які вони обирають. Логічним центром даної моделі є вимоги професії до людини. Теорія *Ф. Парсонса* припускає, ніби людина “професійна” з моменту народження, і, отже, достатньо вивчити її індивідуальні особливості, щоб знайти “приготоване” для неї місце або сферу трудового життя. Слід зазначити, що дана модель не вичерпала себе – вона і зараз досить популярна серед тих, хто працює у професійній орієнтації, особливо в галузі професійного відбору.

Через 40 років модель *Ф. Парсонса* по суті була відтворена японським професором *С. Фукуямою*, який протягом кількох десятиліть розробляв популярну систему підготовки підлітків до свідомого вибору свого професійного шляху. Така підготовка має *формальну стадію*, на якій відбувається уявний фаховий вибір із застосуванням інформації про себе (на основі доскональної самооцінки) і вимог, запропонованих професіями. Якщо результати зіставлення позитивні, то це дає можливість перейти на наступну (контролюючу) стадію. В межах стадії перевірки підліток має накопичити вже позитивний досвід самопізнання, перевіряючи свої “розумові” вибори в спеціальних екстремальних спробах (їхній набір фіксований і дорівнює 16). Проби дозволяють визначити рівень власної придатності до професії, з одного боку, й адаптивні можливості професії щодо індивідуальних властивостей, з іншого. З урахуванням формальної і практичної стадій визначається здатність учня до вибору професії, а також відповідність особистісних нахилів до обраної професії.

С. Фукуяма, повторивши основні компоненти моделі *Ф. Парсона*, зробив істотні доповнення до прототипу. По-перше, акцент ставиться на самопізнанні,

по-друге, ключову роль відіграє самопізнання не формальне, а практичне, по-третє, як вказує *Ю. Укке*, у системі *С. Фукуями* центр ваги переноситься із діагнозу з метою прогнозу на діагноз для удосконалювання навчання, тому оцінюється не стільки особистість з позиції вимог професії, скільки процес формування потрібних якостей.

Методичні ідеї японського автора ще не апробуються в Україні, хоча настанова на аналіз себе і світу професії знаходить плідні втілення. Такий активний вплив, що спонукає до здійснення активного вибору тих, хто обирає, – істотна характеристика сучасного підходу до професійної орієнтації.

Таким чином, проблема активності профорієнтаційного впливу не є остаточно вирішеною. Потребують компромісного вирішення такі питання:

1) пропагування актуально необхідних суспільству професії без “дискримінації” інших;

2) створення умов для формування здатності до власне активного професійного вибору майбутньої професії;

3) надання широких можливостей для цілком самостійного вибору професії за будь-яких мотивів, що є невід’ємним правом кожної людини.

Критерій діапазону змістовного орієнтування: спеціальність – професія – галузь виробництва – тип професійної діяльності – соціальна професійна кар’єра тощо.

Світ професій динамічний, мінливий, і вимоги, що ставляться до людини, неухильно змінюються. Більшості людей професія уявляється як стійке формування, відносно інших існують стійкі стереотипи. Хоча функції професій залишаються незмінними, активно, а іноді і докорінно змінюється зміст кожної професії, набір операцій, обсяг знань, рівень умінь, необхідних для виконання професійних обов’язків.

У зв’язку з різними темпами “постаріння знань” життя професій скорочується до 5-17 років. З’являється більше спеціальностей, в яких люди не можуть розраховувати на те, що їм вистачить отриманих знань у період навчання. “Якщо б люди обмежувались тільки ними, то при подвоєнні знань з

даної спеціальності, скажімо, кожні 12 років, навіть спеціалісти з вищою освітою, що почали працювати у 23 роки, в 35 володіли б лише половиною, в 47 – чвертю і в 59 – восьмою частиною необхідної на той час у даній сфері професійної кваліфікації, а за більш високих темпів накопичення й оновлення знань первісно одержана кваліфікація, природно, знецінюється ще швидше”.

Отже, відтепер немає ніякого сенсу спрямовувати професійну орієнтацію на конкретну професію, спеціальність. Постає питання про те, яким має бути “масштаб” професійного орієнтування. Важливим стійким показником професійної діяльності є предмет професійної діяльності, що відображає, принаймні, дві базові системи відносин – суб’єкт-суб’єктні і суб’єкт-об’єктні, які лежать в основі професійної діяльності. Відповідно є важливим знайти властивості людини, що дозволяють їй самореалізуватися. Масштаб, який має бути врахований при профорієнтації, – це тип професії.

Критерій специфікації профорієнтації на різних вікових етапах: рання профорієнтація (специфікація); профорієнтація при сформованості достатнього досвіду.

У профорієнтації, як і в освіті, існує проблема спеціалізації/уніфікації змісту. Треба вирішити питання про те, як зарано необхідно долати уніфікацію підготовки; чи потрібна спеціалізація, коли слід вводити спеціалізацію. Традиція професійного орієнтування в школі пов’язана з таким підходом, коли до старших класів учень вже до певної міри обрав напрямок власного розвитку. Його подальша трудова і виробнича підготовка спрямовувалась на оволодіння масовою робітничою професією відповідно до такого попереднього вибору. Однак, як показує практика, незначний відсоток випускників школи, що одержали робітничу професію в навчально виробничому комплексі, починають працювати за нею або навчатись відповідно до профілю.

Справа не лише в тому, що недостатня ефективність профорієнтаційної роботи на ранніх етапах не дозволяє зробити прогностичний вибір, а й у тому, що саме здатність до такого вибору, рефлексивне вміння чітко проектувати

власне професійне життя з'являється саме в період ранньої юності, коли актуальним стає соціальне самовизначення.

Отже, за результатами дослідження, професійна орієнтація має здійснюватися за умов її усвідомлення. Найбільш чутливою і кульмінаційною віковою групою, яка самовизначилась в ході експериментальної роботи стала група учнів 10-х класів. Саме рання юність відрізняється схильністю до життєвого проектування. Це і спонукає до ретельного ставлення до профорієнтації старшокласників. Методика і практика профорієнтації іноді розглядає юнацький вік як своєрідний підсумок попереднього професійного орієнтування, як прямий логічний його наслідок, знижуючи, на жаль рефлексивні і цілеформувальні чинники цієї вікової групи.

Критерій динамічності розвитку професій і формування моделі фахівця як орієнтиру професійної діяльності

Темпи розвитку професійної діяльності суспільства фактично зводять нанівець створення так званої “моделі фахівця”. Практика доводить, що створити таку модель в умовах безперервного розвитку професії практично неможливо: ті риси, які нещодавно були найважливішими у професійній діяльності, відходять на другий план, їх місце займають нові. Модель фахівця до певної міри відповідає вихованій в людях орієнтації на стабільність, а не динамізм, що визнається одним із основних бар'єрів професійної та соціальної адаптації в сучасних умовах.

Ідеологія заданих еталонних властивостей, з якими необхідно порівнювати процес професійного становлення, методично важко реалізується, особливо в сучасній соціальній ситуації, коли з'являються нові професії, а багатьом людям припадає переучуватися або працювати за спеціальністю, що не відповідає освіті.

Більш продуктивним виявляється підхід, в якому зазначаються компоненти професійної спрямованості, орієнтації на професіоналізм діяльності, здатність до актуалізації вмінь і саморозвитку, розвиток загально

інтелектуальних і загально професійних здібностей, що стосується даного кола професій.

Отже, динаміка професій відносно професійного орієнтування спонукає до вибору кола (типу) професій, не зупиняючись на окремих.

Критерій професійної соціалізації

Професійна соціалізація в сучасному суспільстві пов'язана з поняттям ринку професій і праці. В цій ситуації важливою стає здатність фахівця до адаптації в умовах ринкової конкуренції.

Зв'язок професійної орієнтації з *процесами адаптації* чітко прослідковується в історії її розвитку. Зараз популярні ідеї американця **Дональда Сьюпера**, що оформилися ще в 50-60-х роках ХХ ст. Вивчаючи професійний розвиток, **Д. Сьюпер** виділив ряд параметрів, з урахуванням яких можна його прогнозувати. З одного боку, це *рівень фахової зрілості людини*, а з іншого боку – для надійності параметрів науковець брав такі об'єктивні характеристики професійного шляху, як *службовий ріст і розмір зарплати*. Останні є не що інше як зовнішні атрибути соціальної професійної адаптації.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства відбуваються відчутні зміни в соціально-трудої сфері: формуються нові відношення власності, відбувається структурна перебудова економіки, з'явився ринок праці і безробітні. Кардинальні зміни суспільства призвели до того, що людина адаптується не просто до умов праці, а до *соціальних змін*, які найбільш відчутні в трудовій сфері.

Як засвідчують соціологічні дослідження, трудова поведінка людини в суспільстві – це поведінка на *ринку праці*, а не тільки на *трудовому професійному посту*. Вона супроводжується вмінням або невмінням орієнтуватися в попиті на робочу силу, пропонувати себе як такої.

Отже, профорієнтація спрямовується не тільки на забезпечення відповідності людини і професії, але й на відповідність людини і ринку праці. Така професійна орієнтація передбачає з'ясування планів і кроків власної соціалізації, професійної кар'єри. Вона, передусім, передбачає формування

специфічної якості людини, тобто її здатності до професійного проектування і його активного впровадження. Зазначена низка методичних проблем безпосередньо стосується напрямку започаткованої роботи, в якій даним дослідженням здійснюється намагання відповісти на них конкретними результатами, до відомої міри сформулювати спосіб розв'язання зазначених проблем.

Зміст практичних завдань

Практичне заняття 1. *Професійна орієнтація як самостійна соціальна галузь*

1. Системи професійної орієнтації.
2. Визначення соціально-адаптивного значення у професійній орієнтації.
3. Розширення значення професійної орієнтації за напрямками.

Практичне заняття 2. *Профорієнтаційна робота в старшій школі*

1. Вивчення досвіду сучасної школи.
2. Основні суперечності між безперервністю досвіду, який транслюється учням, і динамічним життям.

Практичне заняття 3. *Аналіз професійної орієнтації як комплексного соціального, психологічного, педагогічного, демографічного явища*

1. Визначення і розробка наукової парадигми профорієнтації.
2. Сучасні методологічні критерії впливу на вибір професії.
3. Класифікація професій по Є. Клімову за типом головного предмету праці.

Практичне заняття 4. *Ознайомлення з технологіями професійної орієнтації.*

1. Види методологій у підготовці підлітків до свідомого вибору свого професійного шляху: класична модель Ф. Парсонса, популярна модель С. Фукуями.

2. Основні критерії вирішення проблеми активності профорієнтаційного впливу до здійснення свідомого вибору
- 2.1 Критерій діапазону змістовного орієнтування.
- 2.2 Критерій специфікації профорієнтації на різних вікових етапах.
- 2.3 Критерій динамічності розвитку професій.
- 2.4 Критерій професійної соціалізації.

Перелік основної та додаткової літератури

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / Абульханова-Славская К. А. – М.: Наука, 1991. – 299с.
2. Араб-Оглы Э.А. Обозримое будущее / Араб-Оглы Э.А. – М.: Наука, 1988. – 237с.
3. Артемьева Т. И. Категория возможности и действительности в психологии личности / Т. И. Артемьева // Категории материалистической диалектики в психологии. – М.: Наука, 1988. – С. 88-119.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Божович Л.И. – М.: Просвещение, 1986. – 176с.
5. Борисова Е.М. Индивидуальность и профессия / Е.М. Борисова, Г.П. Логинова. – М.: Знание, 1991. – 80с.
6. Ботякова Л. В. Учебно-методический кабинет профессиональной ориентации / [Ботякова Л.В., Голомшток А.Е., Гриншпун С.С. и др.]. – М.: Просвещение, 1986. – 212с.
7. Брушлинский А. В. Психология субъекта в изменяющемся обществе / А. В. Брушлинский // Психологический журнал – 1996. – Т. 17. – С. 6-26.
8. Вайнцвайг П. Десять заповедей творческой личности / Вайнцвайг П. – М.: Знание, 1990. – 152с.
9. Васильков В. Н. Профориентация учащихся школ и ПТУ / Васильков В.Н. – Донецк, 1995. – 162с.
10. Гордон Л. А. Социальная адаптация в современных условиях / Л. А. Гордон // Социол. исслед. – 1994. – № 8–9. – С. 10–12.

11. Демин А. Психологическое содержание профессиональной ориентации / Демин А. // Прикладная психология. – 1999. – №4. – С. 12–29.
12. Елисеев А. Г. Формирование психологической готовности учащихся к овладению рабочей профессией: автореф. дис. на соискание науч. степени к. психол. н. / Елисеев А. Г. – К., 1989. – 18 с.
13. Иванов Ю. М. Системный подход к подготовке инженера широкого профиля / Иванов Ю.М. – К.: Вища школа, 1983. – 58 с.
14. Иванова Е. М. Основы психологического изучения профессиональной деятельности / Иванова Е.М. – М.: МГУ, 1987. – 208 с.
15. Йовайша Л. А. Проблемы профессиональной ориентации школьников / Йовайша Л. А. – М.: Педагогика, 1983. – 162 с.
16. Климов Е. А. Как выбирать профессию / Климов Е. А. – М.: Педагогика, 1991. – 124 с.
17. Колга В. А. Дифференциально-психологическое исследование когнитивного стиля и обучаемости: автореф. дис. на соискание науч. степени к. психол. н. / Колга В. А. – Л., 1976. – 21 с.
18. Кон И. С. Психология ранней юности: [Книга для учителя] / Кон И. С. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
19. Лебедев П.В. Анализ и уточнение основных понятий техники. / П. В. Лебедев // Вопросы техники и технологии. Ивановский гос. пед. ин-т им. Д.А. Фурманова: Ученые записки. – Иваново, 1968. – Т. 64. – Вып. 2. – С. 56–60.
20. Маствилискер Э. И. О месте когнитивного стиля в структуре индивидуальности / Э. И. Маствилискер // Когнитивные стили: Тезисы
21. Методика преподавания курса «Твоя профессиональная карьера»: Книга для учителя / С.Н. Чистякова, И.А. Умовская, Т.И. Шалавина, А.И. Цуканов / [Под ред. С.Н.Чистяковой, Т.И.Шалавиной]. – М.: Просвещение, 1999. – 2-е изд. – 189 с.
22. Мошкова И.Н. Психология производственного обучения / И.Н. Мошкова, С.Л. Малов. – М.: Высшая школа, 1990. – 206 с.

23. Наумов Б. М. Поліцентричний метод: перша педагогічна технологія цілісного розвитку особистості / Наумов Б.М. – Харків: Фортуна, 1998. – 255 с.
24. Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы: [пер.с англ.] / Равен Дж. – М.: Когито-Центр, 1999. – 144 с.
25. Сазонов А. Д. Профессиональная ориентация молодежи / [Сазонов А.Д., Кулагин Н.Н., Меньшиков А.П. и др.]. – М.: Высшая школа, 1989. – 184 с.
26. Узнадзе Д. Н. Теория установки / Узнадзе Д. Н. – М.: Воронеж, 1997. – С. 39–43.
27. A history of Technology and invention. Y.11. M.Daumas. – NY. – 1969.
- 28.

Інтернет ресурси

1. www.kramsch8.ho.ua/images/Kab/model_8.docx

Лекція 2. Зміст профорієнтаційної роботи як автономної педагогічної системи в сучасній загальноосвітній школі

У сучасних вітчизняних науковометодичних орієнтирах щодо здійснення профорієнтаційної роботи зазначається, що її центром є загальноосвітня школа, а головною умовою ефективності стає співтворчість, співробітництво педколективу з представниками науки, зв'язок школи з громадськістю, з колективами підприємств, вищих і середніх навчальних закладів, професійно-технічних училищ. Необхідним є систематичний аналіз навчально-виховного процесу, зокрема, з'ясування міри наукової обґрунтованості процедури диференціації учнів старшої школи на різні профілі профорієнтації. Нова освіта, в тому числі і профорієнтаційна, породжує протиріччя: традиційна професійна орієнтація орієнтована на замовлення зверху, тоді як особистість учня висуває власні вимоги, пов'язані з готовністю свідомого вибору професії. Результати профорієнтаційної роботи кожного вчителя, які були досягнуті на основі нових технологій, стають надбанням всього педколектива.

Сутність організації профорієнтаційної роботи полягає в розкритті нахилів та здібностей учнів, ознайомлення їх з найбільш поширеними професіями, оволодіння учнями системою знань про професії та суспільство; формування на цій основі гуманістичних цінностей і переконань, виявлення і розвиток здібностей дітей, їхнього творчого мислення, самовизначення особистості.

Навчально–настановчими документами передбачена система навчально–виховних заходів для учасників профорієнтаційної роботи.

У цьому аспекті небезпідставну зацікавленість становлять ідеї, що містяться в методиці трудового навчання, розробленій *Д. Тхоржевським*, де визначаються суб'єкти профорієнтаційної роботи в школі та їхні функції, хоча певні позиції вміщують і дискусивні моменти: з профорієнтаційного процесу вилучений психолог, немає функцій, що пов'язані зі створенням життєвих професійних планів учнів, у завданнях загальноосвітніх заходів визначено створення кабінету профорієнтації, а в напрямках роботи не досить чітко визначено його функції.

Системна профорієнтаційна робота в старшій школі потребує її планування, де мають бути зазначеними: вивчення, формування, розвиток

нахилів та здібностей учнів, ознайомлення їх з найбільш поширеними професіями, насамперед з робочими професіями свого району; організація *поглибленого ознайомлення* учнів з професіями, що відповідають їхнім нахилам і потребам району в робочих кадрах; здійснення допомоги учням 9 -11 класів щодо вибору професії і місця подальшого навчання або праці ще в школі.

У даній монографії представлені пріоритетні завдання для керівників профорієнтаційної роботи з учнями в умовах старшої школи, які були апробовані в процесі експериментальної роботи в школах Ізмаїльського району (табл. 1.1).

Пріоритетні завдання учасників профорієнтаційної роботи з учнями в умовах старшої школи

Таблиця 1.1

	<i>Суб'єкти</i>	<i>Завдання, що виконують учасники профорієнтаційної роботи</i>
1.	Батьківський комітет	Проведення бесід з батьками Залучення до бесід з учнями батьків
2.	Бібліотекарі	Добір літератури Організація виставок Рекомендація літератури
3.	Вчитель-предметник, керівник гуртка	Ознайомлення з професіями, пов'язаними з навчальним матеріалом Вивчення і розвиток нахилів та здібностей Написання учнями твору про вибір професії
4.	Класний керівник	Проведення бесід про значення вибору професії Виявлення професійних намірів Ознайомлення з галузями праці і виробничими професіями району Забезпечення участі у розвитку нахилів (у гуртках, факультативах тощо) Допомога у свідомому виборі Подання відомостей у кінці року про обрані учнями робітничі професії
5.	Лікар	Проведення індивідуальних і групових консультацій з медичних питань вибору Надання висновків про стан здоров'я та його відповідність до обраної професії
6.	Учніські органи самоуправління	Обговорення і практична участь у шкільних заходах щодо підготовки до свідомого вибору професії Встановлення контакту з підприємствами району Підтримування зв'язку з випускниками

Профорієнтаційними заходами передбачено враховувати у межах єдиних положень про профорієнтацію, що містять таке: виховний характер (виховання орієнтації на робочі професії регіону); широке ознайомлення з професіями; вивчення та виявлення нахилів та здібностей учнів; урахування економіки регіону (склад регіональних професій). Критичний аналіз зазначеного положення містить такі недоліки: в учасників відсутня орієнтація у сучасному ринку праці й освіти; немає підготовки до власного соціально-професійного проектування.

Стан готовності учасників до профорієнтаційної роботи зумовлений такими об'єктивними чинниками: виховний характер профорієнтаційної роботи, готовність привносити у свою діяльність нове.

Як показали соціологічні опитування, значна частина учасників (40%) не вміють ефективно організувати профорієнтаційну роботу з учнями, лише 28% респондентів–учасників пов'язують профорієнтаційну роботу з вимогами часу.

Практикою роботи шкіл визначено *форми професійної орієнтації старшокласників*. Основні з них є такими:

- профорієнтація *на уроках* (при цьому у старших класах передбачене створення умов для ознайомлення учнів з професіями, що відповідають профілю трудової підготовки);
- проведення *екскурсій* (будуючи їх так, щоб учні зрозуміли, що вони дістають уявлення не лише про конкретні професії, а й про деякі спільні вимоги до трудової підготовки);
- *вивчення і виявлення нахилів та здібностей учнів* (з використанням облікової картки стану навчальних успіхів);
- *з'ясування здібностей* (класний керівник), психофізіологічних особливостей і медичних обмежень;
- урахування *економіки власного району* (з акцентом на можливості місцевого працевлаштування), зустрічі з професіоналами, проведення різних культурно-масових заходів (конкурсів на тему “Хто більше знає про професію?”, випуск усних журналів “У світі професій”, організація диспутів

на етичні теми, наприклад, “Особисте і суспільне у виборі професії”, виставок відповідної літератури, обговорення книжок і кінофільмів тощо);

➤ поглиблене вивчення професій у гуртках та клубах за нахилами, уроки профорієнтації (факультативні заняття), робота з батьками.

Зазначені напрямки роботи не позбавлені недоліків:

1) не планується робота в межах ринкових стосунків;

2) відсутні системи професійних експрес-спроб, що відображають найсуттєвіші боки даної групи професій;

3) не розроблено алгоритму прийняття рішення, побудови проекту життєдіяльності, пов'язаного з професією.

Нині практикою роботи шкіл нагромаджено значний досвід у проведенні *профінформаційної роботи*. Але профорієнтаційна робота не завжди залежить від викладача і не завжди передбачає зворотнього зв'язку, хоча вона не є автономною від загальних завдань школи, з іншого боку, профорієнтаційна робота може і самостійно функціонувати. Отже, як показало дослідження, необхідна єдина система навчально-виховної та профорієнтаційної роботи з учнями: на уроках, при проведенні екскурсій, при вивченні і виявленні нахилів та здібностей. З профорієнтацією тісно пов'язана професійна консультація. Профконсультація має бути своєчасною в тому розумінні, що її треба подавати до того, як школяр самостійно зробить власний вибір, тобто її необхідно розпочинати *відразу ж після виявлення нахилів і здібностей учнів*. Вона базується на вивченні стану здоров'я дитини і її *психофізіологічних даних*.

Важливим компонентом професійної орієнтації є *професійна адаптація* до умов і змісту професійної діяльності. Вона відіграє вирішальну роль у визначенні подальшої діяльності учня.

Аналізуючи зміст і методикку профорієнтаційної роботи, можна зробити узагальнення, що хоча у центрі стоїть школа, але виконання її важливих функцій покладається також на *інші державні і громадські організації*.

Починаючи з 8 класу, учні проходять підготовку з *масових професій*. Провідними педагогами, вчителями–новаторами визнано, що доцільно

здійснювати *професійну підготовку* школярів у два етапи. На першому, в 7-8 (8-9) класах, учні мають оволодіти знаннями і вміннями за певним профілем. На другому етапі, у 10-11 класах, навчання продовжується за однією з масових професій у відповідності до профілю, що раніше вивчався (спочатку проводиться в шкільних кабінетах і майстернях, потім в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, виробничих цехах базових підприємств).

Сучасна школа як ланка професійної орієнтації має певні особливості. Реалізація нових вимог до загальноосвітньої школи значно активізувала розробку наукових і практичних аспектів профорієнтації. Дослідниками виділено ряд напрямків, що націлено на вирішення практичних завдань професійного самовизначення підростаючого покоління в межах загальноосвітньої школи. До них належать:

- розробка *системного підходу* до профорієнтації школярів (В. Сахаров, Н. Степаненков);
- вивчення умов здійснення системи профорієнтації як дидактичної структури, що озброює школярів необхідними знаннями для орієнтації у світі професій, вміннями об'єктивно оцінювати індивідуальні особливості (Б. Федоришин);
- професійне орієнтування як *профдіагностична функція*, що забезпечується вивченням особистості, школярів з метою надання індивідуальної допомоги у виборі професії (В. Шадріков, М. Воронін, Ю. Забродін);
- теоретичне і методичне обґрунтування *професійного консультування* старшокласників і молоді (використання при цьому бланків професійних карт Є. Клімова);
- розробка теорії *мотивації професійного вибору*, зокрема, суспільно-значимі мотиви вибору професії (Є. Павлютенков);
- формування культурологічної мотивації та *елементів духовної культури* в процесі підготовки учнів до свідомого вибору професії (Г. Шевченко).

Як показали соціологічні опитування, значна частина (53%) учнів, учителів та батьків, незважаючи на деякі позитивні результати, доводять, що

профорієнтація в сучасних умовах все ще не досягає своїх головних цілей – формування здатності учнів до професійного самовизначення, яке відповідає індивідуальним характеристикам кожної особистості і запитам суспільства в кадрах, його вимогам до сучасного працівника. Значним недоліком шкільної профорієнтації є її спрямованість на “усередненого” учня; відсутність індивідуального, диференційованого підходу до особистості того, хто обирає професію; використання здебільшого словесних, декларативних методів без надання можливості кожному спробувати себе в різноманітних видах діяльності, у тому числі й тих, що обираються. Багато міст і районів не забезпечені поточною інформацією про потреби в кадрах; слабо здійснюється підготовка кваліфікованих спеціалістів–профорієнтаторів.

Про низьку результативність профорієнтаційної роботи із школярами свідчать і наявні суперечності, що пов'язані з фаховим самовизначенням учнів:

- між їхніми нахилами, здібностями і вимогами професії;
- усвідомленням рівня свого загального розвитку і можливостей менш кваліфікованої роботи;
- їхніми домаганнями і реальним заповненням вакантних місць;
- уявленням про престиж професій;
- бажанням заздалегідь спробувати себе в фаховій діяльності, що обирається, і відсутністю такої можливості в школі та найближчому її оточенні;
- невідповідністю здоров'я, характеру, навичок вимогам, запропонованим професією тощо.

Дані суперечності можна віднести до групи *внутрішніх, індивідуально-психологічних*.

Але не меншу значимість мають *соціально-економічні суперечності*:

- між зростанням вимог до сучасного спеціаліста і чинними формами та методами, що склались на підставах уявлень про екстенсивні шляхи розвитку народного господарства, його кадрового забезпечення;

- фаховими планами молоді з високим рівнем освіти й економічної необхідності господарства заповнити вакантні робочі місця з важкою фізичною працею;
- потребою загальноосвітньої школи й інших соціальних інститутів у спеціалістах–профорієнтаторах і відсутністю стабільної комплексної підготовки їх у вузах країни;
- необхідністю координації й інтеграції профорієнтаційних впливів і рішенням їх вузьковідомчими шляхами і засобами.

Аналіз наявних систем професійної орієнтації дозволяє визначити різні підходи щодо виділення її структури.

У ході дослідження було розглянуто кілька систем професійної орієнтації, виділено їх зміст, проведено аналіз, який дозволив визначити можливості щодо впровадження їх у роботу навчальних закладів.

Значний інтерес представляє *триетапна структура профорієнтації Д. Тхоржевського*. Автор виділяє такі основні компоненти цієї системи:

- профосвіта, або профінформація;
- профконсультація;
- працевлаштування.(див. Додаток І)

У контексті започаткованого дослідження велику зацікавленість викликає доробок науковців щодо компонентно-структурного уявлення про систему профорієнтації.

У цьому зв'язку достатньо визначною є чотирикомпонентна система профорієнтації *Б. Федоришина*. Варто взяти до уваги, що *система профорієнтації* є підсистемою загальної системи трудової підготовки школярів, безперервної освіти і виховання, мета яких – всебічний розвиток особистості, гармонійне розкриття усіх творчих сил і здібностей, формування духовної культури підростаючого покоління. Профорієнтація як цілісна система складається з чотирьох взаємозалежних підсистем, об'єднаних спільністю цілей, завдань і єдністю функцій. (див. додаток К). Всі підсистеми профорієнтації взаємозалежні й у цьому взаємозв'язку набувають нових, інтегративних якостей.

Система профорієнтації виконує діагностичну, навчальну, формуючу і розвиваючу функції. Профорієнтація є беззупинним процесом і здійснюється цілеспрямовано на всіх вікових етапах становлення особистості учня.

У ході дослідження нами була виділена семикомпонентна структура профорієнтації школярів (*В. Васильків*), яка представляє цілісну систему взаємопов'язаних підструктур, кожна з яких має свою мету (див. Додаток Л.)

Таким чином, незважаючи на певні розбіжності у тлумаченні зазначених систем професійної орієнтації у сучасній школі, доречно відзначити, що їх *структура* відповідає не тільки *безпосередньому послідовному* просуванню школяра до практичного вибору майбутньої професії – від загальних орієнтирів у професійному інформуванні до чіткого визначення власної відповідності і здійсненні конкретного вибору, але й *рівню, опосередкованому* функцією управління – від планування до контролю виконання профорієнтаційних заходів.

Розглянуті системи профорієнтації (триетапна структура профорієнтації за Д. Тхоржевським, чотирикомпонентна система профорієнтації за Б. Федоришиним, семикомпонентна структура профорієнтації школярів за В. Васильковим) складаються з різної кількості взаємозв'язаних компонентів, які об'єднуються однією метою – формування і розвиток людини, її трудової та громадської діяльності. Це цілеспрямований, керований процес, в якому значну роль відіграє особистість учня. У дослідженні здійснено порівняння цих систем.

Суттєвим є те, що за певних розбіжностей у представлених системах профорієнтаційна робота визначається складовою інтелектуальною можливістю учнів. Найбільше уваги приділяється профорієнтаційній освіті. Як показав досвід роботи шкіл, ця діяльність ведеться на основі сучасних наукових уявлень характеру професій, їхнього попиту у суспільстві, а також можливостей учнів. Але слід зазначити, що профорієнтаційна робота в школах не планується і виконується класними керівниками. Особливо складним є питання професійного відбору. Це проблема також береться до уваги в процесі уроків і значну роль у цьому відіграє компетенція вчителя. Означені системи профорієнтацій впливають на визначення форм та засобів задоволення щодо професійного визначення

учнів. Практика й проведені дослідження свідчать, що існує реальна проблема проведення систематичної профорієнтаційної роботи в старшій школі. Для розв'язання її увага має акцентуватися на плануванні в школах цієї роботи, організації клубів за інтересами, консультпунктів тощо.

Діюча система профорієнтаційної роботи у старших класах ще не є досконалою. Про це свідчать результати опитування учителів трудового навчання, лише 22% пов'язують уроки трудового навчання з профорієнтаційною роботою.

Завершується профорієнтація *працевлаштуванням*. Школа вступає у контакт з комісіями з *працевлаштування* при райвиконкомах або безпосередньо з керівництвом підприємств, розташованих поблизу школи, з уповноваженими Державного комітету по використанню трудових резервів, з органами профтехосвіти. При цьому завдання полягає у наданні всім випускникам можливості *працевлаштуватися*.

Зміст практичних завдань

Практичне заняття 1. *Сутність організації профорієнтаційної роботи в загальноосвітній школі*

1. Методика трудового навчання (автор *Д. Тхоржевський*).
2. Пріоритетні завдання учасників профорієнтаційної роботи з учнями в умовах старшої школи.
3. Розширення значення професійної орієнтації за напрямками.

Практичне заняття 2. *Основні системи професійної орієнтації, які впроваджуються в роботу навчальних закладів.*

1. Триетапна структура профорієнтації *Д. Тхоржевського*.
2. Чотирикомпонентна система профорієнтації *Б. Федоришина*
3. Семикомпонентна структура профорієнтації *школярів В. Васильків*.

Перелік основної та додаткової літератури

1. Васильков В. И. Соціально-психологічні питання професійного самовизначення старшокласників у сучасних умовах / В. И. Васильков // Педагогіка і психологія. – 1999. – №3. – С.59–66.
2. Гордон Л. А. Социальная адаптация в современных условиях / Л. А. Гордон // Социол. исслед. – 1994. – № 8–9. – С. 10–12.
3. Жданов И. А. Адаптация и прогнозирование деятельности / Жданов И. А. – Казань, 1991. – 171 с.
4. Кон И. С. Психология ранней юности: [Книга для учителя] / Кон И. С. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
5. Орлов А. Б. Склонность и профессия / Орлов А. Б. – М.: Знание, 1981. – 87 с.
6. Симоненко В. Д. Профессиональная ориентация учащихся в процессе трудового обучения: [книга для учителя] / Симоненко В. Д. – М.: Просвещение, 1985. – 223 с.
7. Стемненков Н. К. Профессиональная ориентация учащихся / Стемненков Н. К. – М.: Просвещение, 1993. – 211 с.
8. Столин В. В. Самосознание личности / Столин В. В. – М.: МГУ, 1983. – 264 с.
9. Тхоржевский Д. О. Методика трудового та професійного навчання / Тхоржевский Д.О. – К.: ДІНІТ. – Ч.1. – 248 с.
10. Успенский В. Б. Управление профессиональной ориентацией в школе / Успенский В.Б. – Ярославль, 1987. – 92 с.
11. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня д. пед. н. / Федоришин Б. О. – К., 1996. – 38 с.
12. Фельдштейн Д. И. Психология становления личности / Фельдштейн Д. И. – М., 1995. – 192 с.

Інтернет ресурси

1. www.psyh.kiev.ua/
2. [static.klasnaocinka.com.ua/.../proforientaciya_v_shkolah\(1\).doc](http://static.klasnaocinka.com.ua/.../proforientaciya_v_shkolah(1).doc)

Лекція 3. Особистісні та педагогічні особливості орієнтації учнів старшої школи на професії сфери “людина-техніка”

Започатковане дослідження присвячене науково-педагогічній проблемі осмисленого орієнтування учнів старшої школи на один з аспектів типу професій “людина – техніка”, що вимагає також у межах даного дослідження вивчення особливостей технічних професій як предмету профорієнтації. Диференціація праці, яка відбувається в галузевому, технологічному, функціональному і професійному напрямках, впливає на змістовну характеристику професій (*Д. Тхоржевський*). Так, *галузевий* поділ праці здійснюється в залежності від мети і виду результату праці (сільськогосподарська: тваринництво, рослинництво, промислова: машинобудування, хімічна, легка промисловість та інші); *технологічний* – за трудовими категоріями, кваліфікацією і посадою (робітники, техніки та інженери); *функційний* – відповідно до функцій, що виконує працівник (інженерно-технічні працівники–конструктори, механіки, технологи і організатори виробництва; робітники–оператори, наладчики, верстатники, лаборанти та інші); *професійний* – за належністю працівника до

певної категорії і виду діяльності (спільністю трудових навичок та відповідних їм знань і виробничого досвіду).

Різновид трудової діяльності в суспільному виробництві слід розглядати як явище позитивне, хоча він ускладнює підготовку підростаючого покоління до участі в продуктивній праці.

У наш час внаслідок широкої і комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів основні тенденції розвитку техніки спрямовані на удосконалення впровадження засобів обчислювальної техніки в різні сфери промисловості, появи нових технологій, об'єднання технічних об'єктів у енергонасичені і ресурсномісткі системи і комплекси.

Світ сучасної техніки різноманітний. Головною його складовою є виробнича техніка: машини, механізми, інструменти, апаратура, прилади керування машинами і технологічними процесами, а найактивнішою складовою техніки – машини.

Виходячи з призначення та використання певних груп машин **Л. Боголюбов** представляє наступний їх розподіл:

- *технологічні машини* (металорізальні, будівельні, гірські, металургійні, сільськогосподарські, текстильні, харчові та інші);
- *транспортні машини* (автомобілі, тепловози, електровози, літаки, теплоходи та інші);
- *транспортувальні машини* (елеватори, крани, підйомники та інші);
- *контрольно-керуючі й обчислювальні машини*;
- *енергетичні машини* (електричні двигуни, двигуни внутрішнього згорання, турбіни);
- *комунальна або побутова техніка* (пральні машини, холодильники, телевізори, магнітофони та інші);
- *технічні засоби пересування* (легкові автомобілі, мотоцикли, велосипеди та інші);

- *спортивна техніка* (гоночні автомобілі, мотоцикли, яхти та інші) *військова техніка* (танки, артилерія, ракетні установки та інші).

Крім того, з метою інформаційного забезпечення технічних галузей політехнічного навчання в загальноосвітній школі створюється тезаурус політехнічних понять базової та поглибленої політехнічної освіти, який служить не лише основою для створення комп'ютерних банків даних, засобом систематизації й удосконалення термінології, але й є “чуттєвим інструментом для виявлення нових, перспективних напрямів політехнічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл” (*Д. Тхоржевський*).

У структурі тезаурусу, що репрезентує зміст базової політехнічної освіти, подано:

- “основи техніки”, “елементи машинознавства: машини, агрегати, механізми, знаряддя, інструменти, деталі машин”;
- “конструювання машин: науково-дослідні роботи, проектувально-конструкторські роботи, випробування дослідних зразків”;
- “технологічні машини й установки промисловості: металообробні верстати, гідравлічні преси, швейні машини, хімічні реактори, вугільні комбайни, пневматичні молоти, прядильні верстати, ткацькі верстати, поліграфічні машини, біореактори”;
- “технологічні будівельні машини: машини для грабарства, підйомно-транспортні машини, транспортно-будівельні машини, шляхо-будівельні машини, будівельно-оздоблювальні машини”;
- “технологічні сільськогосподарські машини: машини для ґрунтообробки, машини для сівби і висаджування рослин, машини для догляду за посівами, машини для збирання врожаю, машини для обробки врожаю, машини для доїння корів, машини для приготування і роздачі кормів, машини для видалення й утилізації гною”;
- “енергетичні машини й установки: парові машини, двигуни внутрішнього згорання, електромеханічні генератори, термоелектричні генератори, фотоелектричні генератори, ядерні реактори, вітросилові установки, сонячні

водонагрівачі і концентратори, біогазові установки, паливні елементи, теплові насоси;

- “транспортні машини: автомобільний транспорт, повітряний транспорт, водний транспорт”;
- “транспортуючі машини: транспортери, трубопроводи, пневмопроводи”;
- “інформаційні машини і системи: телефон, радіо, телебачення, ЕОМ, телеграф, телефакс”;
- “рівні автоматизації: автоматичний захист, автоматичний контроль, автоматичне управління, автоматизоване управління, гнучке автоматизоване управління”.

Зростання складності технічних систем, технічних комплексів – одна з найважливіших закономірностей науково-технічного прогресу. Чинники складності технічних систем викликають значне ускладнення функцій людини. Так, якщо раніше основне навантаження припадало на м'язові системи людини, тобто людина виконувала в основному підготовчі і ремонтні роботи, то надалі відбувається переміщення робочого навантаження в психологічні, соціальні сфери. Ставляться все більш високі вимоги до таких характеристик людини, як точність і швидкість мислення, швидкість реакцій, врівноваженість, рішучість, спритність і уміння виконувати складні операції, сумлінність, відповідальність та інші якості.

У деяких сферах техніки ці вимоги впритул наблизилися до крайніх можливостей людини в екстремальних умовах у системі «людини-техніка».

Згідно із статистичними даними, тільки 54% працюючих у різноманітних галузях виробництва відповідає вимогам професії за своїми психофізіологічними показниками. Цим чинником зумовлюється більшість автодорожніх подій, виробничих травм, нещасних випадків при вуглевидобутку в глибоких шахтах, порушень режиму роботи теплових електростанцій. Аналіз 545 авіаційних катастроф у США, наприклад, за даними преси, показав, що 60% цих катастроф відбувається через невідповідність конструкції літака психофізіологічним можливостям людини, недостатні льотні здібності пілота, а також через

порушення функціонального стану організму, низьку психологічну готовність до польоту. За даними ООН, автомобільні катастрофи, в результаті яких за рік гине 250 тисяч осіб і одержує травми 7 млн. осіб, у 72-80% випадків відбувається з вини людини. Кораблі зштовхуються, тонуть, сідають на мілину в 35, 5 % випадків також через помилки людей.

У зв'язку з цим актуальним є вирішення проблеми організації взаємодії між людиною і технікою: визначаються вимоги до техніки і людини, розподіляються функції між людиною й автоматикою. Форми взаємодії людини і технічних засобів різноманітні. В даний час використовується два підходи до людини і техніки: *машиноцентричний* і *антропоцентричний*. Перший розглядає людину як певну ланку в контурі керування технічним об'єктом і тому його визначає як підхід від “машини до людини”, у другому підході “від людини до машини” технічний об'єкт вважається знаряддям праці людини, засобом, що включається в її діяльність.

На початковому етапі розвитку техніки, коли визначальною складовою надійності всієї системи «людина-техніка» була надійність функціонування технічних компонентів, акцент у відношеннях між людиною і технікою ставився на технічній ланці системи, що призвело до формування машиноцентричного підходу.

Якщо в *автоматичних* режимах людина фактично виключалася з процесів керування, то введення *напіваавтоматичних* режимів керування призвело до значного ускладнення функцій людини, пов'язаних із забезпеченням надійності техніки. Головну роль, тобто всю відповідальність за забезпечення надійності, безпеки й ефективності в роботі з технікою покладається тепер на людину–оператора. Людина стає центральною ланкою системи “людина-техніка”.

Разом з цим, технічні професії не класифікують за принципом технічних пристроїв та їх призначення. Знайомство з описами технічних професій дозволяє визначити інженерно-психологічні (ергономічні) підстави для їх розподілу (Б. Ломов, В. Лоос та інші).

Розробка структури професійних взаємодій у системі «людина-машина» (СЛМ) здійснюється в межах інженерно-психологічних досліджень, в яких визначаються особливості суб'єкта професійної діяльності – оператора машин.

За характеристиками людської ланки СЛМ діляться на моносистеми, до складу яких входить одна людина й одне або кілька технічних устроїв; полісистеми, до складу яких входить певний колектив людей і взаємодіючий із ним комплекс технічних пристроїв.

В інженерній психології діяльність оператора диференціюють за етапами діяльності, виділяючи чотири послідовних кроки (перші два етапи в сукупності називають інформаційним пошуком, що включає сприйняття й оцінку інформації; інші два етапи називають обслуговуванням (реалізацією): осмислення прийнятої інформації, ухвалення і виконання рішення). Розрізняють кілька *типів операторської діяльності* в залежності від основної функції, що виконується людиною-оператором (Б. Ломов, 1986).

1. **Оператор-технолог.** Безпосередньо включений у технологічний процес, він працює в основному в режимі негайного обслуговування, робить переважно виконавчі дії, керуючись чітко регламентуючою дією інструкціями, що містять, як правило, повний набір ситуацій і рішень. Це – оператори технологічних процесів, автоматичних ліній, оператори, що виконують функції формального перекодування, і передача інформації.

2. **Оператор-маніпулятор.** Головну роль у його діяльності відіграють механізми сенсомоторної регуляції й у меншій мірі – поняттєвого й образного мислення. До числа функцій оператора-маніпулятора належить управління маніпуляторами, роботами, машинами, підсилувачами.

3. **Оператор-спостерігач, контролер.** Це класичний тип оператора (оператор радіолокаційної станції, диспетчер транспортної системи). Для цього типу діяльності характерна більша вага інформаційних і концептуальних моделей. Він може працювати в режимі не тільки негайного, але й відстроченого обслуговування. Такий тип діяльності є масовим для операторів технічних систем, що працюють у реальному масштабі часу.

4. **Оператор-дослідник.** Значно більшою мірою в його діяльності використовуються апарат поняттєвого мислення і досвід, закладений в образно-концептуальних моделях. Органи управління відіграють для нього ще меншу роль, а вага інформаційних моделей, навпаки, істотно збільшується. До цієї категорії операторів належать дослідники будь-якого профілю; користувачі обчислювальних систем, дешифрувальники об'єктів (зображень) і т.д.

5. **Оператор-керівник.** Він управляє не технічними компонентами системи або машини, а іншими людьми. Керування здійснюється як безпосередньо, так і опосередковано – через технічні засоби і канали зв'язку. До цієї категорії операторів належать організатори, керівники різноманітних рівнів, особи, що приймають відповідальні рішення, володіють відповідними знаннями, досвідом, тактом, волею, навичками ухвалення рішення й інтуїцією. Оператори-керівники у своїй діяльності повинні враховувати не тільки можливості й обмеження машинних компонентів системи, але й повною мірою особливості підлеглих – їхні можливості й обмеження, стани і настрої. Основний режим діяльності оператора-керівника – оперативне мислення. Виділення типів операторської діяльності намічає загальні шляхи узгодження засобів діяльності з можливостями людини для існуючих видів операторських професій. Системне вивчення структури кожного типу діяльності дає можливість проектувати ряд важливих характеристик тільки створених видів трудової діяльності.

Кожна технічна система на відповідних етапах її побудови, експлуатації, наладки, ремонту висуває свої вимоги до особистісних і психофізіологічних можливостей людини, що обслуговує техніку.

Відповідно до вимог, які техніка ставить перед людиною, *професії сфери “людина-техніка”* науковці поділяють здебільшого на *три групи* (М. Мусалієв, М. Ніфонтов, 1986). У *першу групу* об'єднано професії, що пов'язані зі створенням, іспитом, складанням технічних пристроїв. На людях цієї групи професій лежить відповідальність за створення надійної, безпечної й ефективної техніки. Це інженери, проектувальники, конструктори, монтажники різних фахових категорій.

Сучасні дослідження (В. Ядов, 1997 та ін.) професійної діяльності інженерів, які працюють у проектно-конструкторських організаціях, дозволили в результаті аналізу зібраних даних виділити три *комплекси систем якостей*, необхідних спеціалістам цієї групи професій.

Перший – *творчий комплекс* – включає самостійність, творчий підхід до справи, ініціативність, інтелектуальні здібності, технічні здібності: технічна спостережливість, технічне мислення, високий рівень просторової уяви, високо розвинуте логічне мислення, чіткість, образність, конкретність мислення, гнучкість, швидкість сприйняття, гарна зорова пам'ять, розвинута довільна увага.

Другий – *виконавчий* – містить такі ділові якості, як старанність, акуратність, ретельність, дисциплінованість, усидливість, сумлінність, працьовитість.

До третього–комплексу *відповідальності-організованості* - сюди належать оперативність, наполегливість, працездатність, відповідальність, організованість.

Аналізуючи вимоги до професії цієї групи, необхідно зазначити, що найбільш загальними, інтегративними ознаками є інженерне мислення і творчий потенціал. Саме творчий потенціал особистості характеризує конструкторську обдарованість з погляду її динаміки, перспектив розвитку. Інженеру необхідно підтримувати в собі стан творчої напруги, інакше він ризикує швидко відставати від вимог професії. Оригінальна інженерна думка, кмітливість у сучасних умовах стають необхідними фаховими якостями.

Інженерне мислення – це різновид пізнавальної діяльності, спрямованої на вивчення та засвоєння закономірностей техніки і технології. Головним в інженерному мисленні є вирішення конкретних, висунутих виробництвом завдань, причому рішення, що дає найбільш економічний, ефективний, якісний результат. Для розвитку інженерного мислення спеціалісту необхідний певний запас досвіду, який дозволяє йому бачити проблеми більш широко і нестандартно. Ці якості надають можливість успішно здійснювати проектування, конструювання, розробку не лише простих, а й складних технічних об'єктів.

Монтаж і складання здійснюється висококваліфікованими *спеціалістами* – *робітниками*. Для успіху в роботі фахівців суттєве значення мають: обсяг і довільна зосередженість уваги. Інтегральними якостями особистості є перешкодостійкість – емоційна усталеність, здатність переборювати сонливість; витривалість-толерантність, усидливість, опірність втоми; швидкодія – швидкий темп виконавчо-рухових дій, швидке переключення, перебудова стереотипів поведінки; урівноваженість - рівномірний темп роботи; зібраність, активність – діловитість. Вольові якості – це наполегливість, твердість; працьовитість–інтерес в роботі, акуратність. Інтелектуальними якостями є спостережливість, логічність, здатність до переносу знань.

Друга група професій охоплює ті, що пов'язані з експлуатацією технічних пристроїв. Професії цієї групи можна розділити на кілька підгруп.

Праця представників *першої підгрупи* протікає в *обмеженому просторі* кабіни, у робочій позі “сидячи” при виконанні *маніпуляцій важелями керування*, в умовах підвищеної уваги і концентрації. Це такі професії як-от: машиністи баштових кранів, водії локомотивів і автотранспорту, комбайнів, бульдозеристи й інші.

Крім гарного здоров'я, представники професій цієї підгрупи повинні мати низку професійно важливих якостей.

Увага – це одна з таких якостей. У процесі роботи спрямованість уваги змінюється: вона зосереджена то на органах керування, то на сприйнятті обставин, що оточують, або на тому й іншому одночасно. Вміння розподіляти увагу є найбільш значущою якістю для спеціалістів цієї підгрупи. Необхідно мати постійну концентрацію уваги в процесі роботи.

Підвищені вимоги ставляться до гостроти зору. У роботі потрібен лінійний, кутовий та об'ємний окомір. Не менш необхідна й гострота слуху. У процесі контролю за роботою механізму потрібно вміти уловлювати зміни за гучністю, висотою, тембром і ритмом звуків, що сигналізують про виниклі неполадки.

При цьому важко переоцінити й значення реакції – відповідна дія на ускладнення обставин, руху або раптово виникаючої небезпеки. Важливу роль відіграє почуття рівноваги, що залежить від стану вестибулярного апарату. Потрібна значна нервово-м'язова напруга, тому необхідно розвивати такі якості, як висока координація рухів, їх точне диференціювання, просторова орієнтація.

Робота представників професій *другої підгрупи* пов'язана з технічними пристроями, що працюють у *високому темпі*: токарі, фрезерувальники, ткалі, прядильниці тощо. Ці спеціалісти стоять на місці або пересуваються. Діяльність потребує усталеності таких функцій уваги, як концентрація, розподіл, переключення. Для успішної роботи необхідно мати точний окомір, гостроту зору і слуху. Слухові навчання необхідні для того, щоб за зміною шуму при роботі верстатів виявляти будь-які неполадки і порушення в роботі.

Опрацювання значних партій деталей і пов'язана з цим одноманітність виконуваних операцій потребує стійкості до монотонії, що зумовлюється певними властивостями нервової системи (силою, врівноваженістю нервових процесів). Це важливо для професій ткаля, прядильниці тощо. Часта зміна операцій і видів обробки (токар, фрезерувальник, свердлильник та ін.) пред'являє підвищені вимоги до динамічності нервових процесів.

У роботі спеціалісти багатьох професій цієї групи користуються кресленнями, технічною документацією, набором інструментів, різноманітними технічними засобами. Це потребує розвинутої образної пам'яті, конструктивного, практичного і технічного мислення. У спеціалістів цієї групи професій повинні бути добре сформовані загальна витривалість та координація рухів рук і пальців.

Третя група охоплює професії, пов'язані з *ремонтom, наладкою технічних пристроїв*: слюсарі-електромонтажники з ремонту електроустаткування, наладчики. Їх діяльність протікає насамперед у незручній позі: лежачи на животі або спині, сидячи поверх конструкції, зігнувшись тощо. Це потребує значної статичної напруги м'язів, що підтримують певну робочу позу.

Важливою складовою частиною трудової діяльності цих спеціалістів є *технічне діагностування* неполадок. Тому фахівці цієї групи професій повинні

мати гарне технічне мислення, просторову уяву, довгострокову пам'ять, оперативну увагу, високий рівень розподілу і переключення уваги, усталеність і концентрацію уваги, швидкість сприйняття, високу координацію рухів, гостроту зору. Переключенню на різноманітні види робіт і операцій допомагає висока динамічність нервової системи.

Таким чином, кожна технічна система пред'являє свої специфічні, строго визначені вимоги до можливостей людини. Наскільки адекватні ці можливості і вимоги професії, настільки успішно буде протікати професійна діяльність людини.

Доцільність і необхідність фахового психофізіологічного добору визначається його конкретними завданнями, а саме прогнозуванням фахової придатності до *навчання* відповідного фаху; до *операторської діяльності* за конкретним фахом (водій автотранспорту, машиніст, токарь, наладчик, оператор пультового устаткування і т.д.); до *керування виробничими комплексами*.

Для вирішення поставлених завдань необхідно ретельно вивчити умови і характер діяльності тих груп спеціалістів, для яких передбачається зробити фаховий відбір. Обґрунтування психофізіологічного добору починається з одержання доказів його доцільності. Потім визначаються вимоги, які певна професія ставить перед працівником.

Відомо, що надійність прогнозу фахової придатності підвищується, якщо досліджуються стійкі психофізіологічні характеристики. Вони, як правило, пов'язані з біологічно зумовленими, уродженими або фізіологічними особливостями. Серед них важливе місце займають основні властивості нервової системи, що багато в чому визначають такі особливості психічних процесів, як обсяг пам'яті, усталеність концентрації і переключення уваги, темп сприйняття і переробки інформації, що дозволяє з достатньо високою ймовірністю прогнозувати типові вияви активності і поведінки людини у виробничих ситуаціях. Так, зокрема рухливість і лабільність основних нервових процесів має негативне значення для тих професій, в яких значну роль відіграють часові чинники. Сила нервової системи необхідна для тих, кому потрібна витримка,

воля, уміння взяти ініціативу на себе, швидкість розумових процесів тобто там, де необхідно швидко приймати рішення. Таким чином, притаманні людині властивості мають різний ступінь значущості в різноманітних видах фахової діяльності.

Цінним є те, що психофізіологічні властивості можуть кількісно виражати професійно важливі якості і для багатьох професій сфери “людини-техніка”, мають достатньо високу інформативність для фахового відбору, виявлення професійно важливих для даного фаху якостей.

Професійно важливі якості можуть бути виявлені в результаті вивчення трудової діяльності, аналізу фахової діяльності, який проводиться у таких напрямках:

1) *відбір інформації з документів* (аналіз документів за характеристикою одержуваних відомостей поділяється на три групи: опис об'єктів техніки, вказівки й інструкції з експлуатації і технічного обслуговування, тарифно-кваліфікаційні довідники; виробничо-економічні звітні документи, відомості про урахування продукції, що випускається; акти про нещасні випадки, аварії, документи про порушення технологічної і трудової дисципліни);

2) *спостереження за трудовим процесом* (це дозволяє більш об'єктивно уявити психофізіологічну структуру діяльності людини, визначити елементи трудового процесу, реалізація яких пов'язана з надмірним навантаженням функціональних систем організму);

3) *опитування фахівців* (усні опитування проводять з метою отримання відомостей про внутрішні процеси психофізіологічної діяльності спеціаліста, що не можна спостерігати безпосередньо; при застосуванні анкетування у зрозумілій формі фахівцеві пропонується оцінити ряд важливих у його професії якостей: за шкалою оцінити ступінь значимості даної якості і зазначити моменти роботи або операцій, де виявляється названа у запитанні якість);

4) *дослідження умов праці й організації робочого місця* (умови праці визначаються з погляду негативного впливу на фахову діяльність);

5) *дослідження фізіологічних реакцій організму в процесі роботи.*

Науково – педагогічне осмислення різних аспектів вищезазначеної проблеми здійснено на різних рівнях: розробки професіограми і психограми технічних професій (Є. Клімов та ін.), здійснення видання циклу “Світ професій. Людина-техніка” Р. Каверіна і В. Гаврилова, що містять відповідні професіографічні описи найбільш популярних технічних професій та інші. Вони мають важливі загальні відомості про зазначений тип професій [65; 94; 95 та інші].

Зазначена характеристика техніки і технічних професій, на наш погляд, потребує докладання чималих дидактико-методичних зусиль, щоб перетворити її на інструмент технології профорієнтування на даний тип професій. Думаємо, широкий діапазон технічних професій, поданий в цих реєстрах, не в повній мірі може відповідати певним структурним характеристикам професійної діяльності і техніки, які б створили логічну схему репрезентованості зазначених професій в узагальненому, але чітко диференційованому вигляді. Наприклад, у своїй конкретиці професія тракториста відрізняється від професії військового танкіста. Відносяться ці професії до різних груп, хоча техніка, з якою працюють обидва фахівці, має чимало спільного, і готовність до роботи з однією, до певної міри, означає певну готовність до роботи з іншою.

Крім того, надто широке коло професій (без виділення типових ознак професійної діяльності) призводить до неможливості охопити значну частину професій, що не дає школяреві змогу зорієнтуватись у світі професій. Отже, постає проблема виділити такі підстави розподілу технічних професій, які б могли диференціювати їх за більш важливими типовими ознаками, створювати умови для здійснення чіткої схеми найбільш типових технічних професій так, щоб можна було зіставляти з різноманітними особистісними, психологічними, психофізіологічними, пізнавальними та іншими характеристиками. Такий розподіл, на нашу думку, має містити обмежену кількість суттєвих об’єктивних елементів (підтипів) даної групи професій, які б слугували основою для здійснення загальнодиференційованого професійного діагностування.

В започаткованому дослідженні ми зробили таку спробу, а підставою для такого розподілу висунули найбільш суттєві фізичні особливості природи технічних пристроїв. Важливим у роботі з технікою (професійній) є репрезентація у власній свідомості об'єкта своєї праці, наявність розвинутого професійного мислення.

Тому вважаємо, що такими схемами, які можуть лягти в основу розподілу технічних професій, має бути така диференціація, як-от: професії, пов'язані з технікою механічної природи; професії, що мають відношення до техніки електричної природи; професії, які стосуються техніки електронної природи.

Визнаємо за доцільне спиратися на такі три глобальні ознаки тому, що їх репрезентація у нашій свідомості може мати чітко визначену причинну природу, вона відрізняється і засобами внутрішньої (мислення) та зовнішньої (практичної) дії. Такий підхід виявився для нас достатньо зручним в організації спеціальних професійно-технічних експрес-спроб. Лаконічність зазначених елементів, чітка диференційованість та їх наявність у різних варіантах у складі майже всієї низки технічних професій були вирішальними чинниками для такого розподілу. Безперечно, що ці умови професійної диференціації не знижують значення психофізіологічних чинників, які вирізняють групи технічних професій. Особливість технічних об'єктів полягає в тому, що вони, як правило, можуть бути точно виміряні за багатьма ознаками. При їх обробці, перетворенні, переміщенні або оцінці від працівника вимагається точність, визначеність дій. Потрібна їй висока виконавча дисципліна, акуратність. У техніці з її точністю, дрібним діленням праці, цим показникам приділяється особлива увага.

Разом з цим, техніка як предмет праці має широкі можливості для новацій, творчості. Тому важливим у роботі з технічними об'єктами є технічне мислення, технічна уява, здатність у розумовому плані поєднувати і роз'єднувати технічні об'єкти та їхні частини. Саме спосіб прийняття професійних рішень, що зумовлений репрезентацією природи технічних пристроїв, на нашу думку, є найсуттєвішим у професійній діяльності.

Зміст практичних завдань

Практичне заняття 1. *Диференціація праці (в галузевому, технологічному, функціональному і професійному напрямках), яка впливає на змістовну характеристику професій.*

1. Світ сучасної техніки.
2. Тезаурус політехнічних понять базової та поглибленої політехнічної освіти.
3. Форми взаємодії людини і технічних засобів.

Практичне заняття 2. *Науково – педагогічне осмислення різних аспектів особливості орієнтації учнів старшої школи на професійсфері “людина-техніка*

1. Розробка професіограми і психограми технічних професій.
2. Розвинення технічного мислення, технічної уяви засобами вивчення технічних пристроїв.
3. Основні засоби розвивати здатність у розумовому плані поєднувати і роз'єднувати технічні об'єкти та їхні частини.

Перелік основної та додаткової літератури

1. Абалкин Л. Диалектика развития производственных сил и производственных отношений / Л. Абалкин // Политическое самообразование. – 1985. – № 8. – С. 32-34
2. Араб-Оглы Э.А. Обозримое будущее / Араб-Оглы Э.А. – М.: Наука, 1988. – 237с.
3. Артоболевский И. С чего начинается машина? / И. Артоболевский, А. Боголюбов // Наука и жизнь, 1974. – №4. – С. 29-31
4. Белозерцев В.И. Философские проблемы развития технических наук / [Белозерцев В.И. и др.]. – Саратов, 1983. – 69 с.
5. Белозерцев В.И. Проблемы технического творчества как вида духовного производства / Белозерцев В.И. – Ульяновск, 1970. – 230 с.
6. Бурый Ю.В. Важнейшие факторы и условия профессионального становления учащейся молодежи (аспект подготовки механизаторов

- сельского хозяйства): автореф. дис. на соискание науч. степени к. пед. н.: 13.00.01 / Бурый Ю.В. – Челябинск: Алт. гос. университет, 1986. –20 с.
7. Вайсбург А. А. Школьники выбирают рабочие профессии / Вайсбург А. А. – М., 1983. – 154 с.
 8. Васильков В. И. Соціально-психологічні питання професійного самовизначення старшокласників у сучасних умовах / В. И. Васильков // Педагогіка і психологія. – 1999. – №3. – С.59–66.
 9. Воробьев Г. Г. Легко ли учиться в американской школе / Воробьев Г. Г. – М.: Просвещение, 1993. – 92с.
 10. Выпускники профтехучилищ и колледжей, работающая молодежь Краснодар. Профессиональные и социальные ориентации: Информационный бюллетень / Авт.сост. А Н Демин. – Краснодар, 1996. – 15 с.
 11. Горохов В. Г. Проблемы построения современной технической теории / В. Г. Горохов // Вопросы философии. – 1980. – № 12. – С.16–18.
 12. Жидилев М.А. Машиностроение: [учебное пособие для учащихся городских средних школ] / Жидилев М.А., Беспалько В.П. – М.: Просвещение, 1965. – 112 с.
 13. Кенжебаев Т. К. Формировать интерес к техническим профессиям / Т. К. Кенжебаев. – Л.: ЛГПИ им. Герцена, 1989. – 101с.
 14. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / Кларин М.В. – М.: Педагогика, 1994. – 222 с.
 15. Климов Е. А. Путь в профессию / Климов Е. А. – М.: Просвещение, 1990. – 114 с.
 16. Климов Е. А. Социальное и биологическое в контексте формирования профессиональной пригодности / Е. А. Климов // Соотношение биологического и социального в человеке: Материалы симпозиума. – М., 1975. – С. 210–220.

- 17.Кравецький В. Е. Підготовка учнів загальноосвітніх шкіл до професійного самовизначення в сучасних умовах / Кравецький В.Е. – К.: Наук. думка, 2000. – 181 с.
- 18.Крайнев А. Ф. Словарь–справочник по механизмам / Крайнев А.Ф. – М.: Машиностроение, 1981. – 561 с.
- 19.Методика преподавания курса «Твоя профессиональная карьера»: Книга для учителя / С.Н. Чистякова, И.А. Умовская, Т.И. Шалавина, А.И. Цуканов / [Под ред. С.Н.Чистяковой, Т.И.Шалавиной]. – М.: Просвещение, 1999. – 2-е изд. – 189 с.
- 20.Симоненко В. Д. Професії сільськогосподарського виробництва: Професіограми / Симоненко В. Д. – К.: Радянська школа, 1983. – 112 с.
- 21.Симоненко В. Д. Профессии промышленного производства: Профессиограммы / В.Д. Симоненко, В.Г. Демидчик. – К: Радянська школа, 1983. – 175 с.
- 22.Тхоржевский Д. О. Методика трудового та професійного навчання / Тхоржевский Д.О. – К.: ДІНІТ. – Ч.1. – 248 с.
- 23.Histoire general des Technigues. Energie et materiaux.Par.M. Daumas. – Paris, 1978. – Т. IV.
- 24.Horn J. L. Motivation and dynamic calculus concepts from multivariate experiment. / J.L. Horn // Handbook of multivariate experimental psychology. – Chicago, 1965. – P. 661–641.

Інтернет ресурси

1. www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe

МОДУЛЬ II: МОДЕЛІ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ: ПАРАМЕТРИЧНІ І ТЕХНОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ

Лекція 1. Технономічна характеристика моделі профорієнтації старшокласників

Експериментальне дослідження проблеми педагогічних засад формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу «людина-техніка» було спрямовано на реалізацію мети сутність якої полягає у визначенні порівняльної ефективності двох типів моделей профорієнтації старшокласників: “модель професійної орієнтації” з відповідними параметрами і “модель попереднього професійного вибору”. Аналіз профорієнтаційної практики сучасних загальноосвітніх шкіл, науково-методичної літератури з проблем профорієнтації старшокласників і професійного відбору на технічні професії дав можливість визначити *5 груп педагогічних чинників і 3 важливих параметри попереднього вибору професії*, якими можна варіювати у процесі професійної орієнтації на технічні професії (див. табл.2.1). Сукупність визначених педагогічних чинників не є системою (вони необхідні, але не “всеосяжні”).

Головні параметри моделей профорієнтації і попереднього вибору професії

Таблиця 2.1

<i>ПАРАМЕТРИ МОДЕЛЕЙ</i>	
<i>Модель професійної орієнтації</i>	<i>Модель вибору</i>

Організаційні:	
Організаційна узгодженість	
Технологічні:	
Об'єктивна спрямованість	Усвідомленість
Суб'єктивна спрямованість	Адекватність
Структура і послідовність	Референтність
Врахування предмету професії	

Практичне дослідження було спрямоване на доведення висуненої робочої гіпотези, яка конкретизувалася у відповідності до предмета дослідження, зокрема, “спосіб” профорієнтації впливає на характер вибору майбутньої професії. Практичним наслідком цієї гіпотези є дослідницьке питання: чи впливає спосіб профорієнтації на характер професійного вибору? Вирішення його – на шляху варіювання “способом” профорієнтації і пошуку кореляції зі значимими параметрами професійного вибору.

Оцінка ефективності професійної орієнтації посідає центральне місце в представленому дослідженні. Параметри оцінки, шкали, за якими вони оцінюються, типи об'єктів (учнів) за визначеними параметрами, вимірювальний та розрахунковий інструментарій – основа коректних висновків у роботі. Як було зазначено у передмові до 2 розділу, найважливішими показниками ефективності профорієнтації є адекватність, усвідомленість і референтність попереднього професійного вибору.

Оцінка ефективності профорієнтаційної роботи переходить у площину оцінки учня (в нашому випадку – старшокласника), визначаючи значимі параметри його характеристики.

Адекватність вибору майбутньої професії

Адекватність вибору – “об'єктивна” відповідність суб'єктивних якостей людини об'єктивним вимогам професії. Адекватний вибір – це показник можливості досягнення професійного наміру до кінця; набуття професіоналізму діяльності. Разом з цим, за певних умов, передусім вольових якостей особистості, навіть актуально неадекватний вибір згодом може стати актуальним, коли за допомогою кропіткої праці народжується фахівець. Однак,

цей випадок не є правилом, а люди найчастіше мають відповідні вольові, навчальні і модальні здібності.

Адекватність вибору доцільно вивчати шляхом встановлення таких якостей, як *теоретична обізнаність* (знання загальні і спеціальні), *практична підготовленість* (навички) і *професійно-психологічна розвиненість* (психологічні та психофізіологічні передумови майбутньої професії). При цьому “за дужки” виносяться відсутність медичних протипоказань до професії (це обов’язково), що є предметом іншого напрямку профорієнтаційних досліджень.

Алгоритм оцінювання адекватності вибору був таким:

- 1) визначалися потенційні можливості старшокласника щодо професійної діяльності;
- 2) вивчався попередній професійний вибір старшокласників;
- 3) зіставлялись професійні потенційні можливості й актуальний вибір.

Доцільно вказати, що теоретична обізнаність встановлювалася переважно за результатами вивчення базових дисциплін для технічних професій (фізика, хімія, трудове навчання), практичні навички – за результатами “технічних професійних проб”, психологічна розвиненість – за результатами психологічного вимірювання просторового конструктивного мислення і моторики (невербальний інтелект). Особливу увагу при цьому приділялася технічним професійним спробам, що мають на меті визначення найбільш значних потенційно необхідних навичок, які є елементами багатьох технічних професій. Характер опанування навичками цілком залежить від особливостей фізичних принципів технічних приладів-предметів (і засобів) праці, здатність оперувати ними на підставах схем-уявлень про орієнтовну основу предметно-технічної діяльності. Таким чином, було визначено механічні, електричні та електронні прилади (предмети, засоби), що є основами для сучасної інженерної природи техніки (педагогічні засоби експерименту, в тому числі й технічні спроби, у роботі подані окремо).

У структурі теоретичних знань вирізняються загальні теоретичні знання (фундаментальних дисциплін), спеціальні теоретичні знання (спеціальних дисциплін); практичну готовність, що складається із загально-психологічних

показників і спеціальних навичок. Такого розподілу було дотримано у процесі експериментального дослідження, зокрема, при вивченні потенційних можливостей учнів в опануванні технічними професіями.

Зазначені характеристики слугували проміжним моментом у визначенні адекватності/неадекватності вибору учнями майбутньої професії і зумовили його подальше диференціювання на типи виборів майбутньої професії за адекватністю.

Освітнім показником результативності будь-якого навчально-виховного процесу є теоретична обізнаність, що оцінюється за відпрацьованим у школі інструментарієм – оцінкою. Оцінювання практичного й операційного боку важливо проводити з використанням практичних завдань і тестових методик. Формалізація показників дає можливість “мовою цифр” показати стан справ. У відношенні до професійної обізнаності вона відзначалася такими процедурами (див.табл. 2.2).

Формалізація оцінки готовності до майбутньої технічної професії
(технічність) Таблиця 2.2

	Складники оцінки якості -“технічність”						
	Теоретична обізнаність			Практична і функціональна (професійно-психологічна)			
	Середня оцінка за навчальними предметами (дванадцятибальна шкала)			Середня оцінка за професійно-психологічними тестовими завданнями і технічною професійною спробою (десятибальна шкала)			
Діапазон “сирих оцінок”	12-10	10-7	<7	10-8	8-7	-	<7
Бали для вирах. “технічності”	2	1	0	2	1		0

Загальне підрахування рівня “технічності” визначається як сума “залишкових бальних” оцінок теоретичної (знання) й операційної (психологічні передумови та практичні навички) і може коливатись у межах від 4 до 0.

Отже, наскільки є адекватним вибір, який його параметр? Як визначили коефіцієнт адекватності, що міг би коригувати показники реального вибору професії? Який попередній вибір професії можна вважати адекватним? Для математичного вимірювання, якого потребує будь-яке дослідження, такого формалізованого показника в науково-методичній, педагогічній і психодіагностичній літературі не було виявлено. Отже, спираючись на логіку поняття адекватності, у процесі дослідження припускалося: якщо вибір підкріплюється певними показниками “готовності” до майбутньої професії, то вибір є адекватним. Цим показником (дещо у зазначених обмеженнях) є “технічність”; розроблена для нього оригінальна методика обчислення. Таким чином, потенціал, зосереджений у “технічності”, що вважається у межах дослідження якістю старшокласника було зіставлено з його виміром.

Для уникнення проблем з множенням на нуль, який може одержати досліджуваний, і з урахуванням того, що професійний вибір є кроком до професіоналізму, тобто високих вимог до якості праці, було розроблено на базі даних “технічності” коефіцієнт адекватності. Перекодування відбувається як взаємно однозначна відповідність (див. табл.2.3)

До характеристики процедури визначення коефіцієнта адекватності

Таблиця 2.3

Ступінь “технічності” (бал)	4	3	2	1	0
Коефіцієнт адекватності	2	1		-1	

Вибір професії визначався у відношенні до технономічних професій. Варіантів такого вибору було передбачено 3: не визначилися з вибором професії взагалі - 0 балів, вибрали інші професії –1 бал, вибрали технічні професії - +1 бал. Отже, якщо людина має певний коефіцієнт технічності (2, 1, -1) і робить вибір (1, 0, -1), то в результаті ми можемо мати досить виправдану оцінку адекватності такого вибору у формальному визначенні (див. табл. 2.4)

Формалізація показника адекватності вибору професії

Таблиця 2.4

Ступінь “ технічності”	Вибір “технономічної професії”	Розрахунок адекватності	Інтерпретація адекватності вибору
2	1	$2 \times 1 = 2$	Адекватний вибір
2	0	$2 \times 0 = 0$	Без вибору
2	-1	$2 \times (-1) = -2$	Неадекватний вибір
1	1	$1 \times 1 = 1$	Адекватний вибір
1	0	$1 \times 0 = 0$	Без вибору
-1	1	$(-1) \times 1 = (-1)$	Неадекватний вибір

У дослідженні було використано ще один самостійний показник (хоча він є повністю поданим у показнику вибору технономічної професії) – показник *визначеності* у виборі. Особливу увагу виділенням цього показника було зосередження уваги на певних причинах (найчастіше невміння приймати рішення), які існують у сучасних школярів при виборі професії. Формалізувався цей показник цілком природно: визначався з будь-яким вибором - 1 бал, не визначався з ніяким вибором - 0 балів.

Зважаючи на мету дослідження у параметри оцінки учнів щодо попереднього вибору ними майбутньої технічної професії було включено зазначені в таблиці показники.

Усвідомленість попереднього вибору майбутньої професії

Усвідомленість і мотивація. Оскільки мотивація зумовлює постановку мети, яка є цілком свідомим компонентом діяльності людини (цілепокладання), то обидві характеристики ставлення до вибору професії взаємопов'язані. Сміслові особливості мотивації й усвідомлення взаємозумовлені, основні характеристики у відношенні до вибору професії зазначено у таблиці 2.5, а орієнтовну анкету, що дозволяє визначити усвідомленість вибору, подано у додатку Н.

До характеристики технології усвідомлення професійного вибору

Таблиця 2.5

Тип усвідомлення	Оцінка (бал)	Усвідомлення (рівень)	Мотивація (рівень)
“Емоційне” (А)	0	1. Усвідомлення самого позитивного ставлення без чіткої диференціації;	1. Емоційне слабкодиференційоване ставлення до професії, загальний інтерес;
“Змістовне” (Б)	1	2. Усвідомлення змісту та структури професійної діяльності, умов діяльності;	2. Інтерес до професійної діяльності, її предмету, об’єкту, засобів;
“Діагностичне” (В)	2	3. Усвідомлення власних можливостей та здібностей, власного рівня знань і таких, що необхідні в професії;	3. Інтерес до професійної діяльності як культурного та освітнього феномена, до засобу розвитку
“Проективне” (Г)	3	4. Усвідомлення соціального проектування оволодіння професією і шляхів побудови професійної кар’єри	4. Інтерес до професійної діяльності як інструмента соціалізації у сучасному ринковому суспільстві

Мотивація вибору професії пов’язана із системою спонук, що визначають ставлення людини до себе та світу. При позитивному, впевненому в собі відношенні вибір має активний, некомпенсаторний характер. Людина обирає професію відповідно до власних інтересів, нахилів, здібностей, соціальних уявлень тощо. В разі психологічних проблем, невпевненого ставлення, низької самооцінки людина вибирає професію з компенсаторних міркувань як засіб зняття “недоліків”, що вона собі приписує (або вони є об’єктивно). Такий вибір не є активним. Людина не вибирає професії відповідно до власних здібностей, а вибирає такі, що дають можливість розвинути “слабкі” якості. Отже, можна визначити 8 типів мотивації вибору професії (активний і компенсаторний варіанти загально-емоційного, змістовного, розвивально-освітнього і соціалізаційного вибору).

Важливим аспектом апріорного припущення, з урахуванням якого вимірювалася ступінь усвідомленості вибору майбутньої професії є його кумулятивність. Смысл цього в тому, що в даному експериментальному дослідженні вважається первісним ставленням до професії емоційне ставлення (коли замало детальної інформації і є лише враження). Позитивне враження спонукає здійснювати пошук знань (другий крок), тобто, породження змістовної мотивації і відповідно – розширення змістового усвідомлення. Третій крок – визначення відповідності себе і професії. Виникає мотивація самопізнання у власній відповідності до професії. Кумулятивним є те, що без попередніх етапів третій неможливий: немає ситуацій, коли б учень намагався з'ясувати власні можливості до зовсім не цікавої справи. Четвертий крок – проекція і планування опанування професії та професійної кар'єри. Кумулятивність цього кроку в тому, що він не можливий (в якісному смислі) без попередніх (знання себе, знання професії, позитивного емоційного ставлення до неї). Отже, оцінка усвідомлення (рівно як і мотивації) є кумулятивною (наступні містять у собі зняті попередні) від 0 до 3 балів.

Під *емоційною професійною мотивацією* розуміється погано диференційований, “романтизований” вибір, під *змістовною мотивацією* – ставлення до предмета та способу діяльності, що має оцінно-когнітивний характер, під *розвивально-освітньою професійною мотивацією* – вибір власного розвитку засобами професії або професійного навчання; під *соціалізаційною професійною мотивацією* – вибір способу соціального життя, кар'єри засобами професії та її статусу в суспільстві.

Вивчення мотивації професійного вибору школярами не входило до завдань нашого дослідження, однак ми виходили з того, що її змістовна сторона (усвідомленість) являє собою важливий показник ефективності професійного вибору, а відповідно й професійної орієнтації. Логіка тут полягає в тому, що вмотивований і усвідомлений вибір є більш стійким і має більші “шанси” для завершальної реалізації у формуванні професіонала.

Спрямованість мотивації у професійному виборі

Таблиця 2.6

Тип вибору	<i>Мотивація</i>			
	<i>Емоційна</i>	<i>Змістовна</i>	<i>Розвивально-освітня</i>	<i>Соціалізаційна</i>
<i>Активний вибір професії</i>	Переживання переваг професії;	Ставлення до об'єкта праці;	Ставлення до роботи на рівні можливого розвитку особистості;	Ставлення до професії як сучасного засобу соціалізації особистості;
<i>Компенсаторний вибір професії</i>	Переживання відсутності негативних емоцій у професійній діяльності	Ставлення до умов праці як достатніх для життєдіяльності.	Ставлення до професії з позицій достатніх можливостей особистості.	Ставлення до професії як можливого засобу соціалізації, конформістський вибір відповідно до думки інших.

Отже, зважаючи на мету нашого дослідження, в параметри оцінки вибору майбутньої професії старшокласниками ми включили “усвідомленість”

Ступінь усвідомленості особистісного попереднього вибору технічної професії

Таблиця 2.7

<i>Параметр оцінки</i>	<i>Коротка характеристика параметра</i>	<i>Шкала оцінки</i>	
		<i>Тип</i>	<i>Діапазон</i>
Усвідомленість	Зміст усвідомленого в професійному виборі	<i>Кумулятивна порядкова</i>	0-3

Нормативні документи, які обґрунтовують завдання професійної діагностики, визнають, що вибір має бути свідомим. Це ємне поняття, яке описує багато складників світу свідомості людини і має зробити відповідальне рішення. Аналізуючи важливі в сучасних умовах панування ринкової економіки сторони професії, важливими ми змістовно розділили аспекти усвідомлення

(репрезентація світу професій і праці у самосвідомості). Це дало можливість визначити такі цінні показники, як-от:

1. усвідомлення змісту і умов технономічної праці;
2. усвідомлення вимог технономічних професій стосовно обранця і знання відповідних власних можливостей;
3. усвідомлення “соціалізаційної” сторони професії, головним аспектом якої є “професія” як спосіб соціального життя, що дозволить (або ні) вирішувати власні соціальні програми

Формалізація усвідомлення (саме як ставлення до професії, оцінка його сторона, а не гностична, про яку говорить теоретична підготовленість з базових дисциплін) є справою до певної міри ризикованою, оскільки таких чітких критеріїв усвідомлення немає. Але з іншого боку, при чіткому виділенні основних ключових моментів, що усвідомлюються як значимі при прийнятті рішення, ми знайшли. Цьому слугували спеціально побудовані опитувальники і бесіди, які давали можливість зорієнтуватись у наявності таких принципових основ для прийняття рішення (див. додатки А, Б, В).

В структурі теоретичних знань ми вирізняємо загальні теоретичні знання (фундаментальних наук), спеціальні теоретичні знання (спеціальних наук); практична готовність складається із загально-психологічних показників і спеціальних навичок. Саме такого розподілу ми дотримувались при вивченні потенційних можливостей учнів в опануванні технічними професіями.

Зазначені характеристики слугували проміжним моментом у визначенні адекватності / неадекватності вибору учнями майбутньої професії й обумовили його подальше диференціювання на типи виборів майбутньої професії за адекватністю.

В залежності від сторін, на які спиралась людина при виборі, ми виділили показник усвідомленості, тобто визначили три вектори орієнтирів, що є найсуттєвішими, й призначили “обґрунтованому” ставленню до кожного з них по 1 балу, неврахування певної сторони або нерелексивному ставленню балів не додавали. Таким чином, при обговоренні, обізнаності в питаннях тріади

“професія – людина в професії – професійна людина в соціальному житті” ми надали кожному з показників по 1 балу. Вийшла “шкала усвідомленості вибору технономічних професій” (від 3 до 0), а саме: усвідомлення змісту, власних можливостей і соціальних перспектив, що стали джерелом вибору професії - 3 бали, не усвідомлення і не врахування якоїсь із сторін - 2 бали, усвідомлення будь-якого одного аспекту ставлення - 1 бал, загально емоційний вибір без рефлексивного обґрунтування – 0 балів.

Таким чином, в нашому дослідженні був випробуваний такий комплекс критеріальних процедур, що дозволив перевести оцінку ефективності профорієнтаційної роботи з опосередкованих показників на безпосередні, відділити саме орієнтаційні показники, а не показники професійної підготовки, що найчастіше відбувається.

Референтність професійного вибору

Референтність як якість вибору визначена нами для з'ясування міри педагогічного впливу на професійний вибір. Референтною (в психології) є група, на цінності якої орієнтована людина, з рішенням якої вона погоджує власний вибір. Отже, референтність визначає тих, хто має вирішальний вплив на людину при обранні майбутньої професії.

Класифікація потенційних чинників, що можуть бути референтними для вибору професії, побудована нами таким чином, щоб відокремити цілеспрямований профорієнтаційний і спонтанний впливи. Чинники, які детермінують вибір професії, можуть виявлятися на різних соціальних рівнях. Серед чинників цілеспрямованого впливу вирізняємо на “зовнішньому” рівні старшу школу, позашкільні навчальні заклади та виробничу профорієнтацію (навчальних закладів, що здійснюють профорієнтацію в тому числі), сім'ю. Серед чинників спонтанного впливу виділяємо соціальні групи, до яких належить людина з її власним досвідом, що набутий в інформаційному і практичному просторі, та групу негомогенних невизначених чинників. У межах дослідження ми назвали нецілеспрямовані чинники “іншими” .

Безперечно, що означені групи чинників теж можна диференціювати, визначивши внутрішній рівень референтності. Наприклад, школа—це профорієнтаційний вплив учителів-предметників, уроків трудового навчання, класного керівника, психолога-консультанта та інші. Сім'я – це і міркування батьків щодо майбутньої професії дитини, і професії самих батьків, і спосіб життєдіяльності сім'ї, пов'язаний зі ставленням до професій тощо.

Способом встановлення референтності відносно професійного вибору є метод попарних порівнянь, визначає рейтинг з 4 чинників профорієнтації: школи, виробництва, сім'ї та інших. Відповідно до цього вирізняються такі типи референтності: непедагогічна, сімейна, виробнича, шкільна.

Для оцінки ефективності професійної орієнтації в школі ми використали показник – рейтинг шкільної профорієнтації у виборі професії.

Типи референтності вибору технічних професій старшокласниками

Таблиця 2.8

<i>Чинники вибору</i>	<i>Характеристика</i>	<i>Тип референтності</i>
Інші чинники профорієнтації	Значення соціальної групи (клас, друзі тощо), самостійного інформаційного та практичного досвіду (література, життєві приклади, ЗМІ тощо) у виборі професії	Непедагогічний (А)
Виробнича практика	Значення власного досвіду виробничої професійної діяльності, участь у позашкільних професійних гуртках та інше	Виробничо-педагогічний (Б)
Сім'я	Професії батьків, батьківські настанови на вибір	Сімейно-педагогічний (В)
Шкільна профорієнтація	Значення шкільної профорієнтації у виборі професії	Навчально-педагогічний (Г)

Виходячи з мети дослідження, у параметри оцінки учнів щодо причин попереднього вибору ними майбутньої технічної професії ми включили рейтинг шкільної профорієнтації як чинника професійного вибору.

Функціональна роль шкільної професійної орієнтації при виборі старшокласниками майбутньої технічної професії

Таблиця 2.9

<i>Параметр оцінки</i>	<i>Коротка характеристика параметра</i>	<i>Шкала оцінки</i>	
		<i>Тип</i>	<i>Діапазон</i>
Рейтинг шкільної профорієнтації	Встановлюється ранжуванням за допомогою методу попарних порівнянь: попарно порівнюється уявлення школяра про вплив школи, позашкільних навчальних (виробничих) закладів, сім'ї та інших чинників, що мали вирішальне значення при виборі професії	Порядкова	Від 0 до 3

Отже, значимість професійного орієнтування старшокласників на професії технічного профілю є необхідним. Важливо, щоб майбутній фахівець якомога більш свідомо зробив цей крок, співвідніс свій вибір із найважливішими власними потребами, здібностями і цінностями.

Зміст практичних завдань

Практичне заняття 1. *Порівняльна ефективності двох типів моделей профорієнтації старшокласників: “модель професійної орієнтації” з відповідними параметрами і “модель попереднього професійного вибору”.*

1. Основні групи педагогічних чинників і важливі параметри попереднього вибору професії,
2. Адекватність вибору майбутньої професії

Практичне заняття 2. *Усвідомленість попереднього вибору майбутньої професії*

1. Усвідомленість і мотивація
2. Технології усвідомлення професійного вибору

Практичне заняття 3. *Референтність професійного вибору*

1. Типи референтності вибору технічних професій
2. Функціональна роль шкільної професійної орієнтації при виборі старшокласниками майбутньої технічної професії

Перелік основної та додаткової літератури

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання. / Алексюк А.М. – К., – 1993. – 220с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Ананьев Б. Г. – Л.: ЛГУ, 1968. – 338с.
3. Вайнцвайг П. Десять заповедей творческой личности / Вайнцвайг П. – М.: Знание, 1990. – 152с.
4. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Василюк Ф. Е. – М.: МГУ, 1984. – 200с.
5. Вершинин С. И. Как оценивать эффективность профориентации школьников / С. И. Вершинин // Школа и производство. – 1990. – № 6. – С. 12–13.
6. Виноградов Е. С. Колебания рождаемости одаренных людей в 11-летнем солнечном цикле / Е. С. Виноградов // Психологический журнал. – 1990. – № 2. – С. 41–47.
7. Воробьев Г. Г. Легко ли учиться в американской школе / Воробьев Г. Г. – М.: Просвещение, 1993. – 92с.
8. Державний стандарт середньої освіти України // Освіта України. – 1996. – №3.
9. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / Дружинин В.Н. – СПб.: Изд-во “Питер”, 1999. – 368 с.

10. Дубровина И. В. Рабочая книга школьного психолога / Дубровина И. В. – М., 1991. – 236 с.
11. Елисеев А. Г. Формирование психологической готовности учащихся к овладению рабочей профессией: автореф. дис. на соискание науч. степени к. психол. н. / Елисеев А. Г. – К., 1989. – 18 с.
12. Ендальцев В. С. Выбор профессии: социальные, экономические и педагогические факторы / Ендальцев В. С. – К.: Вища школа, 1982. – 152 с.
13. Жданов И. А. Адаптация и прогнозирование деятельности / Жданов И. А.
14. Ильин Е. П. Стиль деятельности: новые подходы и аспекты / Е. П. Ильин // Вопросы психологии. – 1988. – № 6. – С. 21–26.
15. Ильин Е. П. Методика «Теппинг-тест» / Е. П. Ильин // Методические указания к практикуму по психофизиологии. – Л.: ЛГУ, 1981. – 96 с.
16. Іродовська С. М. Формування професійного інтересу в учнів ПТУ / С. М. Іродовська // Педагогіка і психологія. – 1994. – №3 (4). – С. 100–106.
17. Климов Е. А. Как выбирать профессию / Климов Е. А. – М.: Педагогика, 1991. – 124 с.
18. Климов Е. А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации / Климов Е. А. – М.: Педагогика, 1983. – 128 с.
19. Климов Е. А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной ориентации. [Сер "Педагогика и психология"] / Климов Е. А. – М., 1983 – № 2. – 68 с.
20. Когнитивные стили: тезисы научно-практического семинара / Под ред. В. Колга. – Таллинн, 1986. – 212 с.
21. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Ломов Б. Ф. – М.: Наука, 1984. – 444 с.
22. Лучшие психологические тесты для профотбора и профориентации. – Петрозаводск: Петроком, 1992. – 312 с.
23. Лысоева Е. Наука выбирать профессию: [Профессиональная ориентация] / Е. Лысоева // Педагогический калейдоскоп. – 1998. – 8-14 апр. – С.9.

- 24.Осадчий С. В. Формування професійної спрямованості старшокласників у процесі вивчення електронно-обчислювальної техніки / Осадчий С.В. – К., 1999. – 89 с.
- 25.Психологическая коррекция умственного развития учащихся: [пособие для школьных психологов]. – М., 1990. – 218 с.
- 26.Психологические основы профессионально-технического обучения: Проблемы профессионального становления молодежи / Под ред. Т.В. Кудрявцева, А.И. Сухоревой. – М.: Педагогика, 1988. – 137 с.
- 27.Рубіна О. Організація педагогічного процесу в навчальних закладах нового типу. Освіта і управління / Рубіна О. – К., 1999. – Т.3. – 146 с.
- 28.Рыжов В. А. Профессиональная ориентация и подготовка кадров в Великобритании / Рыжов В. А. – М.: Высш. шк., 1991. – 91 с.
- 29.Укке Ю. В. Разработка психологических проблем профессиональной ориентации в США / Ю.В. Укке // Вопросы психологии. – 1971. – № 1. – С. 18–21.
- 30.Укке Ю. В. Диагностика сознательности выбора профессии у японских школьников / Ю.В. Укке // Вопросы психологии. – 1990. – № 5. – С. 21–23.
- 31.Успенский В. Б. Управление профессиональной ориентацией в школе / Успенский В.Б. – Ярославль, 1987. – 92 с.
- 32.Янцур Н. С. Организация и проведение профессионального отбора на профессии типа «человек – техника»: [пособие для слушателей факультета переподготовки инженерно-педагогических кадров и студентов] / Янцур Н.С. – М., 1994. – 123 с.
- 33.Mumford L. Technics and civilization / Mumford L. – NY., 1963. – P. 45–61.
- 34.Mumford L. The mythn of the machine. Technics and Human development / Mumford L. – NY., – 1967. – 99 p.

Інтернет ресурси

1. www.dnpb.gov.ua/datas/upload/files/221366002.doc

2. ipk-dszu.kiev.ua/.../materialy_3_naukovo-praktychnoi_konferencii_26-09-2008.doc

Лекція 2. Параметри технономічної профорієнтації старшокласників

Ми виходили з того, що система профорієнтації з точки зору “способу”, яким вирішуються профорієнтаційні завдання, вирізняється як організаційними

(узгодженістю суб'єктів профорієнтації), так і власне технологічними параметрами. Було визначено 5 найважливіших педагогічних чинників, що впливають на результативність профорієнтації (якість професійного вибору). Розглянемо їх докладніше (див. табл. 2.11).

1. **Організаційна узгодженість** – організаційно-педагогічний чинник, який визначає міру відповідності профорієнтаційних впливів на учнів.

Узгоджуватись може спрямованість, зміст, методи, форми профорієнтації тощо. Вирізняють внутрішню (внутрішньо шкільну) і зовнішню (міжсуб'єктну) узгодженість. Внутрішня узгодженість передбачає встановлення міжпредметних зв'язків у профорієнтаційній підготовці як умови її системності. Зовнішня узгодженість передбачає встановлення зв'язків із “зацікавленими” зовнішніми відносно школи суб'єктами профорієнтаційної діяльності. Така узгодженість включає координацію завдань і вимог, підходів щодо професійної орієнтації, які ведуть профорієнтаційну роботу.

Отже, виділяються неузгоджені (автономні) профорієнтаційні проекти, внутрішньо узгоджені шкільні профорієнтаційні проекти та системно узгоджені профорієнтаційні проекти, що поєднують зовнішню і внутрішню узгодженість профорієнтаційної роботи.

Для аналізу шкільної профорієнтації старшокласників на технічні професії ми формалізували 2 ознаки узгодженості: наявність в профорієнтаційних планах та в їх впровадженні системи міжпредметних зв'язків – внутрішня узгодженість; наявність сумісних планів профорієнтаційної роботи з батьками та виробництвом (або позашкільними навчально-виховними закладами відповідного типу) – зовнішня узгодженість.

Диференціювання педагогічних чинників професійної орієнтації

Таблиця 2.10

Ознаки диференціювання "типів профорієнтації"	<i>"Підтипи" професійної орієнтації та їх згорнута характеристика</i>		
1. <i>Організаційна узгодженість</i>	Неузгоджена	Внутрішньо узгоджена	Внутрішньо і зовнішньо узгоджена
2. <i>Об'єктна спрямованість</i>	На окремі професії	На галузь виробництва	На предмет професії
3. <i>Суб'єктна спрямованість</i>	Фронтальна на усередненого учня	Вибіркова (індивідуально за замовленнями)	Індивідуальна (з урахуванням особливостей всіх учнів)
4. <i>Структура, послідовність, педагогічна технологія</i>	Неструктурована	Традиційно структурована, класно-урочна і факультативна форми	Структурована на підставі діяльнісного підходу, базова інтегрована форма – факультатив з модульною будовою
5. <i>Особливості врахування предмету професії</i>	Без врахування предмету професії	З врахуванням виконавських якостей особливостей ЦНС, темпераменту, сенсомоторики	З урахуванням особливостей професійного мислення - принципів побудови техніки як основи спеціальних знань у структурі професійного мислення

Технологічно-педагогічні показники (чинники) профорієнтації

2. **Структурованість** – технологічно-педагогічний чинник профорієнтації, що відображає компонентний склад (послідовність) профорієнтації як її методологічної і методичної основи.

Професійна орієнтація старшокласників у практиці сучасної школи може бути як структурованою, так і неструктурованою, хаотичною. Під структурованою професійною орієнтацією ми розуміємо чітку послідовність профорієнтаційної роботи з вирішенням відповідних завдань. Неструктурована професійна орієнтація - епізодична профорієнтація школярів, що пов'язане з випадковими обставинами і непослідовністю у профорієнтації. Зазначимо, що хоч профорієнтація і є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу в сучасній школі, але її значення за останні роки дещо знижене в порівнянні із загальноосвітніми показниками. Тому зустрічаються школи, в яких професійна орієнтація погано структурована.

Аналіз систем професійної орієнтації та їх структури (проведений в теоретичній частині) доводить, що саме такі системи в сучасній школі мають, так би мовити, “розширене трактування”. Під ним розуміємо залучення до її складу компонентів, які містять профорієнтаційні заходи після попереднього обрання професії (професійний відбір, професійну адаптацію тощо). Такий підхід у нашому дослідженні називаємо “традиційним”.

У науковій літературі диференціюються компоненти профорієнтації наступним чином: за *Д. Тхоржевським* (етапи профорієнтації) – профосвіта, профконсультація, працевлаштування); за *Б. Федоришиним* (“логіко-змістова підсистема”) – “професійне просвітництво учнів, розвиток їхніх інтересів і схильностей, максимально наближених до професії; професійна консультація, фаховий відбір, соціально-професійна адаптація”; за *В. Васильковим* (“підсистеми”) – професійна освіта, професійне виховання, професійна активізація, професійна психодіагностика, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація та інші.

На нашу думку, при диференціюванні етапів профорієнтації важливо обмежитись подіями попереднього вибору, зосередитись на його адекватності, а його професійне випробовування (адаптацію, відбір) “залишити” на позашкільний етап. Разом з цим, сучасна ситуація професійного вибору стикається з вибором способу професійної соціалізації (способу входження в сучасне суспільство, передусім, з ринковою специфікою). При цьому велике значення має залучення в профорієнтацію моментів, пов’язаних із сучасним ринком праці, ринком освіти і професій. Особливу увагу слід приділити можливостям проектування власної професійної поведінки в сучасних соціальних умовах (у тому числі й опанування нею).

Отже, прикінцевим елементом професійної орієнтації старшокласника є формування здатності до індивідуального проектування соціально-професійного життєвого шляху в межах адекватно обраної професії. Найчастіше системи професійної орієнтації не містять таких завдань у своїй структурі. Таким чином, ми визначили таку загальну структуру (послідовність) профорієнтації

старшокласника: мотиваційний компонент (з метою формування стійких інтересів і нахилів до професії); інформаційний компонент (для надання можливостей з'ясувати різні сторони професій), діагностико-корекційний компонент (щоб визначити актуальні та потенційні можливості учня щодо обраної професії); проектувальний компонент (зміст зазначено вище). Таким чином, *авторська структура профорієнтації* (діяльнісна) містить наступні компоненти: професійна мотивація, професійне інформування, професійна діагностика, проектування професійної кар'єри.

3. **Суб'єктна спрямованість.** Під суб'єктною спрямованістю ми розуміємо “адресність” профорієнтаційних впливів – від фронтального, розрахованого на “середнього” учня, до індивідуального з урахуванням своєрідності кожного учня. Проміжним типом є профорієнтація за запитами. Отже, за суб'єктним спрямуванням вирізняються загально-фронтальна, вибірково-індивідуальна та індивідуальна профорієнтація.

4. **Об'єктна спрямованість.** Під об'єктною спрямованістю на нашу думку, це “масштаб” об'єкта профорієнтації: від конкретних професій до галузей промисловості, класів, типів професії тощо. За об'єктивним спрямуванням виділяються профорієнтація на окремі професії, профорієнтація на галузь промисловості, профорієнтація на тип професії.

5. **Предметно-професійне врахування.** Якщо здійснюється профорієнтація з врахуванням предмета професії (за Є. Клімовим), то важливо диференціювати, яким чином вона відбувається. При цьому можна спостерігати такі варіанти профорієнтації: профорієнтація без урахування предмета професії (не зосереджується увага на цій загальній ознаці); профорієнтація з урахуванням виконавчих аспектів професійної діяльності, з урахуванням виконавчих вимог (акцент на психофізіологічних характеристиках, які зумовлюють професійну придатність), профорієнтація з урахуванням предмета професійного мислення (акцент на особливостях професійно-мисленнєвої діяльності, що пов'язане з прийняттям професійно значущих рішень).

У літературі, яка визначає вимоги професії до діяльності в галузі технічних спеціальностей, найважливішими суб'єктивними чинниками є психофізіологічні (К. Гуревич). Однак, на нашу думку, ці важливі показники здатності до професійної діяльності будуть чогось варті лише за умови розвитку професійного мислення, здатності до прийняття професійних рішень. У цьому плані дуже важливе значення мають мислительні плани (предметно-дійовий, образний, просторовий, абстрактно-логічний, словесний), на яких приймається рішення, а також характер мислительних операцій, що при цьому здійснюється, особливості спеціальних знань, котрі функціонують як структурні компоненти мислення.

Отже, врахування предмета професійної діяльності відповідно до потенційного професійного мислення спрямувало нашу зацікавленість на розподілу технічних професій за “фізичною природою техніки”, що має специфічні структурні особливості знань як елементів мислення. А саме, розподіл технічних професій для завдань відповідного диференціювання важливо провести таким чином: технічні професії, в основі яких є робота з

- 1) механічними пристроями;
- 2) електроприладами, устаткуваннями, машинами тощо;
- 3) електронною технікою.

Специфіка такого розподілу, на нашу думку, полягає в тому, що:

1) “механічна техніка” має досить чітку образно-дієву базу (схеми пристроїв мають наочний вигляд, фізичні закони, які лежать в їх основі, є значною мірою відчутними);

2) “електрична техніка” опосередковано-схематичну базу (схеми пристроїв, машин тощо не мають безпосередньо наочного вигляду, фізичні електричні закони до певної міри не є безпосередньо відчутними);

3) “електронна техніка” має складну схематично-інформаційну базу (схеми пристроїв інтелектуалізовані великою кількістю перекодувань і фільтрації необхідних управлінських сигналів і т.п., їх фізична природа дуже складна і потребує абстрактно-схематичної представленості).

Крім того, професійна діяльність принципово може вирізнятися акцентом на творчих або виконавчих моментах професійної діяльності.

Отже, з метою діагностики і корекції професійно важливих якостей відповідно технономічних професій ми запропонували включити кілька різновидів професій, одержаних за допомогою простого комбінування “фізичної природи техніки”, що є предметом праці в групі професій, і клас завдань, що доводиться (доведеться) вирішити (виконавчих або творчих).

Розробка означених трьох ідей і була закладена в експериментальне дослідження засад технономічної профорієнтації, спроби створити технологію:

- 1) чотирикомпонентної структури профорієнтації – формування мотивів, розширення знань, вивчення і корекція власних можливостей та створення соціально-професійного проекту;
- 2) диференціювання технічних професій на шість типів за двома групами властивостей: фізична природа технічних приладів і продуктивний (творчий) або непродуктивний (виконавчий) характер професійних завдань;
- 3) застосування педагогічних і діагностико-корекційних технологій профорієнтації: модульної структури в навчальному процесі і типових завдань - професійних проб.

У процесі розробки і проектування профорієнтаційних модулів ми виходили із загальноновизначених у педагогічній науці технологічних принципів побудови модульного навчання: модульності, відкритості і динамічності. Принцип модульності передбачає створення проекту як системи з окремими підсистемами: проектів модуля цілей, модуля знань, модулів окремих етапів. Принцип відкритості потребує навчального модуля як відкритої системи, що має “вхід” і “вихід”. Під “входом” розуміється сукупність попередніх знань, норм та цінностей як базових для оволодіння учнями новими знаннями, нормами та цінностями.

“Вихід” – сформульована заздалегідь інтегрована мета навчання (призначення навчального модуля). Процес навчання перетворює “вхід” у

“вихід”, тобто переводить суб'єкт учення з наявного стану у змінений, бажаний. Механізми цього переводу забезпечують: адаптований до технології модульно-розвивального навчання предметний зміст, визначений психолого-дидактичний зміст етапів модуля, оптимально дібраний дидактичний апарат. Це забезпечення "здається" у проекті. Принцип динамічності передбачає при розробленні проекту заміну певних складових проектованого навчального модуля (наприклад, заміну предметного змісту чи його окремих навчальних елементів у модулі знань, заміну певних дій, операцій у модулі норм, заміну окремих організаційних форм, методів навчання тощо). Цей принцип проектування дає змогу вносити до проекту зміни з урахуванням певного соціального замовлення щодо цілей, змісту і форм освіти та конкретних умов, за яких відбувається навчання, запитів і уподобань учнів, можливостей і вмінь педагога.

Цілком очевидно, що ефективність педагогічного процесу залежить від педагогічної технології. В структурі профорієнтації можна виділити технологічні компоненти (як і в будь-якому педагогічному процесі). Великі можливості (чіткий структурний розподіл) має модульна технологія. Запропонована структура професійної орієнтації може бути розглянута як відповідні модулі. Інтегруючою формою реалізації модульного підходу до профорієнтації на технічні професії, на наш погляд, є факультатив. Разом з цим, такий факультатив у цільовому плані, змістовно і методично пов'язаний з відповідними курсами і профорієнтаційними заходами (внутрішня і зовнішня узгодженість) (див. табл. 2.12).

Спрямованість провідних форм профорієнтації в навчальних модулях

Таблиця 2.11

	Провідні організаційні форми шкільної профорієнтації	КОМПОНЕНТИ			
		Мотиваційний	Інформативний	Діагностичний	Проективний
		<i>Створення мотивації (інтересів і нахилів) до професійної діяльності</i>	<i>Глибина знань щодо професії</i>	<i>Дослідження власних можливостей (професійної придатності)</i>	<i>Індивідуальне проектування життєдіяльності та саморегуляція</i>
1.	Базові дисципліни технічного спрямування	Формування інтересу до змісту	Використання теоретичних закономірностей у професії	Теоретичні завдання індивідуального характеру	
2.	Трудове навчання	Формування інтересу до продуктивної діяльності	Основи професії	Професійно спрямовані завдання	
3.	Факультатив	Банк “Романтизація професії” (бесіди, відеофільми, слайди; добірка літератури, плани екскурсій тощо)	Тезаурус професій та шляхів їх опанування (тезаурус, бібліотека, професіографічні картки)	Професійні спроби (професійно-психологічні, об’єктно орієнтовані професійні завдання)	Проектування професійної кар’єри в умовах ринку
4.	Виробнича практика (види і форми)	Створення умов для продуктивності у виконанні виробничих завдань	Професійна практика і професійне наставництво	Професійна практика (практичні завдання) і попередня професійна адаптація	Вивчення умов професійного росту

Зміст практичних завдань

Практичне заняття 1. *Педагогічні чинники, що впливають на результативність профорієнтації*

1. Організаційна узгодженість
2. Структурованість
3. Суб'єктна спрямованість.
4. Об'єктна спрямованість.
5. Предметно-професійне врахування.

Перелік основної та додаткової літератури

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Ананьев Б. Г. – Л.: ЛГУ, 1968. – 338с.
2. Ботякова Л. В. Учебно-методический кабинет профессиональной ориентации / [Ботякова Л.В., Голомшток А.Е., Гриншпун С.С. и др.]. – М.: Просвещение, 1986. – 212с.
3. Выпускники профтехучилищ и колледжей, работающая молодежь Краснодар. Профессиональные и социальные ориентации: Информационный бюллетень / Авт.сост. А Н Демин. – Краснодар, 1996. – 15 с.
4. Газарян С.С. Ты выбираешь профессию / Газарян С.С. – М.: Просвещение, 1995. – 126 с.
5. Демин А. Н. Количественный и качественный подходы в психологическом исследовании адаптации к социальным изменениям / А.Н. Демин // Психологические основы самореализации личности: сб. научных трудов / Под ред. О.Г. Кукосяна. – Краснодар, 1997. – Вып. 2 – 236 с.
6. Державний стандарт середньої освіти України // Освіта України. – 1996. – №3.
7. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / Дружинин В.Н. – СПб.: Изд-во “Питер”, 1999. – 368 с.

8. Елисеев А. Г. Формирование психологической готовности учащихся к овладению рабочей профессией: автореф. дис. на соискание науч. степени к. психол. н. / Елисеев А. Г. – К., 1989. – 18 с.
9. Іродовська С. М. Формування професійного інтересу в учнів ПТУ / С. М. Іродовська // Педагогіка і психологія. – 1994. – №3 (4). – С. 100–106.
10. Йовайша Л. А. Проблемы профессиональной ориентации школьников / Йовайша Л. А. – М.: Педагогика, 1983. – 162 с.
11. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / Кларин М.В. – М.: Педагогика, 1994. – 222 с.
12. Клевцов А. И. Технические знания и техническое творчество: проблемы философии / Клевцов А. И. – К., 1985. – Вып.66. – 213 с.
13. Куліненко Л. Б. Основні напрямки профорієнтаційної роботи в сучасній школі / Л. Б. Куліненко // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2000. – Вип.9. – С.83–87.
14. Куліненко Л. Б. Консультативна допомога у професійному самовизначенні учнів / Л. Б. Куліненко // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді): Збірник наукових праць. – Кн..
15. Мир профессии: Человек-природа / Сост. С.Н. Левиева. – М.: Молодая гвардия, 1985. – 383 с.
16. Мир профессий: Человек–знаковая система / Сост. С.Н. Левиева. –М.: Молодая гвардия, 1988. – 351 с.
17. Мир профессий: Человек–техника / Сост. В.Е. Гаврилов. – М.: Молодая гвардия, 1987. – 350 с.
18. Мир профессий: Человек–техника / Сост. Р.Д. Каверина. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 335 с.
19. Мир профессий: Человек–художественный образ / Сост. А.И. Смирнов. – М.: Молодая гвардия, 1983. – 383 с.

20. Мир профессий: Человек–человек / Сост. Р.Д. Каверина. – М.: Молодая гвардия, 1986. – 300 с.
21. Профессиональная направленность личности / Под ред. Г.А. Федоришина. – М.: Просвещение, 1990. – 162 с.
22. Профконсультационная работа со старшеклассниками / Под ред. Б.А. Федоришина. – К.: Просвещение, 1980 – 160 с.
23. Процицкая Е. Н. Выбирайте профессию: [учебное пособие для учащихся старших классов средней школы] / Процицкая Е. Н. – М.: Просвещение, 1991. – 144 с.
24. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Пряжников Н. С. – М.–Воронеж, 1996. – 256 с.
25. Пряжников Н. С. Психологический смысл труда: [учебное пособие к курсу "Психология труда и инженерная психология"] / Пряжников Н. С. – М.–Воронеж, 1997. – 352 с.
26. Сейтешев А. П. Пути профессионального становления учащейся молодежи / Сейтешев А. П. – М.: Высшая школа, 1988. – 128 с.
27. Якиманская И. С. Знания и мышление школьника / Якиманская И. С. – М., 1985. – 80 с.
28. Якиманская И. С. Особенности познавательных процессов старшеклассников в условиях дифференцированного обучения / И.С. Якиманская, Н.И. Юдашина // Вопросы психологии – 1989. – №3. – С. 32–39.
29. Featherman D. L. Life span perspectives in social science research / D.L. Featherman // Life in development and behavior. – 1983. – V 5. – P. 1–52.
30. Histoire general des Technigues. Energie et materiaux. Par.M. Daumas. – Paris, 1978. – T. IV.

Интернет ресурсы

1. avtoreferat.net/content/view/9854/16

МОДУЛЬ III. ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ПРОФОРІЄТАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА ТЕХНІЧНІ ПРОФЕСІЇ

Лекція 1. Технології активізації та формування мотивів вибору старшокласниками технономічних професій

Реалізація побудованої моделі профорієнтаційних блоків починається з вивчення процесу спрямованості юнака на професійну діяльність. Соціалізація юнацтва, входження до соціально активного життя після завершення шкільного навчання є важливим етапом, в якому свідомий вибір професії має вирішальне значення. Саме глибоке усвідомлення цього етапного моменту в житті, своїх можливостей, намірів, шляхів їх вирішення в сучасному суспільстві, свідомо сумлінна підготовка до майбутнього життя є умовою особистісного розвитку. Педагогічне забезпечення свідомого вибору професії відіграє все більшу роль у реалізації особистісно зорієнтованого підходу до виховання старшокласників.

Підйом виробництва в сучасному суспільстві пов'язаний із забезпеченням всіх сторін праці. Разом з цим, провідним напрямком є робота у системі "людина-техніка". Опитування школярів та молоді щодо вибору майбутньої професії свідчить про те, що серед інших професій типу "людина – техніка" не є найпрестижнішими.

У нашому дослідженні на етапі з'ясування результативності професійної орієнтації школярів, впливу на нього різноманітних факторів ми поставили за мету виявити, яким чином можна забезпечити свідомий вибір професій даного типу старшокласниками, виявити мотиви, що є найважливішими для їх рішень, з'ясувати педагогічні умови, за яких старшокласники вибиратимуть життєвий шлях, пов'язаний з технікою і відповідною професією. Аналіз наукової літератури дозволив виділити систему підготовки старшокласників загальноосвітньої школи до свідомого вибору професій типу «людина – техніка». Ця система складається з таких *компонентів*:

- 1) формування спрямованості учнів на соціальне професійне самовизначення, що відповідає потребі у професійній самореалізації;

2) забезпечення старшокласників сучасними знаннями щодо значення професій типу “людина – техніка”, вимог професії до фахівця, а також формування уявлення про шляхи опанування професією;

3) забезпечення засобами адекватної самооцінки старшокласниками своїх професійних здібностей та нахилів через аналіз власного практичного, навчального та професійного досвіду;

4) формування навичок самовиховання, спрямованих на побудову життєвих професійних планів у реальному часовому контексті.

Першим етапом профорієнтаційної роботи в даному напрямку було вивчення мотивації учнів щодо майбутнього вибору професії, зокрема професій типу “людина – техніка”. До мотиваційної сфери особистості відносяться потреби, що є первісним джерелом її активності, діяльності і система вторинних первісних новоутворень, які розвиваються в процесі становлення особистості: мотиви, настанови, цінності, інтереси, ідеали, спрямованість тощо.

При визначенні мотиваційної сфери особистості учнів ми враховували дослідження **П.В. Симонова**, який пропонує наступну класифікацію потреб:

- *біологічні та продиктовані ними матеріальні потреби* в харчуванні, житлі, техніці, що необхідно для створення матеріального добробуту, у засобах захисту від шкідливих впливів, забезпеченні індивідуального та видового існування;
- *соціальні потреби* у вузькому смислі слова, що детерміновані залежністю від соціальної групи, необхідністю посідати певне місце серед інших, бути об’єктом поваги та любові;
- *ідеальні (культурні) потреби у пізнанні в широкому розумінні*: пізнанні оточуючого світу і свого місця в ньому, пізнання смислу і призначення власного існування.

При аналізі об’єктивних мотивацій ми враховували дослідження С. Осіпова. Ми скористалися розробкою відповідних дослідницьких методик : “перевага”, сутність якої полягає у виборі з кількох альтернатив дій, що відповідають інтересу; “інформованість”, яка означає оцінку обізнаності в

особливостях діяльності, котра пов'язана з інтересом досліджуваного; “готовність”, яка передбачає здатність до вкладання зусиль і засобів для здійснення відповідної діяльності.

Для вивчення мотивації старшокласників відносно вибору професії в системі «людина – техніка» ми розробили свою методичку, що включала 3 типи завдань для старшокласників, відповідних зазначеним прийомам.

Перший тип завдань передбачав вибір способу дії щодо запропонованих питань. Для цього ми модифікували опитувальник Є. Клімова “Анкета інтересів” та діагностично-диференційний опитувальник (ДДО).

Пропонувалися ситуації побутового, пізнавального, професійного рівня, серед яких необхідно було вибрати більш близьку до опитуваного. Сутністю модифікації завдань було врахування реалій професій сьогодення, серед яких чимало нових – “менеджер”, “фінансист”, “дизайнер” тощо.

Другий тип завдань пов'язаний із закономірністю: реальна обізнаність людини відповідає її сталим інтересам. Тому пропонувалось якомога детальніше розповісти про професії, в яких діти обізнані найкраще. Рівень деталізації був додатковим показником сталості інтересів до даного виду діяльності.

Третій тип завдань пов'язаний з тим, що стала мотивація діяльності є джерелом вольових зусиль при виконанні відповідних завдань: чим більше перешкод долає людина на шляху до певної мети, тим мотивованішою для неї вона є. Для аналізу за цим показником ми запропонували школярам розповісти про ті факти життя, коли вони долали певні труднощі і перешкоди, а також оцінити “жертви” та “цілі” на предмет того, на які “жертви” готові учні і з якою “метою”.

Даний етап дослідження мотивації вибору майбутньої професії старшокласниками дозволив з'ясувати *дві змістовні сторони вивчення мотивації*: загальна картина мотиваційного вибору (здатність/нездатність до здійснення вибору) і картина вибору технічних професій.

Другим аспектом аналізу мотивації стосовно вибору майбутньої професії типу «людина–техніка» в нашому дослідженні був “характер техніки”, відносно якої вона сформована. Серед груп професій щодо різновидів техніки ми виділили такі, що пов’язані з промисловим транспортом; пасажирським транспортом; роботою на великих промислових об’єктах; роботою на невеликих виробничих об’єктах з ручною працею; роботою з електротехнічними механізмами; роботою з електронною технікою; роботою із сільськогосподарською технікою; роботою з комп’ютерною технікою. Серед респондентів, які обрали технічні професії, рейтинг відповідних груп був таким: перевага віддавалась пасажирському транспорту – 8(25%), потім – комп’ютерній техніці – 7(22%), електронній техніці – 5(16%), роботі на невеликих об’єктах з ручною працею, а найнижчий рейтинг мала робота із сільськогосподарською технікою – 1(3%).

Третім аспектом аналізу мотивації вибору майбутньої професії типу “людина–техніка” в нашому дослідженні виступала структура мотивації. Зазначимо, що під структурою мотивації ми розуміли підстави для вибору майбутньої професії, якими керувалися школярі. Мотиви в даному випадку визначають спрямованість, якою викликане ставлення школяра до даного типу професій. Сучасні дослідники здебільшого визначають такі групи мотивів, що зумовлюють напрямок вибору професій:

- *соціальні мотиви*, які виявляються у захопленні суспільним призначенням професії, в бажанні виконувати соціальне призначення професії. Цей тип мотивації пов’язаний із формуванням особистісної зрілості, що визначається у розвинутій духовній потребі, котра набуває виду потреби у соціальній самореалізації. В даному випадку духовна потреба набирає виду служіння великій меті (Батьківщині, людству, народові тощо);
- *моральні мотиви*, які виявляються у готовності працювати заради групи, товаришів. Школярі, що зумовлюють свій вибір саме моральними чинниками, обирають професію заради служіння певній групі та

моральним принципам, які їй притаманні. При цьому дитина прагне морального самовираження, моральної досконалості;

- *матеріальні мотиви* вибору професії пов'язані з матеріальною винагородою, прибутком, яким завершується ефективна праця в межах даної професії. Цей стимул в останній час почав набувати більшого значення, хоча і залишає дещо негативне забарвлення у громадській думці. Це негативне забарвлення пов'язане з “радянською” позицією, коли творча, високопродуктивна праця не мала належної оплати, втрачала своє значення, що значною мірою негативно впливало на економічний розвиток нашої країни. Матеріальні мотиви вибору професії, коли вони поєднуються з етичними, естетичними, творчими та іншими і не переважають їх, позитивно впливають на процес самовизначення. Продуктивна праця учнів, яка впроваджується в практику сучасної школи, дозволяє включити дитину ще в шкільному віці у реальні виробничі відносини, відчувати смисл зароблених грошей;
- *пізнавальні мотиви*, що виявляються у прагненні людини отримати таку професію, що могла б розширювати кругозір людини, постійно самовдосконалюватися. Велике значення при цьому має працелюбність та наполегливість;
- *естетичні мотиви*, які пов'язані із своєрідною естетикою праці даного виду. Учень, що спонукається саме цим мотивом вибору професії, сформував і відчув певний “естетичний смак” справи, якою займаються професіонали. Це краса і об'єкту діяльності, і самих дій, і людей даної професії, і результатів праці. В цілому школяр переживає саме зріле відчуття краси професійної дії;
- *мотиви творчості* виявляються у можливості встановити власні творчі здібності й оригінальність; бажання представити власну особистість у результатах праці. Відносно технічних професій це виявляється у змісті

інженерної та конструкторської праці, що потребує винахідництва та раціоналізації;

- *змістовні мотиви* пов'язані зі змістом професійної діяльності;
- *престижні та утилітарні мотиви* пов'язані із вибором на підставах впливу думки значимого оточення, відповідних соціальних груп.

Дана характеристика мотивів вибору майбутньої професії вивчалася нами для встановлення його актуального усвідомлення школярами. З цією метою використано модифіковану нами методику Є. Павлютенкова (1989), в якій було виявлено ставлення школярів до обраної професії.

Вивчення цієї сторони мотивації вибору майбутньої професії ми спрямували на всі зазначені групи старшокласників (які обрали технічне професійне майбутнє, що обрали інші типи професійні; котрі не визначились у власному професійному виборі). Аналіз рейтингів “професійних мотивів” визначених нами груп дає можливість зазначити, що пріоритети у школярів, які здійснили вибір майбутньої професії, визначаються спрямованістю на зміст діяльності, утилітарні можливості професіонала, пізнавальні мотиви. У тих, хто не визначився у майбутній професійній діяльності, пріоритетними є матеріальні і престижні мотиви, що пояснює їх змістовну невизначеність, необмеженість професійною діяльністю.

Нами встановлений рейтинг мотивів у визначених групах (табл.3.1.).

Ранжування домінуючих мотивів обрання майбутньої професії старшокласниками

Таблиця 3.1

№	Рейтинг мотивів		
	Серед тих, що обрали професію типу «людина – техніка»	Серед тих, які обрали професії інших типів	Серед тих, котрі не визначилися з вибором професії
1	4	9	6
2	6	3	5

3	7	8	4
4	8	2	7
5	2	5	8
6	3	4	1
7	9	6	3
8	5	1	2
9	1	7	9

Дослідження показало, що старшокласники віддають перевагу професіям менеджера, товарознавця, лікаря, бухгалтера, банківського працівника, юриста, інженера-програмувальника. Серед робітничих спеціальностей на першому місці стоїть працівник водного транспорту, далі – водій автотранспорту, слюсар, продавець. Випускники шкіл практично не мають уявлення про зміст обраної ними професії, про здібності, яких вона потребує від працівника. Отже, можна припустити, що школа ще не повною мірою готує учнів до свідомого вибору професії.

Характеризуючи старшокласників, які обрали майбутню професію типу “людина – техніка”, варто зазначити, що вони визначаються сформованістю позитивного ставлення до змісту самої професії, спрямованістю на творчість. Вибір даної професії мало пов’язаний з престижною мотивацією, оскільки престижнішими є у даний час професії, що не стосуються виробництва: менеджер, фінансист, юрист тощо.

Можна узагальнити наступне:

1. Стан орієнтації старшокласників на технономічні професії не є задовільним. Насторожує, що мало випускників шкіл орієнтується на технічні спеціальності. Так, завжди потрібні робочі та інженерні спеціальності в Одеській області (слюсар, тесляр, муляр, інженер комунального господарства, інженер-експлуатаційник та ін.) обирають від 0,3% до 1,5% усіх опитаних. Не приваблюють молодь і сільськогосподарські технічні професії.

2. Констатуючи дослідження показали також зміни в поглядах на професії, тривожні для господарства й суспільства: орієнтація на “вигідні”

спеціальності, вибір батьківської професії, професій найближчого побутового досвіду пов'язується з можливостями лише матеріального забезпечення.

3. Як бачимо, профорієнтаційна робота серед старшокласників потребує нагального пошуку нових критеріїв, форм і методів. Використання запропонованої автором типології готовності до вибору старшокласниками професії створює умови для оптимізації добору способів та засобів управління професійним самовизначенням старшокласників щодо професій технічного спрямування і надасть змогу викладачам трудового навчання, профорієнтаторам здійснювати професійну орієнтацію старшокласників.

4. Результати констатуючого експерименту переконливо ілюструють наявну проблему в профорієнтаційній роботі в напрямку технономічних професій. Вражає, що 55% старшокласників не знають, що їм роботи в майбутньому (табл. 3.2) Вони не можуть за різних обставин і причин визначитися. Логіка вікових особливостей, до певної міри, прослідковується. Десяті класи знижують інтерес до професії, їхня невизначеність частково виправдана певним терміном часу, який ще є в резерві.

До характеристики стану визначеності з професійним вибором на технічні професії (за результатом констатуючого експерименту)

Таблиця 3.2

	Всього		З вибором професії:							
			Не визначились		Визначились					
					Всього		З них:			
							Обрали нетехнічні професії		Обрали технічні професії	
	%									
9-ті класи	41	00	2	8	9	2	5	5	4	7

10-ті класи	12	00	9	2	3	8	3	0	0	8
11-ті класи	3	00	3	0	0	0	5	0	5	0
Всього	36	00	84	5	52	5	3	5	9	0

5.Спостереження за реальним шкільним процесом у плані організації профорієнтаційної роботи дає можливість звернути увагу на розбалансованість профорієнтаційної роботи в сучасній масовій загальноосвітній школі. Разом з цим є окремі організаційні форми профорієнтаційної діяльності. Диференціація загальних схем організації профорієнтації в школах виявляється в розбіжностях суб'єкта профорієнтації. Можна бачити різне ставлення шкіл (і вчителів) до цієї роботи: від епізодичного, другорядного - до глибокої роботи щодо безперервного вдосконалення людської особистості в створеному навчальному середовищі.

Педагогічні технології професійної орієнтації

Таблиця 3.3

		“Традиційна”	Корпоративна	Експериментальна
	<i>Зміст</i>	Диференційований відповідно послідовності навчального плану	Диференційований відповідно до профілю позашкільного закладу	Диференційований відповідно до типу професій
	<i>Методична структура (компоненти)</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Формування знань і інтересів в межах навчальних тем, - Виявлення інтересів і нахилів; - Профільне навчання за масовими робочими професіями 	<ul style="list-style-type: none"> - Профагітація, професійна консультація, - Попередня профдіагностика, - Попередня профадаптація, - Профвідбір на спеціальності за профілем позашкільного закладу 	<ul style="list-style-type: none"> - Формування професійних інтересів і нахилів (мотивація); - Формування широкого спектру знань про професії даного типу; - Діагностика і корекція здібностей; - Проектування професійної кар’єри
	<i>Організаційні форми (особливості)</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Трудове навчання, - гуртки предметні, - виробниче навчання 	Додаткове введення спеціальних дисциплін за профілем позашкільного закладу	Наскрізний (9-11 класи) факультатив з модульною підготовкою і координація його роботи з відповідними навчальними дисциплінами

Компонентно структурний склад моделей профорієнтації в експерименті

Таблиця 3.4.

Компоненти моделі професійної орієнтації (варіанти параметрів)				
<i>Організаційні компоненти</i>	<i>Технологічні компоненти</i>			
<i>За узгодженістю</i>	<i>За об'єктивним спрямуванням</i>	<i>За суб'єктивним спрямуванням</i>	<i>За структурою і послідовністю</i>	<i>За особливостями врахування предмету професії</i>
1. Не узгоджена (автономна)	1. На окремі професії	Загально-фронтальне	Не структуроване	Без урахування
2. Частково (внутрішньо) узгоджена	2. На профіль професій	Вибірково-індивідуальне	Традиційно структуроване	З урахуванням виконавчих вимог
3. Системно (внутрішньо і зовнішньо) узгоджена	3. На тип професії	Індивідуальне	Структуроване за авторською схемою	З урахуванням предмету професійного мислення

Компонентний склад моделей попереднього вибору майбутньої професії в експерименті

Таблиця 3.5.

Компоненти моделі попереднього вибору майбутньої професії (варіанти параметрів)		
<i>За усвідомленістю</i>	<i>За адекватністю</i>	<i>За референтністю</i>
А. Емоційний	А. Повністю неадекватний	А. Непедагогічна
Б. Змістовно-мотиваційний	Б. Неадекватний компенсаторний	Б. Виробничо-педагогічна
В. Змістовно-діагностичний	В. Адекватний компенсаторний	В. Сімейно-педагогічна
Г. Проективний	Г. Адекватний активний	Г. Навчально-педагогічна

Зміст практичних завдань

Практичне завдання 1. *Вивчення процесу спрямованості юнака на професійну діяльність.*

1. Визначення системи підготовки старшокласників загальноосвітньої школи до свідомого вибору технономічних професій.

Практичне завдання 2. *Вивчення мотивації учнів щодо майбутнього вибору професії, зокрема професій типу “людина – техніка”.*

1. Класифікація потреб.
2. Аналіз об’єктивних мотивацій

Перелік основної та додаткової літератури

1. Белозерцев В.И. Проблемы технического творчества как вида духовного производства / Белозерцев В.И. – Ульяновск, 1970. – 230 с.
2. Белькинд Л.Д. История техники: [учебник для вузов] / Белькинд Л.Д., Конфедератов И.Я., Шнейберг Я.А. – М.–Л., 1956. – 112 с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Божович Л.И. – М.: Просвещение, 1986. – 176с.
4. Боровский А. Б. Система методов профессиональной ориентации. Основы профессиональной ориентации: [учебно-методическое пособие] / Боровский А. Б., Потапенко Г. М., Щекин Г. В. – К., 1991. – 165с.
5. Бурый Ю.В. Важнейшие факторы и условия профессионального становления учащейся молодежи (аспект подготовки механизаторов сельского хозяйства): автореф. дис. на соискание науч. степени к. пед. н.: 13.00.01 / Бурый Ю.В. – Челябинск: Алт. гос. университет, 1986. –20 с.
6. Вайсбург А.А. Организация профориентационной работы школы, ПТУ, предприятия / А.А. Вайсбург / [Под ред. М.И. Махмутова]. – М.: Просвещение, 1986. – 210с.
7. Васильков В. Н. Профориентация учащихся школ и ПТУ / Васильков В.Н. – Донецк, 1995. – 162с.

8. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Василюк Ф. Е. – М.: МГУ, 1984. – 200с.
9. Вершинин С. И. Как оценивать эффективность профориентации школьников / С. И. Вершинин // Школа и производство. – 1990. – № 6. – С. 12–13.
10. Воробьев Г. Г. Легко ли учиться в американской школе / Воробьев Г. Г. – М.: Просвещение, 1993. – 92с.
11. Выпускники профтехучилищ и колледжей, работающая молодежь Краснодар. Профессиональные и социальные ориентации: Информационный бюллетень / Авт.сост. А Н Демин. – Краснодар, 1996. – 15 с.
12. Газарян С.С. Ты выбираешь профессию / Газарян С.С. – М.: Просвещение, 1995. – 126 с.
13. Гомоюнов К. К. Совершенствование преподавания технических дисциплин / Гомоюнов К. К. – Л.: Изд-во Ленинградского ун., 1983. – 231 с.
14. Гордон Л. А. Социальная адаптация в современных условиях / Л. А. Гордон // Социол. исслед. – 1994. – № 8–9. – С. 10–12.
15. Горохов В. Г. Проблемы построения современной технической теории / В. Г. Горохов // Вопросы философии. – 1980. – № 12. – С.16–18.
16. Гуревич К. М. Что такое психологическая диагностика / Гуревич К. М. – Л.: ЛГУ, 1985. – 125с.
17. Ендальцев В. С. Выбор профессии: социальные, экономические и педагогические факторы / Ендальцев В. С. – К.: Вища школа, 1982. – 152 с.
18. Жданов И. А. Адаптация и прогнозирование деятельности / Жданов И. А. – Казань, 1991. – 171 с.
19. Жидилев М.А. Машиностроение: [учебное пособие для учащихся городских средних школ] / Жидилев М.А., Беспалько В.П. – М.: Просвещение, 1965. – 112 с.
20. Збірник імітаційно-моделюючих навчальних ігор з педагогіки з урахуванням рівнів інтелектуальної активності / Богданова І.М., Дідусь Н.І., Казанджі Ф.І.та інші. – Одеса, 1993. – 86 с.

21. Иванов Ю. М. Системный подход к подготовке инженера широкого профиля / Иванов Ю.М. – К.: Вища школа, 1983. – 58 с.
22. Игошев Б. М., Комский Д. М. Кибернетика в самоделках / Б.М. Игошев, Д.М. Комский. – М.: Энергия, 1978. – 122 с.
23. Игры: обучение, тренинг,отдых / Под ред. В.В. Петрусинского. – М., 1994.
24. Ильин Е. П. Нейродинамические особенности личности и эффективность деятельности / Е. П. Ильин / [Отв. ред Крылов А. А.] Личность и деятельность. – Л.: ЛГУ, 1982. – 231 с.
25. История советской психологии труда: Тексты (20-30-е годы XX века). – М.: МГУ, 1983. – 201 с.
26. Іродовська С. М. Формування професійного інтересу в учнів ПТУ / С. М. Іродовська // Педагогіка і психологія. – 1994. – №3 (4). – С. 100–106.
27. Кизенко В. І. Ким стати: Факультативні курси для 5-6 кл. / Кизенко В.І., Вороніна Л.П., Головка Н.І. – К.: Освіта, 1993. – Сер.ІІІ – 103 с.
28. Киселев С. К. Диагностические методы в профессиональной ориентации / [Киселев С.К. и др.]. – М.: МГУ, 1999. – 146 с.
29. Клевцов А. И. Технические знания и техническое творчество: проблемы философии / Клевцов А. И. – К., 1985. – Вып.66. – 213 с.
30. Климов Е. А. Путь в профессию / Климов Е. А. – М.: Просвещение, 1990. –
31. Климов Е. А. Введение в психологию труда / Климов Е. А. – М.: Просвещение, 1988. – 199 с.
32. Климов Е. А. Как выбирать профессию / Климов Е. А. – М.: Педагогика, 1991. – 124 с.
33. Климов Е. А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации / Климов Е. А. – М.: Педагогика, 1983. – 128 с.
34. Климов Е. А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной ориентации. [Сер "Педагогика и психология"] / Климов Е. А. – М., 1983 – № 2. – 68 с.

35. Когнитивные стили: тезисы научно-практического семинара / Под ред. В. Колга. – Таллинн, 1986. – 212 с.
36. Кузнецов И. В. Методические рекомендации по проведению профконсультации / И. В. Кузнецов, О. Л. Шадриков. – Ярославль: ЯПИ, 1981. – 112 с.
37. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Кузьмина Н.В. – М.: Высшая школа, 1989. – 167 с.
38. Машиноведение в школе / Под ред. М. Жидилева и А.Г. Калашникова. – М., 1961.- 126с.
39. Методика преподавания курса «Твоя профессиональная карьера»: Книга для учителя / С.Н. Чистякова, И.А. Умовская, Т.И. Шалавина, А.И. Цуканов / [Под ред. С.Н.Чистяковой, Т.И.Шалавиной]. – М.: Просвещение, 1999. – 2-е изд. – 189 с.
40. Михайлов И. В. Проблема профессиональной зрелости в трудах Д.Е. Сьюпера / И.В. Михайлов // Вопросы психологии. – 1975. – № 5. – С. 21–25.
41. Мошкова И.Н. Психология производственного обучения / И.Н. Мошкова, С.Л. Малов. – М.: Высшая школа, 1990. – 206 с.
42. Наумов Б. М. Поліцентричний метод: перша педагогічна технологія цілісного розвитку особистості / Наумов Б.М. – Харків: Фортуна, 1998. – 255 с.
43. Наумова Н. Ф. Жизненная стратегия человека в переходном обществе / Н.Ф. Наумова // Социол. журн. – 1995. – № 2. – С. 7–11.
44. Ольшевский Е. О содержании понятия «техника» / Е. Ольшевский // Вопросы истории естествознания и техники. – 1972. – Вып. 2/39. – С. 45–51.
45. Осадчий С. В. Формування професійної спрямованості старшокласників у процесі вивчення електронно-обчислювальної техніки / Осадчий С.В. – К., 1999. – 89 с.
46. Основы теории професійної орієнтації з спеціальності 03.02.00 “Праця” / Уклад. В.Д. Симоненко, В.П.Зінченко, М.С. Янцур. – К.: ІСДО, 1993. – 16 с.

47. Павлютенков Е. А. Профессиональная ориентация школьников / Павлютенков Е. А. – К.: Вища школа, 1983. – 218 с.
48. Павлютенков Е. М. Формирование мотивов выбора профессии / Е. М. Павлютенков / [Под ред. Б.А.Федоришина]. – К.: Вища школа, 1980. – 144 с.
49. Педагогічне керівництво професійним самовизначенням школярів: Методичні рекомендації для класних керівників, учителів і батьків / Укл. М.П. Тименко, Н.Ю. Матяш, В.В. Мачусский. – К.: РУМК, 1991. – 48с.
50. Приходченко К. І. Витоки творчості: Розробки уроків та позакласних заходів з розвитку творчих здібностей учнів: [посібник] / Приходченко К. І. – Д.: Сталкер, 1998. – 416 с.
51. Профессиограммы основных профессии: В 2 кн. / Под ред. В.В. Ерасова. – К., 1995. – Кн. 1. – 112 с.; Кн. 2. – 224 с.
52. Профессиональная направленность личности / Под ред. Г.А. Федоришина. – М.: Просвещение, 1990. – 162 с.
53. Профконсультационная работа со старшеклассниками / Под ред. Б.А. Федоришина. – К.: Просвещение, 1980 – 160 с.
54. Процицкая Е. Н. Выбирайте профессию: [учебное пособие для учащихся старших классов средней школы] / Процицкая Е. Н. – М.: Просвещение, 1991. – 144 с.
55. Психологическая коррекция умственного развития учащихся: [пособие для школьных психологов]. – М., 1990. – 218 с.
56. Психологические проблемы профориентации учащихся. – М.: Просвещение, 1994. – 211 с.
57. Ретивых М. В. Как помочь выбрать профессию / М.В. Ретивых, В.Д. Симоненко. – Тула: Приок. кн. изд-во, 1990. – 121 с.
58. Рыжов В. А. Профессиональная ориентация и подготовка кадров в Великобритании / Рыжов В. А. – М.: Высш. шк., 1991. – 91 с.
59. Симоненко В. Д. Професії сільськогосподарського виробництва: Професіограми / Симоненко В. Д. – К.: Радянська школа, 1983. – 112 с.

60. Симоненко В. Д. Профессии промышленного производства: Профессиограммы / В.Д. Симоненко, В.Г. Демидчик. – К: Радянська школа, 1983. – 175 с.
61. Система профконсультационной работы со старшеклассниками / Под ред. Б.А. Федоришина. – К., 1980. – 158 с.
62. Укке Ю. В. Диагностика сознательности выбора профессии у японских школьников / Ю.В. Укке // Вопросы психологии. – 1990. – № 5. – С. 21–23.
63. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня д. пед. н. / Федоришин Б. О. – К., 1996. – 38 с.
64. Фукуяма Сигадзу. Теоретические основы профессиональной ориентации / Фукуяма Сигадзу. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 159 с.
65. Школа и выбор профессии / Под ред. В.А. Полякова, С.Н. Чистяковой, Г.Г. Агаповой. – М.: Педагогика, 1987. – 168 с.
66. Янцур Н. С. Организация и проведение профессионального отбора на профессии типа «человек – техника»: [пособие для слушателей факультета переподготовки инженерно-педагогических кадров и студентов] / Янцур Н.С. – М., 1994. – 123 с.
67. A history of Technology and invention. Y.11. M.Daumas. – NY. – 1969.
68. Featherman D. L. Life span perspectives in social science research / D.L. Featherman // Life in development and behavior. – 1983. – V 5. – P. 1–52.
69. Philosophy and Technology. Reading in the Philosophic Problems of Tehnology. – NY., 1972. – 111 p.

Интернет ресурси

1. www.uk.xlibx.com/.../1272442-61-nacionalniy-pedagogichniy-universitet- imeni-dragomanova-2012-zakon-oda-dok-men-tan-vit...

Лекція 2. Зміст та форми спеціального факультативу з формування профорієнтаційної спрямованості страшокласників

Перехід до ринку праці не тільки вніс корективи, але й істотно змінив підходи до розробки теорії і практики професійного самовизначення молоді. Справа в тому, що в умовах жорсткого ринку не всі робітники будуть мати постійно оплачувану роботу протягом усього трудового життя, тим більше пов'язану з однією і тією ж професією, фахом. У зв'язку з цим кожному спеціалісту необхідно не тільки постійно удосконалюватися в професії, але й бути готовим до зміни виду професійної діяльності, виявляти економічну активність; уміти самореалізуватись в іншій площині суспільних робіт, виконуючи функції “вільного носія” соціальних послуг. Ринок спричиняє за собою і такі явища, як безробіття, формування нових господарських структур (державних і приватних), перепідготовка і переміщення значних мас людей.

Як показало дослідження, сучасна молодь виявилася недостатньо підготовленою до нових вимог політичної, соціально-економічної і кадрової ситуації. Одержали широке поширення такі негативні риси, як користолюбство, максималізм, агресивність, лицемірство, конформізм. Серйозному перекручуванню піддалася система уявлень про престижність освіти, відбулася переоцінка моральних цінностей, знизилася культура праці тощо.

Виходячи з умов професійно-технічної діяльності в сучасних умовах розбудови демократичного суспільства з ринковою економікою, в дослідженні були впроваджені оригінальні підходи щодо професійної орієнтації у навчанні старшокласників, спрямованої на формування рефлексивних здібностей щодо визначення підстав у майбутньому професійному виборі, пізнання власної діяльності, вміння бачити в ній успіхи, помилки, виправляти їх у підготовці до професійного самовизначення. Професійне самовизначення нами розглядається як складний динамічний процес формування особистістю своїх основних відношень до професійно-технічної діяльності, професійно-трудового середовища, розвитку

духовних і фізичних сил, формування адекватних їм професійних планів і намірів, реалістичної уяви про себе як майбутнього професіонала.

Виходячи із завдань дослідження, ці підходи розцінені як підходи при розробці змісту факультативу “Технічні професії” для учнів 9-10 класів. У ході проведення факультативу старшокласники засвоюють такі базові поняття, як алгоритм аналізу професії, характеристика професійно-технічної діяльності, класифікація технічних професій тощо, активно працюють з методиками стосовно самопізнання. Все це має сприяти забезпеченню *адекватності* і глибокої *усвідомленості* подальшого професійного вибору, сформованості особистих професійних планів у більшості до моменту закінчення школи випускників

Продовження роботи в межах визначених напрямів (модулів) відбувалося й у випускних класах. Особливість підходу при цьому полягала в тому, що максимально враховувались рекомендації і самооцінки учнів на підставах попередніх професійних спроб для профільного навчання; відбувалася консультативна робота щодо корекції власних професійних планів.

Факультативний курс “Технічні професії” спрямований на надання допомоги учням в їхньому професійному самовизначенні, плануванні своєї майбутньої кар'єри при виборі технічних професій. Основними завданнями факультативу є такі: актуалізувати процес професійного самовизначення старшокласників за рахунок активізації їхніх особистісних ресурсів; забезпечити системою відомостей про світ сучасних технічних професій; розвинути здатність адаптуватися в реальних соціально-економічних умовах.

Факультативний курс містить чотири змістовних блоки: мотиваційний, інформаційний, діагностичний і проєктивний, в яких вирізняються теоретична і практична частини. *Теоретична частина* містить психологічну складову вивчення “образу Я”, професіознавчу складову – вивчення світу технічної праці і технічних професій.

У ході вивчення теоретичної частини курсу школярі одержують уявлення про багатство внутрішнього, психологічного світу людини і розмаїття світу професій,

що забезпечує їм можливість безпосередньо охарактеризувати “образ Я” і скласти особисту програму професійного самовдосконалення.

Центральне місце в факультативі посідають розвивально-діагностичні завдання, що передбачають використання психологічної діагностики професійно важливих якостей (для технічних професій) і проведення професійно-технічних спроб.

Кожен модуль відповідає певній фазі професіоналізації (професійного становлення) і є своєрідним та необхідним. Загальна послідовність модулів відповідає динаміці розгортання діяльності: мотив, мета, орієнтовна основа, дії. Схематично взаємозв'язок модулів можна показати таким чином: “хочу” – “знаю” – “можу” – “дію”. Розробка модулів відповідає “синтезу” профорієнтаційних концептів: профорієнтація як агітаційно-пропагандистський аспект соціально-трудового виховання (А. Сазонов); профорієнтація як забезпечення інформаційних можливостей вибору (М. Пряжников); профорієнтація як орієнтація у професійній придатності (К. Гуревич); профорієнтація як засіб адаптації у сучасному соціальному житті (В. Васильков).

Програма факультативного курсу орієнтована на засвоєння специфічної сфери знань учнем – знання про самого себе. Одним із основних методів, спрямованих на реалізацію цієї ідеї, є *розвивальна професійно-психологічна діагностика*.

Базові характеристики модулів професійної орієнтації

Таблиця 3.6

Модуль	Базові характеристики модуля			
	<i>Провідна мета</i>	<i>Системотворювальний принцип</i>	<i>Найбільш суттєві особливості</i>	<i>Методи і засоби</i>
Мотивування	Формування інтересу до професії	Опора на позитивні сторони професії	Акцент на позитивно-емоційному ставленні	Сюжетно-інформаційні; Комунікативні; емоційно-рефлексивні; візуально-практичні
Інформування	Формування широкого спектру знань про професії	Повнота інформації про професії (у тому числі обмеження)	Акцент на структурній організованості професійної інформації,	Інформування; організація інформаційного пошуку
Діагностика	Виявлення й усвідомлення рівня відповідних якостей (“технічності”)	Діагностико-корекційний	Діагностика з ефектом варіативності вибору	Аналіз продуктів діяльності й автобіографічний; Тестування “технічності”; технічні проби
Проектування	Формування активного проекту професійного становлення та відповідної кар’єри в сучасних умовах ринку	Професійної соціалізації в сучасних ринкових умовах	Проектування на основі зіставлення можливостей професійного і соціального становлення особистості	Індивідуальне активне проектування; формування навичок самоаналізу і самоуправління

Крім розвиваючої діагностики, у факультативному курсі використовуються педагогічні методи і прийоми. Серед них, такі: *- пояснювально-ілюстративні методи*: словесні - *бесіда, розповідь, роз'яснення тощо, які доповнюються наочними –ілюстрації та демонстрації*. Наприклад, доцільно їх використовувати при ознайомленні з технічними, технологічними, економічними, професіографічними поняттями (наприклад, технологічний процес, автоматизована система управління, професійно важливі якості, технічні професії, фах і т.п.). Цей метод разом з демонстрацією таблиць, діаграм, технологічного устаткування, інструментів можна також застосовувати для викладу послідовності виконання трудових операцій у ході професійних проб, при розкритті проблем “Сучасний ринок праці і технічних професій”, “Шляхи опанування технічними професіями”, “Головні особливості технономічних професій”;

- *інформаційно-пошукові методи: проблемне викладання, диспут.* Наприклад, постановка проблеми “Соціально-психологічний портрет сучасного інженера” може привести до організації відповідного диспуту. Питання диспуту приблизно такі: Який зміст ви вкладаєте в поняття “сучасний інженер”? Чи зустрічалися ви з людиною, яку можна вважати сучасним інженером? Чи сумісні праця і творчість у професійній діяльності інженера? Які можливості соціалізації інженера в сучасному суспільстві?
- *методи організації дослідницької діяльності* школярів використовуються і при виконанні ними професійних проб, оскільки кожна з них передбачає творчий компонент. Це може бути робота, спрямована на виготовлення креслень, ескізів, технологічних карт, вибір матеріалів, деталей, модернізацію конструкції і т.п. До творчого компоненту можна віднести планування роботи, самостійне вивчення літературних джерел; технічне конструювання, використання нових методів для виконання поставленого завдання тощо;

- *спостереження* як метод навчання може застосовуватися в процесі проведення екскурсій на підприємства, виставки, професійно-технічні училища, ліцеї, інші навчальні заклади і т.п. Задача таких спостережень – пробудити у школярів інтерес до технономічних професій, навчити їх аналізувати соціально-професійні явища, виробничі процеси, пов'язати навчальний матеріал з реальним життям.

Основною *формою організації навчальної роботи* з курсу є факультативне заняття. На ньому вчитель допомагає учням засвоїти систему знань про себе, сучасний світ технічних професій і праці, особливостях ринку технічної праці, послідовно сприяє формуванню вміння обґрунтованого фахового самовизначення.

При вивченні матеріалу, як правило, використовуються різні види діяльності учнів і вчителя, внаслідок чого заняття найчастіше носять комплексний, комбінований характер.

Важливим видом наочності для ознайомлення школярів із виробництвом, світом праці, системою фахового утворення і водночас формою навчання є *екскурсія*. План їх проведення вчитель повинен створити заздалегідь, розробити систему конкретних завдань учням у вигляді питань, на яких вони повинні зосередити увагу в ході екскурсії.

Профорієнтаційні екскурсії, з таких тем, як: «Спеціальні проблеми технічної праці», «Сучасний ринок технічної праці і його вимоги до професіонала» та інші бажано проводити на підприємстві.

Кожний змістовний блок програми передбачає *практичну роботу школярів*. Основна її задача – сформувати в учнів потребу самостійно добувати знання, розвивати вміння працювати з інформацією, об'єктивно оцінювати свої можливості і професійні вимоги. Практичні завдання виконуються при роботі з щоденником професійної кар'єри: складання словника технічних професій, особистого фахового плану тощо.

У ході професійної орієнтації передбачені спеціальні *профконсультації* для учнів, проте практика показує, що їх кількість явно недостатня. Тому необхідні консультації, на які відводяться окремі години.

Технологія викладання основних проблем факультативу була вирішена з урахуванням принципу варіативності, що закладалась у *перспективне планування занять*. З огляду на специфіку курсу, максимальне наближення досліджуваного матеріалу до виробничого оточення школи, ми коригували час, відведений на окремі напрямки підготовки, змінювали порядок їх проходження, варіювали формами організації занять і місця їх проведення (шкільна майстерня, цех підприємства тощо).

Здійснюючи перспективне тематичне планування, співвідносили проведення занять із синхронністю застосування міжпредметних зв'язків з відповідними навчальними предметами (передусім математики, фізики, хімії), міжгалузевими зв'язками із притягненням спеціалістів (психологів, інженерів, технологів тощо), використанням різної навчальної бази.

Розробка перспективного плану відбувалась у такій послідовності: відбір варіанту факультативного курсу; встановлення послідовності занять у кожному з профорієнтаційних модулів з урахуванням часу, передбаченого програмою; визначення типів занять і методів навчання; з'ясування матеріально-технічного забезпечення занять; встановлення міжпредметних і міжгалузевих зв'язків, що можуть слугувати опорою при проведенні факультативу.

Робота в межах кожного із зазначених модулів передбачала детальну проробку матеріалу: уточнення переліку знань і вмінь, що повинні бути сформовані в учнів на кожному етапі; виявлення зв'язків із загальноосвітніми предметами, предметною сферою трудового навчання; визначення співвідношення з виробничим оточенням школи, оцінка політехнічної, профорієнтаційної значимості і виховної спрямованості матеріалу, відібраного для вивчення; добір професіографічної літератури з технономічних спеціальностей, узгодження занять з відповідними підприємствами; визначення

рівня доступності, науковості матеріалу; підготовка матеріально-технічного оснащення занять, вибір дидактичних засобів.

Планування занять передбачало визначення ролі і місця даного заняття в загальній системі модулів; формулювання теми і цілі заняття; добір змісту навчального матеріалу; вибір основних форм організації і методів навчання; добір матеріально-технічного оснащення заняття; складання робочого плану заняття.

Цілі заняття в межах зазначеного модулю є запланованим очікуваним результатом діяльності викладача і підрозділяються на пізнавальні (нарощування знань, умінь, навичок учнів), розвивальні (формування в учнів технічного мислення, моторики), виховні (розвиток в учнів професійно значимих якостей особистості).

Виявлення результатів професійної орієнтації старшокласників спонукали нас до чіткої послідовності, диференціації і контролю.

Важливими характеристиками вивчення світу технічних професій мають і загальні питання, що є важливими у професійному проектуванні: структура господарства, основи ринкових відносин, напрямки науково-технічного прогресу, загальна характеристика технономічних професій. При цьому виділяються репродуктивні і проблемно-пошукові рівні очікуваного засвоєння.

При аналізі результатів значимості технології профорієнтаційного навчання було враховано чотири взаємозалежних чинника: дидактична мета, особливості змісту навчального матеріалу, ступінь підготовленості учнів, матеріально-технічне оснащення занять. Особлива увага при цьому приділялася плануванню самостійної діяльності школярів та матеріально-технічному оснащенню з метою забезпечення наочності досліджуваного матеріалу на заняттях з факультативного курсу.

Контроль знань учнів нерозривно пов'язаний з формою організації занять і методами його проведення. Сформованість знань за змістом конкретних понять контролювалася за звичайною системою оцінок, але професійні наміри й інтереси не можуть мати такої оцінки. Оцінку за професійними технічними

пробами ми будували із забезпеченням можливостей учнів оцінювати себе, фіксуючи дані у власному щоденнику професійної кар'єри. За нашими спостереженнями, цьому сприяє виконання учнем різноманітних діагностичних процедур, самостійна оцінка досягнутого рівня можливостей вибору технічних професій, фіксація отриманих даних, що дозволяє йому намітити програму дій відносно розвитку відсутніх якостей для успішної професійної кар'єри в технічній сфері.

Для формування адекватної самооцінки дослідження кожної професійно важливої характеристики проводиться двічі – до оволодіння визначеною методикою професійної спроби і після неї.

Всі запропоновані методики щодо діагностики технічних професій відповідають класифікації технічних професій. Учні після заповнення щоденника одержують свій психологічний портрет з основними характеристиками професійно значимих якостей.

Модуль 1. “Мотивація”

Мета: формування позитивного ставлення, інтересу і мотивації вибору професій типу “людина-техніка”.

Формуванню позитивного ставлення до мотивації сприяло створення ситуації переживання позитивного ставлення до професії. ***Особливості*** модуля: опора на позитивні сторони професії; “кристалізація” позитивного емоційного ставлення до професій типу “людина-техніка”, інтересу до них.

Засоби і методи: сюжетно-інформаційні (інформаційні добірки про значення професій для людства); комунікативні (знайомство з людьми професії); візуально-практичні (знайомство з професійною діяльністю на практиці); емоційно-рефлексивні методи (аналіз відчуттів та кристалізація почуттів); ретроспективні (аналіз власного досвіду, інтересів і нахилів).

Вступне заняття (блок) присвячене “секретам” вибору професії, що аналізуються з погляду трьох аспектів: “хочу” (професійні наміри), “можу” (можливості особистості), “треба” (соціальні проблеми праці).

Формування обґрунтованого мотиву вибору професії припускає усвідомлення учнями всієї сукупності властивих їм мотиваційних особливостей (головних індивідуальних потреб і мотивів, нахилів, прагнень і т.д.). Виявлення базових потреб і мотивів діяльності, у зв'язку з аналізом професійних намірів учня, дозволяє включити мотив вибору професії в систему інших мотиваційних тенденцій особистості. Тим самим процес співвіднесення себе зі світом професійної праці стає більш усвідомленим, особистісно значимим для учня.

При роботі в модулі “мотивація обрання технічних професій” (“хочу”) використовується опитувальник професійної готовності (див. додаток Б).

Вони сприяють виявленню переважних областей усвідомлення пізнавальних і професійних інтересів, схильностей до технономічного типу професійної діяльності.

Модуль 2. Інформування

Мета: формування уявлень про спектр професій типу “людина–техніка”, умови та кваліфікаційні вимоги професії.

Інформованості учнів сприяло створення варіативних можливостей для прямого доступу до інформації про професії. ***Особливості*** модуля: формування широкої інформаційно-довідкової бази щодо професій типу “людина-техніка”; всебічність опису професії (зміст діяльності, освітньо-кваліфікаційна динаміка; умови діяльності – фізичні та еколого-гігієнічні, соціальні, економічні, в т.ч. і ринкові тощо). Формуються знання світу технічних професій, здатність школярів до аналізу професійної діяльності досягається за рахунок надання їм широкої інформації про економічні, соціальні, педагогічні основи професіознавства.

Засоби і методи: змістовно-довідниковий метод (інформація про професії); інформаційно-довідниковий метод (інформація про те, де і як знайти відомості про професії).

Взаємозумовленість загального, особливого й одиничного дозволяє виділити рівні професійної діяльності і сформувати на цій основі психологічні образи-регулятори, що стимулюють розуміння як загальних (типових для

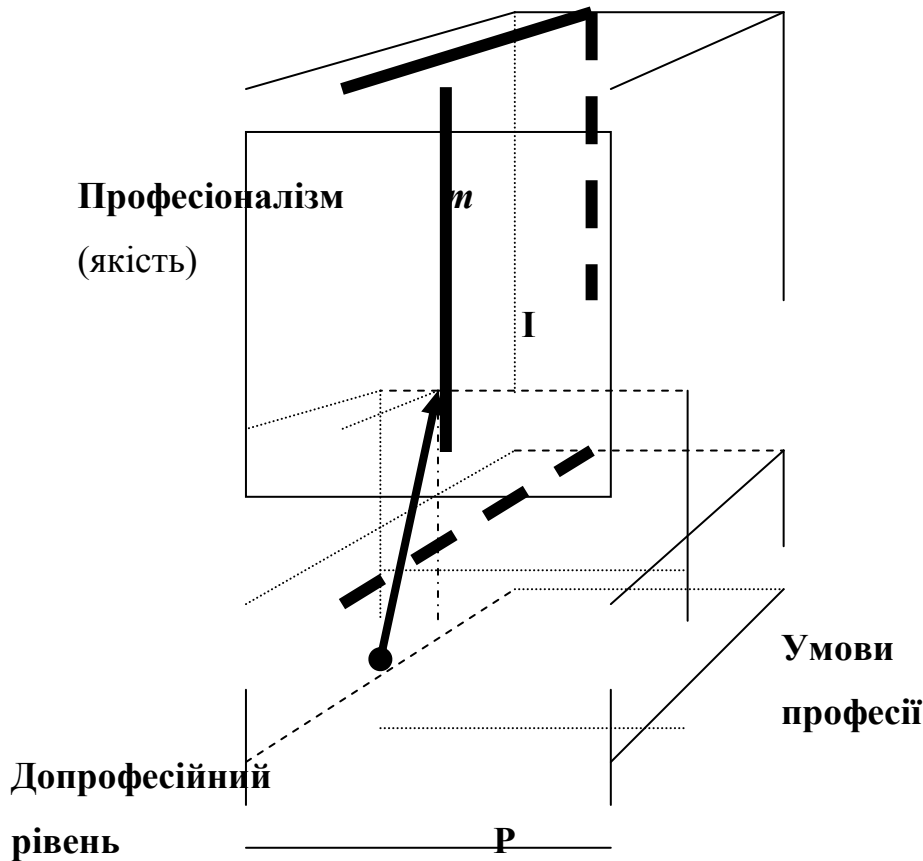
технічних професій), так і особливих (порівняння різних професій на основі загального критерію) характеристик світу технічних професій. У ході експерименту використані технологічні (ціль і засоби праці), соціально-психологічні (самостійність, індивідуальність і колективність праці) й емоційно-вольові (ступінь напруженості і відповідальності) ознаки професійної діяльності, що утворюють вісім типів класифікації технічних професій: цілі праці (гностична, перетворювальна, пошукова); засоби праці (ручні, механізовані, автоматичні); проблеми трудових ситуацій (робота з алгоритмом, рішення проблем); колективність процесу праці (індивідуальна, колективна робота); відповідальності в праці (моральна, матеріальна); умови праці (побутові, на відкритому повітрі, мікроклімат, специфічні); самостійності у праці (виконавча робота, самоорганізація, організація праці інших); особливість ділових контактів (нечисленні, численні, із співробітниками, з відвідувачами, з групою).

Досвід розробленої модульної технології дає можливість виділити сукупність класифікаційних ознак, які характеризують вимоги та можливості аналізованої професійної діяльності і такої, що вибирається. Подібний підхід дозволяє використовувати модульний принцип опису професії у вигляді її формули.

Рівень інформаційно-довідкового опису професії спрямований на виділення економічних, технологічних, медичних і психологічних характеристик професійної діяльності, знання котрих необхідно учням для більш детального аналізу і розуміння специфіки професії, що обирається. Рівень функціонального опису включає нормативні характеристики професійно важливих якостей і медичних протипоказань до професійної діяльності.

На змістовому рівні ми розробили модель тримірного “простору вибору професії”. Схематично у тримірному просторі світу професій – зміст (тип) професії, професіоналізм (рівень майстерності), умови професії – професійна орієнтація набуває вигляду вектора. На рис. 3.1, 3.2. ми представили логічні схеми орієнтування на вибір професії.

Простір вибору професії

Зміст професії

Рис. 3.4 Вектор вибору професії. Логічна схема

На рисунку позначено: **I** – ідеальний образ професії; **P** – реальний стан “професійної готовності”; **m** – площина змісту технічних професій.

Перша площина – фронтальна – відображає модальність (зміст) вибору. На найзагальнішому рівні вона розподіляє професії на суб’єкт-орієнтовані й об’єкт-орієнтовані, в основі яких, відповідно, суб’єкт-суб’єктні і суб’єкт-об’єктні відношення у світі професії. Друга площина – горизонтальна – відображає ступінь професіоналізму (майстерності), на який сподівається виборець.

На загальному рівні вона розподіляє професії масові, де вимагається кваліфікація й освіта, якої може набути пересічний громадянин, і професії

елітні, що є показником найвищої кваліфікації і неабияких успіхів. Третя площина – вертикальна – відображає рівень умов професійної діяльності і життя професіонала. Полюси на які розподіляються професії в цій площині, такі від найзручніших умов до найсуворіших. При цьому орієнтування на професію набуває рис вектора “Я-професійно-реальне” → “Я-професійно-ідеальне” ($P \rightarrow I$), де “Я-професійно-реальне” – є актуальний стан професійної готовності, а “Я-професійно-ідеальне” – характеристика професіонала, на яку зорієнтований виборець.

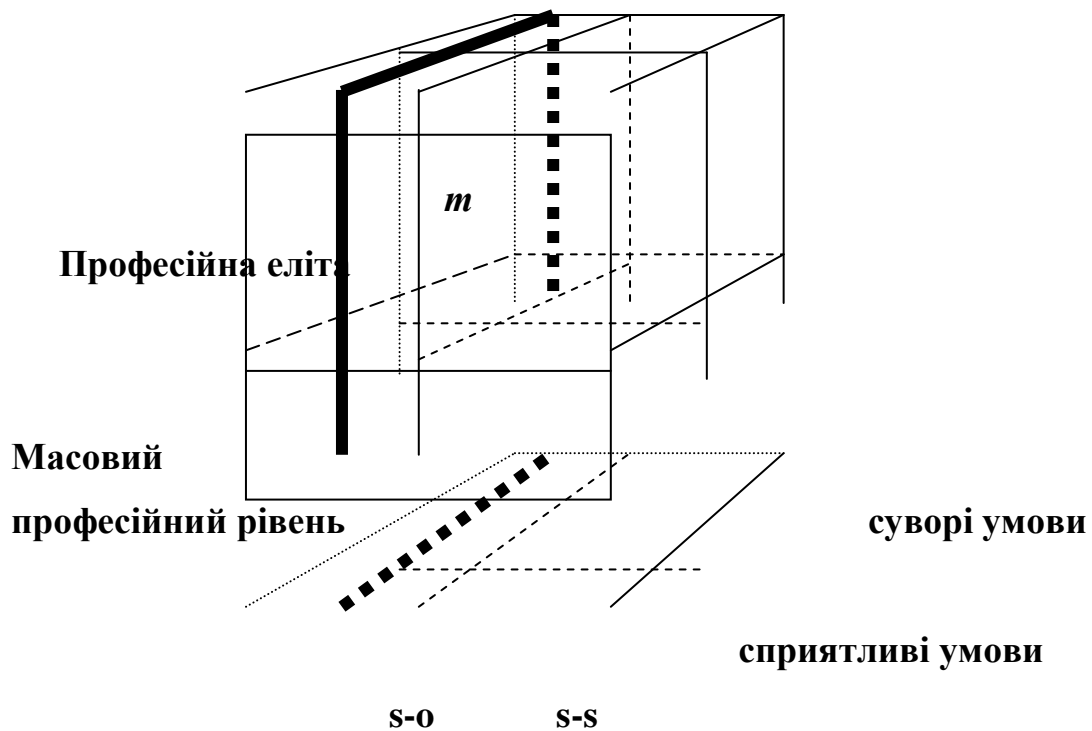

Рис. 3.5 Куб вибору професії. Логічна схема

На рисунку позначено: **S-O** – суб’єкт-об’єктно спрямовані професії;
S-S – суб’єкт-суб’єктно спрямовані професії, **m** – технічні професії.

Головні дихотомії кожної з площин дозволили розділити «куб вибору професії» на 8 частин (див.табл.3.6), де зміст визначає рівень відношень, професіоналізм – рівень домагань, умови – ступінь комфортності у домаганнях.

В одній із цих частин може локалізуватись уявлення виборця про “бажану” професію. Дана локалізація характеризує зміст і рівень професійних домагань. Наприклад, вибір 8 – спрямування виборця на “героїчні” професії (суворі умови), пов’язані з віртуозним рівнем майстерності у міжособистісних стосунках. До таких професій, ймовірно, відносяться професії слідчого, розвідника тощо. Вибір 1 – спрямування виборця на об’єктно орієнтовані професії з посереднім рівнем домагань (масовий рівень оволодіння) і комфортними умовами праці. Це професії інструктора з техніки безпеки, контролера ВТК тощо.

Узагальнена схема простору вибору професій

Таблиця 3.7

	Зміст	Професіоналізм	Умови
1.	Суб’єкт – об’єктний	Масовий	Комфортні
2.	Суб’єкт – об’єктний	Масовий	Суворі
3.	Суб’єкт – об’єктний	Елітний	Комфортні
4.	Суб’єкт – об’єктний	Елітний	Суворі
5.	Суб’єкт – суб’єктний	Масовий	Комфортні
6.	Суб’єкт – суб’єктний	Масовий	Суворі
7.	Суб’єкт – суб’єктний	Елітний	Комфортні
8.	Суб’єкт – суб’єктний	Елітний	Суворі

Візуалізація професійного вибору як вектора може інтерпретувати його не тільки за напрямком (кінцевою точкою), а й за довжиною – мірою зусиль, шляхом, що слід пройти від реального стану виборця до професіонала. Чим довшою є довжина вектора, тим більших зусиль потребує оволодіння професією. Наприклад, при слабкому знанні техніки, в сучасному суспільстві, вибір елітної (в якісному сенсі) технічної професії є досить довгий вектор. А за тих же умов вибір масових професій виглядає досить виваженим.

Така абстрактно-схематична модель професійного вибору дає можливість виборцю конкретизувати її для себе, одержати орієнтир для подальшої роботи на шляху до професіоналізації. Підкреслимо, що орієнтир не тільки у характеристиці кінцевого результату – людини-професіонала, але й у “довжині”

шляху, потребує зусиль, які необхідно докласти для отримання бажаного результату. Практика використання абстрактно-схематичного індивідуального моделювання як засіб навчання професійної рефлексії є ефективним при проведенні консультативної роботи.

Для усвідомлення учнями шляхів опанування професією (див. мал.3.3) ми побудували векторну модель.

Принципово новим у нашому “змістовно-векторному підході” є показ виборця й ідеал-професії в одному просторі, а зв’язок між ними – вектор професійного вибору. Це дає можливість, наприклад, показати, як відрізняються вектори вибору “елітної”, “технічної”, “комфортної” професії старшокласника і робочого

Технічні професії належить до таких, центром відношенням яких є суб’єкт – об’єктні відношення.

Диференціювання професії типу “людина – техніка”

Таблиця 3.8

Спосіб застосування техніки	Фізична природа техніки					
	Механічна		Електрична		Електронна	
Мета	В	Т	В	Т	В	Т
Засіб	В	Т	В	Т	В	Т

Позначено: **В** – виконавські професії, **Т**- творчі професії.

Загальна структурно-змістовна типологія професії типу “людина-техніка”

Таблиця 3.9

№ З/П	Фізична природа техніки	Спосіб застосування техніки	Інтелектуальна спрямованість	Приклади професій
1.	Механічна	Мета	Виконавська	Механік двигунів внутрішнього згоряння
2.	Механічна	Мета	Творча	Конструктор мостів
3.	Механічна	Засіб	Виконавська	Водій автотранспорту
4.	Механічна	Засіб	Творча	Розроблювач правил технічної експлуатації
5.	Електрична	Мета	Виконавська	Наладчик електромереж
6.	Електрична	Мета	Творча	Конструктор електроприладів
7.	Електрична	Засіб	Виконавська	Водій електрокару
8.	Електрична	Засіб	Творча	Розроблювач технологічних

				правил використання електротехнічних приладів
9.	Електронна	Мета	Виконавська	Збирач електронної техніки
10.	Електронна	Мета	Творча	Розроблювач електронної техніки (автоматики)
11.	Електронна	Засіб	Виконавська	Користувач електронною технікою
12.	Електронна	Засіб	Творча	Програміст

Особливості професійної діяльності з професійними технічними об'єктами

Таблиця 3.10

<i>Техніка</i>	<i>Принцип технологічної конструкції</i>	<i>Вимоги до суб'єкта професійної діяльності</i>
Механічна техніка	На підставах законів механіки (у широкому смислі)	Розвинене почуття простору, уява і просторове мислення
Електротехніка	На підставах законів електрики та електромагнетизму	Уяву про природу силових електромагнітних полів, та принципове схематичне уявлення про їх дії
Електронна, радіо-та телевізійна техніка	Побудовані на підставах законів переробки сигналів у електронних пристроях	Розвинуте схематичне мислення, знати принципи перетворення і вміти прослідкувати зміни характеристик інформаційно-електричних сигналів

Місце технономічних професій у професійному розмаїтті.

Мета. Дати уявлення про розмаїття світу технічних професій, розкрити можливості розвитку і самоствердження особистості у технономічній професійній праці.

Особлива увага приділяється показові прикладів високого професіоналізму як з історії винахідництва, так і з життя сучасних широко відомих і маловідомих професіоналів. Для цього можна скористатися матеріалами з часописів “Техніка-молоді”, “Наука і життя”, серії “Твоя професія”.

Для розгляду розмаїття світу професійної праці учням попередньо дають завдання: з'ясувати в батьків, знайомих, яка в них професія. Пропонується також виконати практичну роботу: скласти словник технічних професій – за абеткою перерахувати професії, котрі вони знають.

Як свідчать спостереження під час експерименту, список у кожного учня містить не більш 20-30 технічних спеціальностей. алі вчитель може організувати дискусію на тему “Розмаїття світу професій – міра твоїх можливостей, людино”. Почати її рекомендується з таких опорних питань:

“А чи багато існує в товаристві видів праці, яким змогла би займатися людина? Чи може кожний знайти для себе потрібну справу?”

Наші спостереження в процесі експерименту, засвідчили, що дискусію “провокують” два моменти: з одного боку, учні вже дізналися, про різноманітність внутрішнього світу людини, а з іншого боку, виявилось, що надто вузький той світ технічних професій, який вони знають. Чи надає суспільство можливість для задоволення потреб кожної людини в праці? Дискусію веде вчитель, намагаючись показати, що в дійсності не світ праці обмежений, а знання учнів про нього.

Учитель може демонструвати довідники й енциклопедичні словники, описи технічних професій з шеститомника “Світ професій”.

Учні переконуються, що в сучасному суспільстві можна знайти професію відповідно до своїх сил і здібностей. А оскільки суспільство створюють люди, то розмаїття сфер діяльності визначається людськими запитами, потребами, нахилами.

Дискусія завершується висновком: велика кількість технічних професій і є мірою людських можливостей у сфері техніки. На цьому ж занятті вчитель робить спробу деякої систематизації технічних професій, виділяючи таким чином, наскрізні, рідкісні, вільні, “романтичні” професії.

Поділ праці і технічні професії

Мета. Познайомити учнів з різноманітними видами поділу технічної праці, спеціалізацією трудових функцій, кваліфікацією як ступенем майстерності; сформуванати уявлення про зміст технічної праці як сукупності елементів даного технічного трудового процесу, його якісні і кількісні особливості.

Ми виходили з розуміння, що для осмисленого вибору професії учневі потрібні глибокі знання, які дозволяють усвідомити всю систему фахового поділу технічних професій в суспільстві. Школярів навчають оперувати такими важливими поняттями, як “професія”, “посада”, “фах”.

Важливим дидактичним прийомом виявилася самостійна робота учнів учнів зі стислими описами професій (необхідно мати не менше 120-150 описів технічних професій). Результати виконаного завдання вчитель обговорює з учнями і робить висновки, даючи визначення понять “професія”, “фах”, “посада”.

Особлива увага при вивченні цього блоку звертається на формування в учнів соціально-фахової мобільності. Для цього використовувались активні методи навчання, зокрема створення проблемних ситуацій, з яких учні повинні знаходити вихід самостійно. Наприклад, задається ситуація: у сім'ї занедужала дитина алергічною астмою, заради її здоров'я потрібно виїхати з міста в сільську місцевість з чистим повітрям. Батьки змушені покинути роботу інженерів-програмістів і місце проживання. На новому місці немає роботи з фаху. Як їм бути?

У ході розгляду таких життєвих проблем і шляхів їх рішень в учнів формуються уявлення про “горизонтальні” і “вертикальні” професійні переміщення в межах технічних професій. Щодо методики проведення то доцільно використовувати при цьому парно-групову форму роботи.

На закінчення вивчення блоку “Розподіл праці. Технічні професії” пропонується провести гру “Технічні професії, які потрібні нашому місту?”, в її результаті учні самі мають дійти висновку про необхідність як властивість вибору.

При вивченні питань змісту і характеру технічної праці розглядаються складні соціально-економічні поняття, що дозволяють розкрити деякі важливі характеристики праці, фактичний матеріал дидактично і методично оброблений, щоб учні змогли зрозуміти, засвоїти і практично використати

отримані знання. Викладач спирається на знання учнів, отримані на уроках з таких базових дисциплін, як фізика, хімія, трудове навчання.

У бесідах з'ясовується, що конкретна сторона технічної праці, зумовлює його зміст, вивчається склад трудових функцій спеціаліста, який працює в одній з відомих учням технічних професій. Наприклад, зміст праці водія тролейбуса, слюсара-монтажника, електрика, інженера з техніки безпеки. Надалі учні самостійно в індивідуальній роботі намагаються виділити трудові функції, обсяг їх роботи, спираючись на описи зазначених технічних професій.

Докладно розглядається також поняття «змістовність праці». Послідовно вивчаються види трудових функцій, виділення відповідних їм функціональних груп робітників, співвідношення розумової і фізичної праці, поняття простої і складної праці в технічних професіях, визначається різниця між масовими робочими технічними професіями й інженерними професіями.

Загальновідомо, що важливим елементом змістовності праці є творчість. Відтак особлива увага учнів привертається до двох моментів: по-перше, творчість - суттєва ознака трудової діяльності людини, незалежно від того, який фах він має; по-друге, проявитися технічна творчість може тільки в тому випадку, якщо вимоги професії збігаються зі здібностями людини до технічної творчості.

Для характеристики творчої праці наводяться приклади з історії техніки, історії технічної творчості і винаходів; передбачено запропонування учням самим відшукувати матеріал з цих питань і зробити мікродоповіді, проводити дискусію: чи можуть творчі елементи праці складати весь її зміст?; при максимальній самостійності учнів у ході дискусії та її м'якої корекції.

На конкретних прикладах, спираючись на досвід учнів, з'ясовується розходження понять «відкриття», «винахід», «раціоналізація»; абстрактна сторона праці виявляється в його характері. На прикладах тих же професій, про які йшлося раніше, виявляються особливості взаємовідносин між людьми в процесі трудової діяльності з використанням поняття подвійної природи праці у межах технічних професій.

Робота організується таким чином, що вчитель допомагає учням проникнути в особливості технічної праці, недоступної безпосередньому погляду. Потрібне ретельний аналіз професійної діяльності, щоб зрозуміти, який характер відношень між людьми в ході роботи і чим він визначається. Вчитель наочно здійснює цей аналіз. При цьому використовуються картки для контролю. Наприклад, картки:

- зазначте спеціальності: маляр, водій автомобіля, головний інженер, інженер з охорони праці, оператор ЕОМ, інженер-конструктор, слюсар-сантехнік;
- із запропонованого списку виділіть посади: завідувач лабораторії ядерного синтезу, бригадир будівельників, програміст, начальник зміни, менеджер заводу, інженер зміни, монтажник радіоапаратури;
- опишіть характер праці в технічній галузі ваших знайомих (батьків);
- назвіть «вертикальні» професійні просування у сфері технічних професій (з урахуванням місцевих соціально-економічних і виробничих умов);
- порадьте варіанти виходу із такої ситуації: «Особисте життя в молодого інженера з експлуатації електрообладнання вантажних літаків К. склалося так, що після трьох років роботи на літакобудівному заводі йому прийшлося переїхати в інше місце, де можливості продовжувати працювати за спеціальністю не було. Опинившись у такій ситуації, він став міркувати: «Як же бути? Перспектива радикально змінювати напрямок професійної діяльності не радувала...»

Аналіз суттєвих ознак технічних професій

Мета. Сформувати в учнів уявлення про головні особистісні ознаки технономічної професійної діяльності як узагальнені якості, що характеризують види технічної професійної праці.

Робота в блоці вимагає формування відповідей на такі питання: основні психологічні ознаки технічних професій; класи технічних професій, групи технічних професій, відділи технічних професій; професіограми технічних професій.

На основі знань, отриманих про працю і професії в попередніх темах, в учнів розвивається здатність до аналізу будь-якої технономічної професійної діяльності з погляду професійно-психологічних ознак технічної праці. Тому, насамперед, школярі знайомляться з узагальненими психологічними характеристиками трудової діяльності з технічними об'єктами: предмет, мета, засоби технічної праці, проблемність трудових ситуацій, колективність трудового процесу, самостійність і відповідальність у праці, характер трудових контактів, умови праці. А потім розбивають їх на ряд окремих ознак і виявляють їхній вияв у трудовій діяльності різноманітних спеціалістів. Вся робота школярів організується і спрямовується вчителем при можливо більшій їх самостійності.

Додамо, що в процесі експерименту заняття проводились таким чином, щоб переконувати учнів, що розглянутий набір професійно-психологічних ознак технічної праці охоплює практично всі види професійної роботи в світі технічних професій, а тому може бути свого роду критерієм аналізу професійно-технічної діяльності будь-якого технономічного спеціаліста.

Організовувалися заняття через аналіз різних сфер професійно-технічної діяльності. Ми виходили з того, що чим краще усвідомить і засвоїть учень професійно-типологічні ознаки технономічної праці, чим кваліфікованіше навчиться аналізувати світ технічних професій, тим більше можливостей уникнути помилкового професійного вибору.

Пріоритетною була самостійна робота учнів щодо усвідомлення “світу” технічних професій. Проводилася стисла бесіда про техніку як предмет праці, його види і вияви у трудовій діяльності. Ми з'ясували, що існує багато технічних предметів праці, але для орієнтування в них їх об'єднують у групу “людина-техніка” (різноманітні технічні пристрої, матеріали, речовини, енергія).

Спеціально зверталася увага учнів на те, що в ході своєї трудової діяльності кожний спеціаліст, як правило, взаємодіє не з одним предметом праці, а з кількома. Проте тільки один із них є головним.

Потім з'ясовувався зміст цілепокладання в трудовій діяльності у системі професійно-технічної діяльності, різновиду цілей професійної праці та їх досягнення в роботі багатьох технономічних спеціалістів. Фактично всі технічні професії за цілями праці можна розділити на шість груп.

При вивченні засобів праці як професійно-психологічної ознаки технономічної трудової діяльності в учнів актуалізується загальне уявлення про неї, що вони одержали на уроках з базових дисциплін і на уроках трудового навчання. Розширюється і поглиблюється поняття про засоби (знаряддя) праці, дається їх класифікація. При чому кожна з груп знарядь праці характеризується окремо, розглядається її застосування в праці різноманітних спеціалістів. Звертається увага учнів на те, що ручна праця, ручні інструменти завжди були і залишаться, незважаючи на розвиток науково-технічного прогресу. Залучаються проблемні питання, наприклад: “Побутова швейна машина – це механізований інструмент чи машина?”.

При вивченні цього змістовного модуля зверталася увага на ті його компоненти які передбачають вивчення основ аналізу професій за найсуттєвішими професійно-психологічними ознаками, вміння складати формули професій (опис професіограми в скороченому вигляді за допомогою букв). Формується уявлення про те, що технономічна професійна діяльність має спільну структурну ознаку, відрізняється своєрідністю предмету і дуже різноманітна за іншими показниками (див. Додаток М).

Достатнім на етапі профорієнтації вдосконаленням знань про технічні професії ми вважали здатність учня до самостійного написання формул відомих технічних професій з урахуванням уміння охоплювати світ технічних професій, що забезпечує цілісність процесу усвідомлення змісту праці. Аналіз змісту технічних професій слугуватиме орієнтиром у пошуках учнів старшої школи «своїх» професійної спеціалізації у фаховому самовизначенні.

Модуль “Діагностування”

Мета: сформувати уявлення учнів про власні можливості щодо опанування професій типу “людина–техніка”. Головний **принцип** роботи у модулі: діагностико-корекційний. **Особливості** модуля: формування умов для всебічного самовиявлення здатності до професій типу “людина-техніка”; дворівнева диференціація самовизначення: міжтипова (тип “людина-техніка” / не тип “людина-техніка”); внутрішньотипова (за змістом базового механізму технічного засобу, за місцем суб’єкта у взаємодії “людина-техніка”, за способом інтелектуальної діяльності; за освітньо-кваліфікаційним рівнем; за іншими умовами професійної діяльності).

Засоби і методи: загально-психодіагностичні методи виявлення “технічності”; диференційні технічні спроби; аналіз діяльності та її продуктів

Психологічні складові придатності до технічних професій

При вивченні блоку “Можливості особистості у професійно-технічній діяльності (“можу”)” пропонується методика самооцінки індивідуальних особливостей стосовно до технічних професій з метою визначення рівня адекватності самооцінки учня щодо визначеного вибору.

Додатковими у підготовці школярів до технічно-професійної діяльності є вивчення (самодіагностика) типів темпераменту, для якого використовується загальновідомий опитувальник Айзенка. В оцінці психологічних компонентів готовності до технічних професій використовується “Орієнтована анкета”, “Самовідношення”, “Відношення до людини як цінності”, що сприяють виявленню особливостей самосприйняття і самооцінювання професійних взаємовідносин, відношення до предметного світу.

Після роботи в психодіагностичному блоці учні оцінюють кожну з виконаних ними проб за десятибальною шкалою, керуючись такими ознаками: інтерес до роботи, якість виконання, задоволеність результатом, а потім визначають формулу професій, яким віддається перевага.

Щоденник зберігається у школяра, що ведеться ним за вільною формою, в якому він записує свої досягнення. Працюючи з щоденником, учень може користуватися ним у вільний час для того, щоб переконатися в правильності

оцінки своїх особливостей, порадитись з батьками, внести доповнення, підвести результати у просуванні до власного усвідомленого й адекватного вибору професії.

У цілому робота з “щоденником” допомагає визначити учневі індивідуальні особливості відносно виявлення професійної придатності до різноманітних технічних професій, що надзвичайно важливо в нових умовах ринку праці для забезпечення власного соціального захисту.

Модуль, поданий темами, що характеризують ознаки професійної діяльності, передбачає в теоретичному плані знайомство учнів із психологічними ресурсами особистості (психофізіологічні особливості, емоційні, вольові, інтелектуальні і комунікативні якості) стосовно технономічних професій. Завершують цю теоретичну частину заняття, бесідами на яких школярів підводять до усвідомлення невичерпності людських ресурсів, до розуміння ідеї самореалізації для формування майбутньої професійної кар'єри.

Сформованість “образу Я” є однією з педагогічних умов, що забезпечує школяру можливість адекватно співвіднести особисті якості з вимогами технічних професій і відповідно ефективно реалізувати свій потенціал у майбутній професійній діяльності. Вивчення учнями власного “образу Я” здійснюється паралельно з аналізом світу праці та технічних професій і виконанням професійних проб, моделюючи професійну діяльність.

Практична частина факультативного курсу подана професійно-технічними пробами, які проводяться за специфічним розподілом технічних професій, що будується на підставі загального системостворюючого принципу – фізична природа базового технічного пристрою і його уявна репрезентація.

Усього в рамках курсу передбачене проведення шести професійних проб. Кожна професійна проба складає самотійну, логічно завершену одиницю навчально-трудової діяльності. У процесі професійних проб учні набувають досвіду відповідної професійної діяльності і намагаються визначити, чи відповідає їй характер їхнім здібностям і нахилам.

Таким чином, основою організації і змісту курсу є виявлення інтересу учнів до діяльності, її регуляція по досягненню поставлених особистістю цілей, наповнення її конкретним змістом і, як результат, усвідомлення школярем себе суб'єкта трудової діяльності в межах технічних професій.

Розвиваюча професійно-психологічна діагностика припускає використання в курсі комплексу психологічних методик, що забезпечують можливість, *по-перше*, отримання кожним учнем інформації про свої психологічні якості і ступінь їх відповідності тій або іншій технічній професії (діагностичні методичні процедури); *по-друге*, розвивати ці психологічні якості розвиваючі у вигляді інтелектуального і соціально-психологічного тренінгу, сюжетно-рольових і ділових ігор).

У започаткованій експериментальній роботі професійні проби розглядаються як діагностичні і розвивальні процедури, оскільки, з одного боку, структура проб містить діагностичну частину, де за допомогою психофізіологічних методів визначається виразність професійно важливих якостей, а з іншого боку – практичний етап проб, що дозволяє “примірити на собі” різноманітні види технічних професій і сприятливого адекватного формування та розвитку «образу «Я» у професіях даного типу.

Особливо відзначимо, що діагностичні методи, подані опитувальниками, анкетами, тестами, супроводжують практично всі теми курсу, пов'язані з проблемою формування “образу Я” у технічній професії.

Програма розвиваючої професійно-технічної діагностики, що охоплює шість психологічних сфер, які характеризують особистісні ресурси, орієнтована на їх діагностику, а саме:

- 1) психологічна сфера (психічні і поведінкові вияви властивостей нервової системи, що є важливими для роботи у сфері технічних професій);
- 2) мотиваційна сфера (властиві особистосні нахили, інтереси, пов'язані з вибором технічних професій);

3) характерологічна сфера (риси характеру, що виявляються в системі головних відношень особистості: до діяльності, предметного світу техніки, інших людей і самої себе);

4) емоційно-вольова сфера і рівень моторики (типові для особистості емоційні стани, а також можливості вольової регуляції предметно-технічної діяльності);

5) інтелектуальна сфера (сформованість інтелектуальних здібностей з урахуванням вимог технічних галузей – просторове та алгоритмічне мислення, розуміння фізико-хімічних властивостей світу тощо і показників своєрідності інтелектуальної діяльності);

6) соціально-психологічна сфера (комунікативні якості особистості, що виявляються в умовах взаємодії з людьми).

Ідея професійно-психологічної адресної розвивальної діагностики на технономічні професії реалізується у формі лабораторно-практичних занять, які включають чотири основні етапи.

Перший припускає повідомлення учням системи відомостей про певну психологічну властивість у контексті вимог професійної праці; *другий* – застосування достатньо простих психологічних процедур, що забезпечують виявлення даної властивості й оцінку його виразності; *третій* – використання процедур, які розвивають і дозволяють учням виконувати вправи з розвитку відповідної властивості; *четвертий* – обговорення рекомендацій щодо шляхів удосконалення даної властивості й умов його реалізації в реальних життєвих і професійних ситуаціях.

Система розвиваючої професійно-психологічної діагностики технономічного напрямку дає реальні результати, якщо відповідає ряду найважливіших вимог.

Насамперед вона повинна бути орієнтована не стільки на виявлення ступеня виразності в кожного конкретного учня тієї або іншої якості (постановки психологічного діагнозу), скільки на стимулювання процесу самопізнання і пробудження потреби в саморозвитку.

Інтерпретація результатів професійно-психологічного обстеження не має етичної оцінки, вся інформація про ці результати професійно-психологічного обстеження «повертається» до школяра, який є її споживачем. Оскільки така діагностика проводиться після власного бажання виявити своє ставлення до світу технічних професій, то варто уникати надмірного й однозначного позв'язування певних психологічних властивостей з визначеними професійними вимогами.

Це розширює можливість вибору учнями з множини технічних професій таких, що найбільше підходить учневі, а також забезпечує матеріал для побудови ним гнучкого і мобільного професійного плану.

І нарешті, використання методів розвивальної психодіагностики щодо технономічних професій вимагає від викладача неухильного дотримання правил етики.

Дпні про індивідуальну діагностику заносяться в щоденник “професійної кар’єри”. Результати виконання професійних проб у “щоденнику” оцінюються учнями за такими ознаками: інтерес до виконання проби, якість і задоволеність виконання. Після цього школярі складають формулу професії, яку обирають.

Ми спостерігали, що розвивально-діагностичні процедури активізують особистісні ресурси школяра, включаючи механізми рефлексії, перетворюють процес формування професійної самосвідомості в цілеспрямовану, усвідомлену діяльність.

З діагностичними методиками учні працюють при вивченні таких блоків, як «Аналіз технічних професій», «Професійно-технічні проби».

Конкретизуємо процедурні аспекти блоку “**Професійно-технічні проби**”.

Останнім часом поняття *професійна проба* використовується в методиці професійної орієнтації. “Фахова проба – це професійне випробування, що моделює елементи конкретного виду професійної діяльності (завершений процес) і сприяє свідомому, обґрунтованому вибору професії”.

Через професійні проби здійснюється ознайомлення учнів з групою споріднених або суміжних професій, змістом, характером і умовами праці робітників (інженерів) різноманітних галузей народного господарства, формування допрофесійних знань, умінь, навичок, досвіду практичної роботи в конкретній професійній діяльності, що сприяє професійному самовизначенню.

У процесі виконання професійних проб розвивається інтерес до певної професійної діяльності, перевіряється готовність до самостійного, конструктивного й обґрунтованого вибору професії.

Починаючи з 9 класу, учні приступають до професійних проб, де вони мають можливість протягом навчального року ознайомитися із специфікою професійної діяльності в окремій професійній сфері. У ході виконання професійної проби школярі співвідносять свої особливості з вимогами професії, свідомо обирають напрямок професійної діяльності для більш поглибленого її вивчення в подальшому. По закінченні професійних проб випускники 9(10) класу мають усвідомлено вибрати профіль подальшого фахового навчання в межах школи або інших навчальних закладах для продовження освіти.

Професійні проби з технічних професій містять у собі комплекс практичних занять, що моделюють головні характеристики предмета, цілей, умов і знарядь праці, ситуацій вияву професійно важливих якостей (ПВЯ); усе це дозволяє учням оцінювати власні можливості освоєння обраної професії.

При розробці професійних проб ми виходили із сучасних вимог до їх проведення, а саме:

1) у ході виконання професійної проби на кожному з її етапів здійснюється діагностика загальних і спеціальних ПВЯ;

2) розвиток інтересів, нахилів, здібностей, ПВЯ особистості школяра досягається за рахунок поступового ускладнення практичних завдань, внесення в зміст проби елементів творчості і самостійності;

3) результатом кожного етапу і всієї проби в цілому є отримання кінцевого завершеного продукту діяльності – деталі, виробу, складальної одиниці;

4) у результаті виконання проби у школярів повинно сформуватися уявлення про конкретну професію, групу споріднених професій, виробничі сфери, що включають їх;

5) формування готовності школярів до вибору професії здійснюється через інтеграцію їхніх знань про світ професій даної сфери та психологічні особливості діяльності професіонала і через практичну перевірку власних індивідуально-психологічних якостей, відношення до сфери професійної діяльності..

Отже, запропонований у межах педексперименту факультатив передбачає, що учні будуть випробувати свої можливості за 6 групами технічних професій: професій з “механічним” предметом праці, професій з “електротехнічним” предметом праці; професій з “електронним” предметом праці, що мають 2 типи спрямування – творчий і виконавчий.

При цьому послідовність здійснення проб обиралась така: спочатку учні виконують 3 професійні проби, кожна з яких належить до одного із різновидів предмета професії виконавського типу, а потім пробують свої сили в аналогічних групах з творчим характером праці. Проби добираються таким чином, щоб вони відрізнялись засобами і знаряддями праці.

Для учнів, що успішно подолали професійні проби і виявили інтерес та бажання поглибити свої знання, уміння і навички в конкретній професійній сфері, можуть бути організовані самостійні заняття для поглибленого вивчення основ певної технічної спеціалізації.

Професійні проби здійснюються в таких формах або їх сполученнях: трудове завдання, пов'язане з виконанням технологічно завершеного виробу (складальної одиниці, технологічно взаємозалежних закінчених операцій), серія послідовних імітаційних (ділових) ігор, творчі завдання дослідницького характеру (курсний проект, реферат і ін.).

У змісті професійної проби виділяється кілька етапів: *вступний, підготовчий і виконавчий*. На кожному з них, розв'язуються специфічні завдання.

Так, на *вступному етапі* вирішуються завдання, пов'язані з визначенням інтересів, захоплень учнів, їхнього ставлення до різноманітних сфер професійно-технічної діяльності. Засобом одержання необхідної інформації про учнів можуть бути ознайомчі анкети (див. додаток В) і вступна бесіда. Набута інформація дає можливість з'ясувати стан загальної готовності школяра до виконання професійної технічної проби. На цьому ж етапі виявляються знання школярів про особистісно і професійно важливі якості спеціалістів, уміння складати формули типових технічних професій, придбаних ними в ході опанування матеріалу попереднього модуля.

На *підготовчому етапі* накопичується інформація про учнів за допомогою контрольних анкет, питання яких спрямовані на виявлення знань і вмінь школярів у сфері тих технічних професій, за якими передбачається проведення проби.

Крім рішення діагностичного завдання, на даному етапі передбачається формування у школярів уявлення про певний вид діяльності та необхідні теоретичні знання.

Отримані дані використовуються для визначення рівня підготовленості школярів до виконання проби і при аналізі результатів її виконання в цілому.

Третій, *виконавчий етап*, включає комплекс практичних завдань, що моделюють основні характеристики специфічного предмета технічної праці, цілей, умов і знарядь праці, а також ситуації вияву професійно важливих якостей спеціалістів.

Для моделювання професійної діяльності спеціаліста з успіхом може бути використаний такий методичний прийом, коли процес виконання завдання від його одержання до видачі завершеного продукту розділяється на кілька циклів. При цьому кожний із циклів повинен виступати закінченою стадією створення продукту трудової діяльності. Всі виділені цикли повинні бути взаємозалежними й у сукупності достатньо повно характеризувати зміст діяльності спеціаліста, включати ситуації для вияву професійно важливих якостей і по можливості відрізнитися за цілями і знаряддями праці, характером,

умовами, формами організації і засобами виконання роботи, контактами з людьми і відповідальністю.

Можливий і інший підхід до моделювання діяльності спеціаліста, коли розробляються типові завдання різноманітних рівнів складності, специфіки завдань, що охоплюють дану професійну діяльність.

Нами встановлена така закономірність: чим більша кількість завдань входить до змісту професійної діяльності і чим вони різноманітніші за характером теоретичного матеріалу та рівнем виконання, тим важче оволодіти певною професією і моделювання цієї діяльності за допомогою професійної проби.

Але при будь-якому підході до моделювання професійної діяльності після виконання завдань окремих циклів або визначених рівнів складності школярі повинні скласти професіографічну характеристику – формулу професійної діяльності конкретного етапу.

Професійно-технічні проби передбачають три рівні складності. Зупинимося докладніше на рівневому підході до технічного моделювання.

Практичні завдання I рівня складності містять такі, що очікують від учнів початкових професійних умінь, достатніх для їх реалізації як виконавця. Завдання II рівня містять елементи творчого характеру, передбачають деяку раціоналізацію професійної діяльності. Завдання III рівня припускають самостійну діяльність учня: планування, постановку проміжних і кінцевих цілей, аналіз і самооцінку результатів діяльності.

Ми дійшли висновку, що при розробці завдань професійної проби різноманітних рівнів складності варто виходити з таких критеріїв:

1) характер діяльності при виконанні завдання (репродуктивне виконання; частково пошукове; пошукове);

2) зміст виконуваної діяльності (простий, який не потребує складних логічних операцій; певного рівня знань і вмінь; операцій логічного мислення; пошуку і притягнення додаткової інформації, виконання складних операцій логічного мислення);

3) ступінь самостійності (дії за зразком, запропонованим викладачем; такого, що потребує вияву елементів самостійності у виборі засобів, підходів і прийомів виконання завдань проби; широка самостійність у пошуку підходів організації і технології виконання завдань проби);

4) допомога з боку викладача (постійне докладне консультування; часткове консультування при виникненні труднощів в учня; пропозиція скористатися довідковою літературою; позначення загального напрямку пошуку в рішенні завдань професійної проби і рекомендації щодо використання допоміжних і дидактичних матеріалів).

Складність завдань, які пропонуються учням, може бути різною в залежності від прийнятого варіанта побудови професійної проби. Це і фронтальне виконання завдань усіма учнями з переходом від I рівня складності до II і III, і диференційоване виконання завдань. Складність завдань збільшувалася пропорційно з підготовленістю школярів.

Педагогічні умови проведення професійних проб

Як відомо, одним із завдань професійних проб є максимально можливе ознайомлення учнів 9-10 класів з групою технічних професій різноманітних галузей на прикладах трьох різновидів професійної діяльності. В основі вибору об'єктів професійних проб для школярів були покладені такі критерії:

- поширеність галузі технічних професій;
- наявність яскраво виражених, специфічних особливостей аналізованої сфери діяльності “механіко-технічні”, “електро-технічні” і “електронно-технічні професії”;
- доступність об'єктів для виконання учнями, безпека для здоров'я;
- невисокі вимоги медичних показників до даного виду діяльності;
- репрезентованість типажних професій відповідно до класифікацій даної сфери;
- наявність можливості для варіативного виконання проб різноманітного ступеня складності;
- спроможність задоволення професійних інтересів школярів;

- дотримання принципу спадкоємності для продовження фахового навчання у відповідному навчальному закладі.

У процесі виконання професійних проб передбачається співвіднесення “образу Я” учня з професіями досліджуваної сфери діяльності. Початковий обсяг знань про індивідуальні особливості і вимоги професій даної сфери до людини школярі отримують у ході ознайомлення з матеріалами модулю “Інформування”. Проте ці знання носять узагальнений характер і не дозволяють повною мірою сформуванню відношення учнів до певного виду професійної діяльності.

Конкретизація і поглиблення набутих учнями знань і вмінь, уявлень про групу споріднених професій, що здійснювалися в ході виконання завдань професійних проб, потребують постановки ряду організаційних і методичних умов:

- спрямованість змісту діяльності школярів на розвиток їх інтересів, нахилів і здібностей; урахування рівня підготовленості учнів до виконання технічних завдань різного ступеня складності;
- забезпечення матеріально-технічними засобами; виконання завдань проби з виділенням і дотриманням наступності цілей, завдань, умов їх здійснення; конкретизація продуктів діяльності учнів для об'єктивної оцінки виконання завдань професійно-технічних проб;
- оперативний контроль і коригування процесу виконання завдань професійно-технічної проби.

До того ж, зміст професійно-технічних проб передбачено коригувати з урахуванням матеріально-технічної оснащеності школи (НВК), виробничого оточення, місцевих і регіональних умов, національних і культурних традицій. Зазначимо, що не виключене й проведення професійних проб під керівництвом учителів, інженерів-наставників, батьків (за рідкісними технічними професіями, технічними професіями творчого або дослідницького характеру).

Застосовуючи професійно-технічні проби ми виходили з необхідності їх проведення у наступних *педагогічних умовах*.

1). Підготовка викладача (вчителя, майстра) до проведення професійних проб. Для успішного проведення занять має бути старанно дібраний дидактичний матеріал (професіограми професії і фаху, з якими учні будуть знайомитися при виконанні професійно-технічних проб, класифікації технічних професій для складання формул професій і формул професійної діяльності школярів при виконанні завдань професійно-технічних проб; тестові завдання для виявлення рівня підготовленості школярів і рівня розвитку їх ПВЯ, коментар спеціалістів до них; наочні приладдя для демонстрації досвіду, принципів дії, що забезпечують засвоєння школярами навчального матеріалу); методичні блоки для проведення проб (модулі із виділенням етапів, рівнів складності виконання завдань, добором інструментів, технологічної документації, оснащення для їх виконання, критерії оцінки поетапного виконання).

Класифікація технічних професій

Таблиця 3.11

<i>Класифікаційна ознака</i>	<i>Види і характер технічної праці</i>			
Фізична природа базових технічних знарядь (предметів) праці	Мн. Механо-технічні	Ер. Електро-технічні	Ен. Електронні	
Мета праці	Г Гностичні	Ін. Перетворюючі	І Винахідницькі	
Знаряддя праці	Р Ручні	М Механізовані	А Автоматизовані	Ф Функціональні
Умови праці	М Моральна відповідальність	Н Незвичні умови	Б Побутові умови	О Відкритий простір
Характер роботи	Ал Чітко за правилами	Ан За правилами, іноді – самостійно	Н Самостійні нові рішення	
Організація праці	Ін Індивідуально		До Колективно	
Засоби виконання	Вк Виконавець	Ос Організатор своєї праці	О Організатор	

Контакти з людьми	За інтенсивністю: Нечисленні Численні	За типом партнера: клієнти, співробітники, група	За ступенем сталості: із тими ж, з мінливими; постійні нові контакти	
Відповідальність	Мт Матеріальна	Мр Моральна	Жз За життя	Об Звичайна
Специфічні особливості	Н1. Небезпека для життя; Н2. Виникнення складних ситуацій (аварій та ін.), що потребують швидкого ухвалення рішення; Н3. Спілкування з правопорушниками, психічно нездоровими, людьми з іншими аномаліями Н4. Чітко заданий ритм і змушений темп виконання Н5. Значні фізичні навантаження Н6. Тривале перебування в одному положенні Н7. Нічні зміни Н8. Наявність значних коливань температури, вологості, освітленості, тиску, вібрації, шуму інших шкідливих, умов.			

Критерії поетапного виконання технічних професійних проб

Даний модуль передбачає ознайомлення школярів з критеріями системи оцінок, за якими фіксується якість виконання ними етапів професійних проб. Розроблена система оцінок також може бути використана для визначення самооцінки учнів на кожному етапі і всій пробі в цілому. До таких критеріїв відносять інтерес (стійке ставлення до роботи); високу активність (самостійність при виборі праці); знання й уміння (рівень професійних знань і вмінь, необхідних для виконання цієї проби); творчість (оригінальність вибору об'єктів праці); якість (старанність, відповідність виробу вимогам Держстандарту).

Додатковими показниками якості виконання практичних завдань проби можуть бути відповідність результату меті завдання; обґрунтованість прийнятих рішень; акуратність, рефлексія результатів власної діяльності, вияв ПВЯ спеціаліста певної сфери діяльності; прагнення створити умови і врахувати вимоги практичного завдання тощо.

2). Ознайомлення школярів зі змістом професійно-технічної діяльності, у сфері якої організуються проби, і вимогами професій до людини.

Викладач знайомить учнів з предметами, засобами, цілями, умовами, знаряддями праці даної сфери діяльності. Школярі працюють з

професіограмами, складають формули професій відповідно до прийнятого або спеціально розроблених класифікацій технічних професій.

3). *Діагностичне тестування* Цей елемент заняття допомагає учням у ході виконання професійних проб самостійно порівнювати вимоги, запропоновані професією до людини, зі своїми можливостями. Добір тестів для використання на заняттях повинен бути обґрунтований і узгоджений з психологами за змістом та діагностичною цінністю. Старанно розробляються інструкції до проведення діагностичного тестування.

4). *Виявлення професійних намірів учня та його досвіду* в даній сфері діяльності. Цей елемент у процесі заняття дозволяє отримати уявлення про інтереси учнів, рівні їхніх знань і досвіду у певній сфері професійної діяльності, визначити рівень підготовленості до виконання завдань різного рівня складності. Дані про рівень підготовленості школярів, систематизовані викладачем з анкет і бесід, використовуються у виборі рівня складності завдання при появі труднощів в учня.

5). Ознайомлення учнів зі *змістом професійних проб* і організація їх виконання. У загальному вигляді у професійній пробі виділяється три аспекти: технологічний, ситуативний і функціональний, інтеграція яких дозволяє відтворити цілісну уяву професії.

Технологічний аспект характеризує операційний бік професії, припускає оволодіння учнями прийомами роботи, знаряддями праці, знаннями про послідовність впливів на предмет праці з метою одержання завершеного виробу. Він дозволяє показати предметну сторону професійної діяльності й отримати відповіді на питання: «Що? Як? В якій послідовності повинні здійснюватися дії, щоб одержати завершений продукт діяльності?»

Ситуативний аспект характеризує змістовний бік професійної діяльності. Учень повинен визначити, знайти засіб діяльності, що найбільшою мірою відповідає його природним даним і сформованим у нього формам поведінки.

Функціональний аспект відбиває динамічний бік професійної діяльності, визначає успішність її освоєння засобами і прийомами. Він фіксує ті функції і їхні показники, які повинні бути досягнуті і виявлені в конкретному завданні проби.

Зазначені компоненти є бажаними при визначенні змісту професійної проби, проте викладач може відступити від розгорнутої схеми складання програми навчання. Важливо, щоб у школярів створювалося цілісне уявлення про професію, специфіку даного виду професійної діяльності, а зміст професійної проби, постановка цілі, умов і результат чітко повинні відповідати принципу побудови професійної проби як професійного випробовування, що має діагностичну, діяльну, творчу спрямованість, містить у собі ситуації для вияву ПВЯ спеціаліста, можливості для розвитку інтересів, здібностей і нахилів школяра.

Ознайомлення учнів зі змістом професійних проб організується таким чином, щоб учні відповідно до самооцінки і рівня домагань змогли самостійно вибрати ступінь складності завдання.

Практичне виконання завдань професійної проби здійснюється за схемою: завдання - умови - результат. Перед учнями ставиться завдання визначеного ступеня труднощів, проблемності, визначаються умови, яких необхідно дотримуватися при виконанні завдань, і визначається той продукт діяльності, який учень повинен одержати по завершенні циклу професійної діяльності в результаті тих або інших впливів.

Викладач виявляє, формує і закріплює в учня необхідний обсяг знань, умінь, що потребує якісного виконання завдань. Це може бути стислий виклад теоретичних відомостей, пов'язаних з технологією, вправи з робочим інструментом, інструкційними, технологічними картами, кресленнями, виконання найпростіших технологічних операцій, графічних, вимірювальних, обчислювальних робіт, докладне консультування, показ правильних робочих дій, прямувань, прийомів тощо.

б). Загальне підведення підсумків і рекомендації на майбутнє. Професійні проби завершуються підведенням результатів. Це може бути бесіда, в ході якої з'ясовується, чи змінилися професійні наміри учнів, які труднощі вони відчували, які сумніви в них залишилися.

При підведенні підсумків етапів або всієї проби в цілому викладач підкреслює, які індивідуальні риси учня не дозволили йому виконати завдання на необхідному рівні (наприклад, неуважність, зайва рухливість або пасивність, грубість тощо), і при необхідності дає подальші рекомендації. Якщо викладач відчуває утруднення в цих питаннях, та йому варто звернутися до психолога за допомогою.

У процесі підведення результатів виконання учнями завдань професійної проби за етапами були виділені аспекти професійних проб: технологічний, ситуативний, функціональний. Особливо це яскраво виявляється при невисоких результатах виконання учнями завдань професійної проби.

Якщо завдання виконуються з низькою якістю, та викладачу рекомендується разом з учнями проаналізувати, чому так відбувається, послідовно переходячи від технологічного до ситуативного і функціонального компонентів проб. Такими причинами можуть бути недостатність вивчення технології виконання завдань проби, пропуск її основних моментів, порушення алгоритму виконання операцій, неправильні прийоми прямування, переходи (технологічний компонент). Може негативно позначитися і відсутність достатнього досвіду роботи.

У ході експерименту ми спостерігали, що часто школярі відчувають серйозні утруднення через те, що не можуть використати набуті техніко-технологічні знання в практичних діях при незначній зміні ситуації, обставин, умов діяльності, форми постановки завдання (ситуативний компонент). Крім того, у багатьох видах трудової діяльності, особливо при роботі на сучасному автоматизованому і механізованому устаткуванні, потрібне виконання не тільки заучених, засвоєних дій, але й нових, що необхідно застосувати в новій

ситуації, при вирішенні нестандартних завдань. На все це варто звернути увагу викладачу при розробці програми професійної проби й обов'язково включати такі «ситуації» у структуру завдань школярів.

Можуть виникати труднощі при недостатньо розвинених функціональних показниках аналізаторів органів чуттів (кінестезія, тактильна чутливість, швидкість і точність рухових реакцій тощо), мислення, уваги й інших ПВЯ, що набуваються і розвиваються в процесі професійної діяльності (функціональний компонент).

Роз'яснення причин і обставин низької якості виконання професійних проб та доброзичливе ставлення до учнів допоможуть школярам набути відсутній досвід, знання, вміння, сформувані адекватне уявлення про професійну діяльність індивідуальні якості й можливості.

За підсумками професійних проб учні *повинні знати* зміст, характер праці у сфері технічних професій; вимоги до професійно-технічних якостей; загальні теоретичні відомості, пов'язані з характером виконуваної технічної проби; технологію виконання професійно-технічної проби; правила безпеки праці, санітарії, гігієни; інструменти, матеріали, устаткування і правила їх використання на прикладі професійно-технічної проби.

Учні *повинні вміти* виконувати найпростіші операції; користуватися інструментом, матеріалом, документацією; виконувати санітарно-гігієнічні вимоги і правила безпеки праці; виконувати найпростіші обчислювальні й вимірювальні операції; співвідносити свої особливості з фаховими вимогами.

Модуль 4. Проектування

Мета: сформувати самоорганізаційні вміння щодо створення і поступової реалізації програми опанування професією типу “людина-техніка”.
Проектування передбачало вміння прогнозувати. ***Особливості*** модуля: формування вміння самостійно проектувати опанування професією; формування уявлень про професійну соціалізацію.

Засоби і методи: індивідуальне проектування; організація самовиховання і самоуправління

Вольова сфера особистості. Проектування життєдіяльності

Старшокласники знайомляться з особливостями власної вольової сфери за допомогою опитувальника «Вольова організація особистості», вивчають прийоми планування своєї діяльності.

Сучасний ринок технічної праці. Вимоги до професіонала

Мета. Сформувати уявлення учнів про соціально-економічні умови професійної технічної праці, ознайомити з кризовими явищами в економіці, виникненням ринкових відносин, розвитком підприємництва, умовами реального сектора економіки, сучасним ринком технічної праці і його вимогами до професіонала.

Визначена мета досягається з опорою на такі поняття як-от структурна перебудова економіки, конверсія, інженерно-екологічні проблеми, підприємницька діяльність у сфері виробництва, функціонування ринку технічної праці, формування нового господарського механізму, мале промислове підприємство.

Познайомившись із розмаїттям світу професійної праці й отримавши уявлення про методику його пізнання й аналізу, учень знаходить можливість розширювати знання про світ професій і свідомо вибирати для себе трудову діяльність. У нього неминуче з'являться питання: «А де я буду працювати? Кому потрібна моя праця? Що мене очікує?»

Цілком природно, що учнів цікавить те соціально-економічне середовище і ті суспільні умови, в яких вони збираються працювати. Тому при вивченні даної теми ці умови розглядаються обов'язково. Крім того, в доступній формі на рівні ознайомлення викладаються елементи економічних знань з опорою на шкільні предмети. При цьому використовуються різні методи навчання використовуються у тому числі й сюжетно-рольові ігри.

Так, насамперед актуалізуються знання учнів, отримані на уроках географії, про народне господарство і систему його функціонування. Формується уявлення про господарський механізм країни. Організуються дискусії з приводу переходу економіки власної країни до ринкових відносин.

Важливо сформувати уявлення про нові економічні поняття: структурна перебудова економіки, маркетинг, менеджмент тощо, спиратись на приклади з практики впливу ринкових відносин вітчизняного і закордонного досвіду на світ технічних професій.

Ми дійшли висновку, що найбільш раціональним методом викладання є бесіда-діалог з елементами ігрових ситуацій, що дозволяють краще усвідомити ці поняття. У процесі бесіди про структурну перебудову економіки як важливий етап економічної реформи проводиться гра «Якби я був господарем малого виробничого підприємства...» або «Якби я був інженером-раціоналізатором, та на сучасному ринку праці я б ...». До неї учні заздалегідь готуються, вивчаючи літературу, запропоновану вчителем. У ході гри, як правило, виступають кілька учасників. Вони пропонують свої варіанти структурної перебудови підприємства з урахуванням особливостей сучасної економіки з обов'язковим стислим обґрунтуванням.

Всі інші учні аналізують і вибирають найбільш привабливий варіант або комбінацію із запропонованих. Потім учитель, який виступає ведучим у процесі гри, оголошує остаточний варіант організаційної структури приватного малого виробничого підприємства.

Для закріплення засвоєних понять, розуміння соціально-економічної обстановки, в якій прийдеться починати свою трудову діяльність майбутньому спеціалісту, проводиться ділова гра «Мале виробниче підприємство в реальному секторі. Інженерно-економічні чинники».

При вивченні питання про сучасний ринок учням пропонується висловлювати думки відносно того, яким би вони хотіли бачити місце технічної праці на сучасному ринку. Встановлюються міжпредметні зв'язки з шкільним курсом «Основ економіки».

Особливу увагу учнів учитель звертає на те, що новий господарський механізм різко збільшує роль окремого підприємства: підвищує його сприйнятливість до нововведень, забезпечує випуск конкурентноспроможної продукції тощо; від самого підприємства потребує нових підходів до керування

ним. При викладі матеріалу особлива увага приділяється місцю інженерної праці в сучасному підприємстві.

Після ознайомлення школярів з феноменом “ринкові відносини”, механізмом їх взаємодії - на закінчення цієї теми - проводиться сюжетно-рольова гра “Мале виробниче підприємство”. Тут дуже істотний підготовчий етап гри, коли учні заздалегідь продумують і складають статут малого підприємства, вибирають вид продукції, вирішують, його спеціалізацію, детально знайомлять з професіограмами професій вигаданих робітників. Усвідомлюються способи поведінки інженера на сучасному ринку праці при організації малого підприємства.

У ході гри спеціально створюються проблемні ситуації, в розв’язанні яких учні на уроці доводять мобільність, гнучкість, конкурентноздатність професіонала технічних професій. Під час обговорення гри ці якості малого підприємства варто підкреслити.

Оскільки проблема працевлаштування є однією з найважливіших у житті людини, то учнів більш детально ознайомлюють з “ринком праці”. Йдеться про принцип формування “ринку праці”, створення мережі центрів зайнятості населення, банків даних, про попит на робочу силу тощо.

Учитель детально зупиняється на проблемі безробіття, особливо серед молоді. Встановлюються причини безробіття, розглядаються можливі шляхи виходу із ситуації, що створилася, для тих, хто втратив роботу. Наприкінці заняття проводиться практична робота з розв’язання ряду життєвих проблемних ситуацій, пов’язаних з утратою роботи інженерно-технічним персоналом. При формуванні поняття ринку праці запропоновано використовувати ділові ігри: “Страйк”, “Біржа праці” [63].

Отже, учитель практично на кожному занятті вводить учнів у діалогову форму спілкування, активізуючи тим самим їхню пізнавальну діяльність. Він створює атмосферу конфіденційності, відвертості, поваги, в якій учні вільно висловлюють свої думки. Значною мірою вчитель використовує творчу самостійну роботу учнів, коли вони в різній формі (мікродоповіді, виступи,

стислі повідомлення, репліки, критичні зауваження, дискусійні замітки, притча, мікроказки та ін.) активно беруть участь у проведенні занять. При цьому форми і методи проведення самих занять також різноманітні, насичені розвиваючими процедурами, тренінгами, іграми.

Зміст практичних завдань

Практичне завдання 1. ***Впроваджені оригінальних підходів щодо професійної орієнтації у навчанні старшокласників***

1. Розробка змісту факультативу “Технічні професії.”
2. Визначення особливостей технономічних професій”.

Практичне завдання 2. ***Визначення методики щодо діагностики технічних професій***

1. Модуль 1 “Мотивація”
2. Модуль 2 Інформування
3. Модуль 3 “Діагностування”
4. Модуль 4 “проектування”

Практичне завдання 3. ***Місце технономічних професій у професійному розмаїтті.***

1. *Поділ праці і технічні професії*
2. Аналіз суттєвих ознак технічних професій
3. Педагогічні умови проведення професійних проб
4. Критерії поетапного виконання технічних професійних проб

Перелік основної та додаткової літератури

1. Васильков В. И. Соціально-психологічні питання професійного самовизначення старшокласників у сучасних умовах / В. И. Васильков // Педагогіка і психологія. – 1999. – №3. – С.59–66.
2. Гордон Л. А. Социальная адаптация в современных условиях / Л. А. Гордон // Социол. исслед. – 1994. – № 8–9. – С. 10–12.

3. Жданов И. А. Адаптация и прогнозирование деятельности / Жданов И. А. – Казань, 1991. – 171 с.
4. Кон И. С. Психология ранней юности: [Книга для учителя] / Кон И. С. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
5. Орлов А. Б. Склонность и профессия / Орлов А. Б. – М.: Знание, 1981. – 87 с.
6. Симоненко В. Д. Профессиональная ориентация учащихся в процессе трудового обучения: [книга для учителя] / Симоненко В. Д. – М.: Просвещение, 1985. – 223 с.
7. Стемненков Н. К. Профессиональная ориентация учащихся / Стемненков Н. К. – М.: Просвещение, 1993. – 211 с.
8. Столин В. В. Самосознание личности / Столин В. В. – М.: МГУ, 1983. – 264 с.
9. Тхоржевский Д. О. Методика трудового та професійного навчання / Тхоржевский Д.О. – К.: ДІНІТ. – Ч.1. – 248 с.
10. Успенский В. Б. Управление профессиональной ориентацией в школе / Успенский В.Б. – Ярославль, 1987. – 92 с.
11. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. пед. н. / Федоришин Б. О. – К., 1996. – 38 с.
12. Фельдштейн Д. И. Психология становления личности / Фельдштейн Д. И. – М., 1995. – 192 с.

Интернет ресурсы

1. bibliofond.ru/view.aspx?id=472154

Лекція 3. Складники системи профорієнтаційної роботи в старшій школі: загальна характеристика, функціональна роль

Загальна послідовність організаційно-педагогічних етапів практичного дослідження будувалася за принципами диференціювання і була такою:

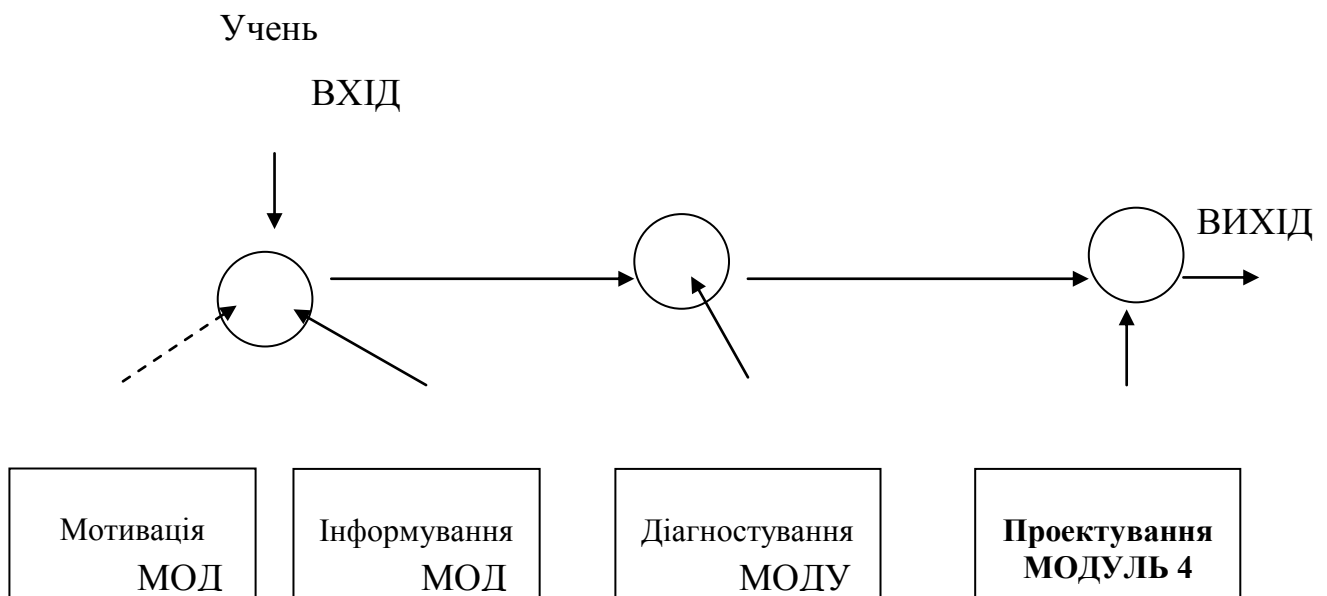
1. Загальна профдіагностика інтересів і нахилів учнів.
2. Експрес-діагностика за параметрами: технічність, усвідомленість, референтність, попередній вибір.
3. Робота з учнями, що не мають негативного вибору в напрямку технічних професій. Уточнення запитів і порядку проходження модулів.
 - 3.1. Робота з тими, хто визначив свій майбутній шлях у технічному напрямку (предметно зорієнтована група)
 - 3.2. Робота з тими, хто не визначився (соціально зорієнтована група і суб'єктно зорієнтована група).

Диференціація роботи в модулях проходила залежно від центрації інтересів учнів. Спостереження за змістом, що цікавить учнів у професії, дозволило нам виділити три типові моделі “центрацій” учнів при виборі професії: перша – зосередженість на змісті професії, способах професійної діяльності тощо, назвали “професія”. На графах їй присвоєно номер 1. Друга – зосередженість на власних якостях, саморозвитку, тобто, розгляд професії з позиції можливостей високого кваліфікаційного й особистісного розвитку, вдосконалення пізнавальних та інтелектуальних властивостей. Такій центрації ми дали назву “аутоцентрація”. На графах їй присвоєно номер 2. Третя – зосередженість на соціальному процесі, де професія виступає “засобом” включення у соціальне життя суспільства, способом зайняти певне місце у суспільстві, тобто “соціалізація”. На графах їй присвоєно номер 3.

Учні першої групи центрації, як правило, досить чітко визначилися з майбутньою професією. Учні другої та третьої груп центрацій, навпаки, як правило остаточно не визначилися з вибором. Отже, і робота з такими категоріями учнів відрізнялась. Учні першої групи (що визначилася з вибором

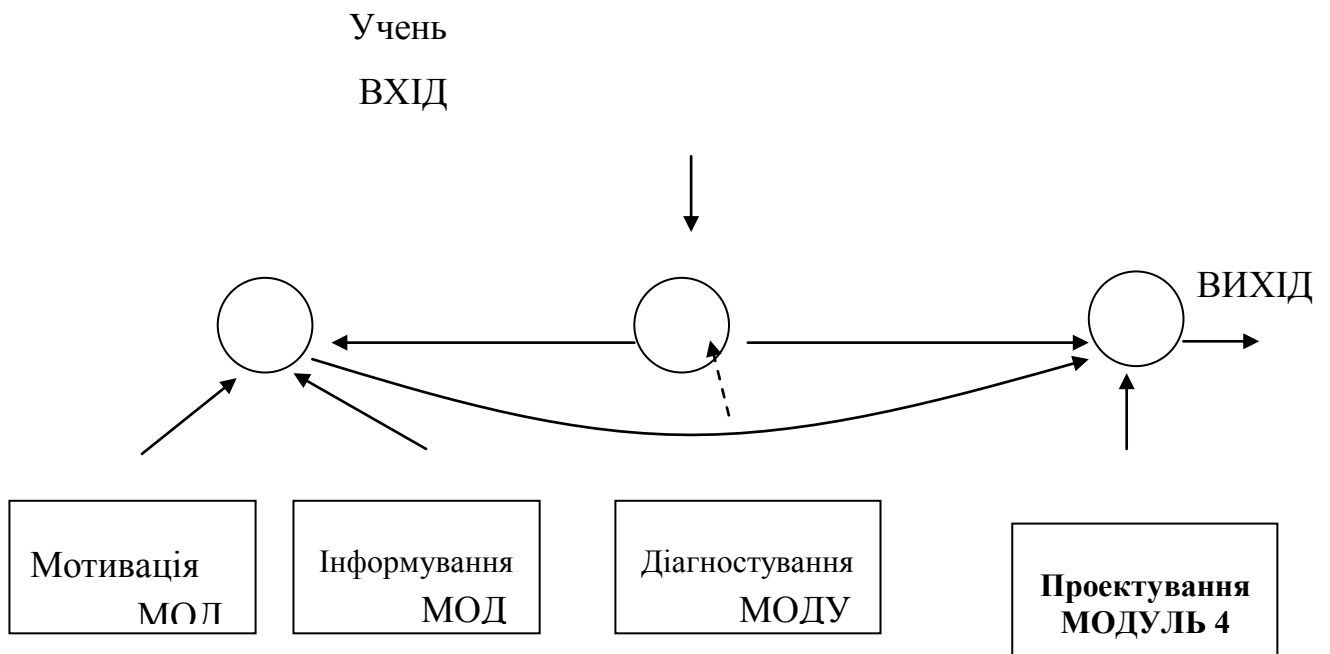
майбутньої професії у світі техніки) відразу були включені до другого модуля, пов'язаного з відносно стійкою мотивацією професійного вибору. При роботі з учнями, що не визначилися з предметом професійної діяльності, – навпаки, важливу увагу приділяли саме мотиваційному впливу (рис.3.4), тобто у першу чергу знайомили їх з різними професіями, а тоді зіставляли це з потребами суспільства.

Система профорієнтаційної роботи із старшокласниками представлена нами на рис. 3.5; 3.6; 3.7, де засвідчено поетапний процес формування готовності старшокласника до вибору професії.

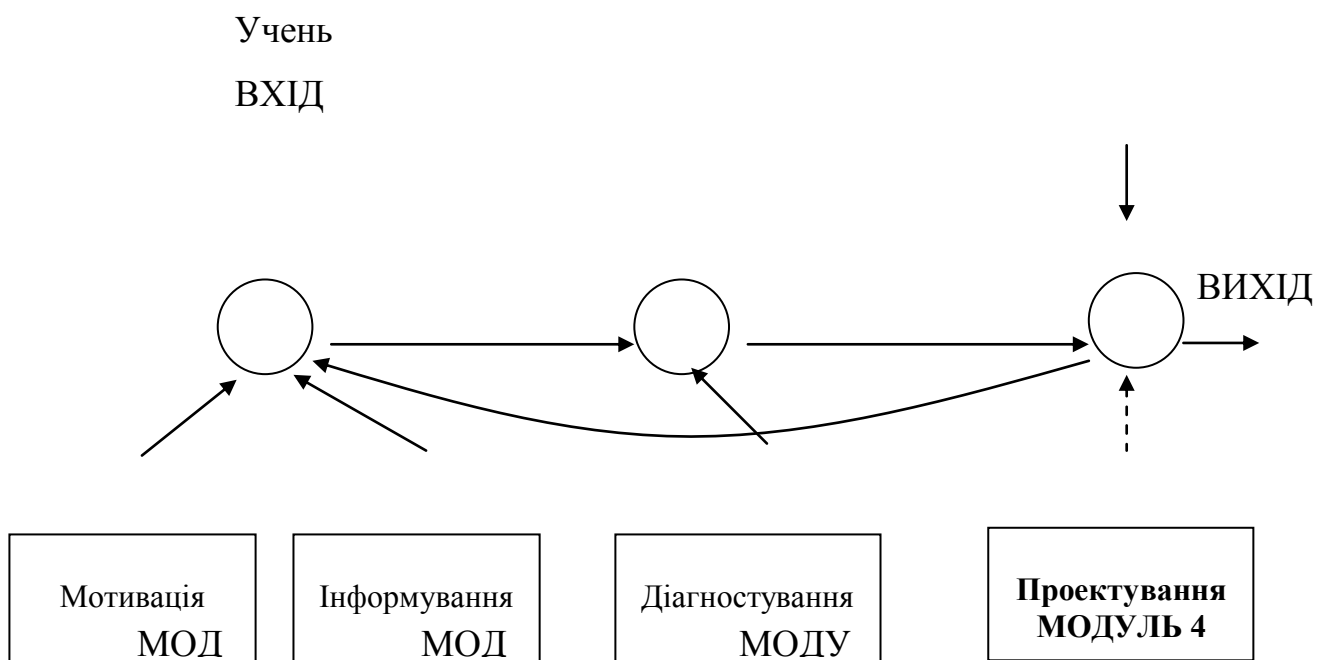
СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

Рис. 3.7. Графік взаємозв'язку модулів факультативу в роботі з учнями, що обрали технічні професії (“професія”)

СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

Рис. 3.8. Графік взаємозв'язку модулів факультативу в роботі з учнями, що центровані на саморозвитку засобами професії (аутоцентрація)

СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

Рис. 3.9. Графік взаємозв'язку модулів факультативу в роботі з учнями, що центровані на соціальних аспектах професії (соціалізації)

Програма експерименту, що була спрямована на перевірку комплексу авторських ідей, впроваджувалася, створенням чітко визначеної педагогічної лінії в організації дидактико-розвивальної і консультативної роботи, а також шляхом використання зазначених профорієнтаційних форм і методів роботи.

Головним в організації профорієнтаційної роботи було забезпечення її узгодженості між міжпредметними і галузевими зв'язками. Принципову технологічну модель у формуючому експерименті можна визначити такими позиціями:

- модульність (від “входу”; чотирикомпонентна структура).
- технологічність (модуль цілей, модуль контролю, методичне матеріально-технічне забезпечення модулів).
- особистісний підхід (індивідуалізований вибір напрямку в факультативній роботі; чітка спрямованість модулів, індивідуалізація проектів).
- факультативно-консультативна форма занять (9-10 – факультатив, 11 – консультування).
- шестикомпонентна структура технічних проб.

Важливою умовою, яку ми вважали за доцільне обов'язково створювати в експерименті, була наявність контрольних блоків у профорієнтаційних модулях з чітко визначеними параметрами (див.табл. 3.12.).

Головні параметри, за якими оцінювалися результати формуючого експерименту

Таблиця 3.12

Параметри	Діапазон оцінок	Спосіб обчислення
Вибір	-1, 0, 1	
Технічність	0, 1, 2, 3	Абсолютні показники
Адекватність	0,1, 2,3	(Технічність –гуманітарність) вибір
Усвідомленість	0,1, 2,3	Емоційне ставлення, професія, суб'єкт, соціалізація
Репрезентативність	0,1, 2,3	Рейтинг визначених чинників профорієнтації
Факультативна підготовка	0,1, 2,3	За схемою оцінки навчальної роботи на факультативі

Після впровадження факультативу була дана оцінка навчальної діяльності учнів (див. табл. 3.13.)

Оцінка навчальної діяльності учнів

Таблиця 3.13

<i>Завдання</i>	<i>Контрольний норматив</i>	<i>Бали</i>
1.Тезаурус професій (словник)	Словник професій: Більше 100 професій	1
2. Професіографія	Описи більше ніж, 10 професій (детально за власним вибором)	1
3.Методика професіографічн. аналізу	Складання професіограми за вибором	1
4. Технічна спроба основна виконавча	Виконавська професійна проба	1
5 Технічна спроба основна творча	Творча професійна проба	1
6. Технічна спроба резервна	Резервна виконавська проба	1
7. Резервна технічна проба	Резервна творча проба	1
8 Соціально-професійний проект	Захист проекту	1
9. Соціальні умови професійної діяльності	Співбесіда про сучасний ринок професії, що має обрати старшокласник	1

Переведення “сирих “ балів у чотирибальну шкалу
(після завершення факультативу)

Таблиця 3.14

Набрані бали (сирі)	Остаточний бал
7-9	3
6-4	2
3-2	1
1-0	0

Робота на факультативних заняттях дозволяла учням зорієнтуватись у власному баченні проблеми професійного вибору. Учні із зацікавленням виконували професійні спроби.

Професійно-технічна проба і психодіагностичні методики оцінки власних можливостей створювали ситуації, необхідні сучасному працівнику: змушували мобілізуватися, шукати власні резерви, виявляти активність і творчий потенціал.

Диференція за типом предмета професії зі спрямуванням на механічні, електричні та електронні особливості внесла певну організацію у виконання професійних проб.

Важливою ознакою роботи з випускниками стало те, що вона здійснювалася здебільшого у формі профконсультації. Факультатив “Технічні професії” не проводиться активно зі школярами випускних класів. За власним бажанням учні 11-х класів включаються в роботу факультативу (таких в дослідженні було чимало), однак головне навантаження профорієнтаційної роботи в експерименті припадало на виробничу практику за відповідним профілем і проведенням консультативної роботи.

Як свідчить досвід профконсультаційної роботи, школярі, що не вибрали професію, часто мають труднощі у визначенні, виду діяльності, до якого вони найбільш здатні, очікуючи одержати певні рекомендації з приводу їхнього

фахового призначення від учителів, служб профорієнтації та інших. За цим стоїть не тільки поширена помилка щодо схильності кожної людини до певного виду діяльності, але і, можливо, несвідоме прагнення перекласти рішення найважливішої життєвої проблеми на іншу людину.

Цілком природно, що значний інтерес складало те, з якими труднощами стикаються учні та їхні батьки, якої допомоги чекають вони від профконсультанта? Найбільш *типовими в нашому експерименті були виявлені такі ситуації:*

- батьки переконані, що в їхньої дитини немає виражених інтересів і схильностей не тільки до конкретної професії, але й до будь-якого виду діяльності, а вибір вже потрібно здійснювати;
- старшокласник, який звернувся за профконсультацією самостійно, виявляє інтерес до кількох різних навчальних дисциплін, а що при цьому вибрати для себе в якості майбутньої фахової діяльності, коли однаково подобаються та легко засвоюються знання з технічних і гуманітарних дисциплін, як обмежити коло професій, що вибираються;
- учень вибрав конкретну професію, але не впевнений, чи вистачить здібностей, умінь, знань, щоб стати гарним спеціалістом;
- у батьків виникають питання, що робити, коли їхні діти-старшокласники, володіючи розвинутими інтересами до певних видів діяльності, виявляють мало здібностей до них, або мають у своєму розпорядженні добре розвинені здібності до певного виду праці, але не відчують до нього інтересу.

У кожному конкретному випадку свою роботу консультант планував відповідно до запиту учнів та батьків.

Вказані вище ситуації найчастіше виникали через відсутність у сучасних школярів (а часто і вчителів та батьків) адекватних уявлень про професійну придатність і її формування, через невміння оцінити себе, свої здібності, можливості, співвіднести їх зі світом професій.

Багато старшокласників, з якими проводилося анкетування, не змогли відповісти на питання: “До якої сфери діяльності Ви знаходите в себе схильності? ”; “Чи вважаєте Ви, що у Вас є якості, котрі утруднюють здійснення Ваших професійних намірів? ”; “Чи виховуєте Ви в собі якості, необхідні для успішного оволодіння майбутньою професією? ”

У подальших бесідах ми з'ясували, що учні просто не ставили перед собою питань і лише після анкетування стали замислюватися над ними.

Не тільки низька культура самопізнання, але і слабке знайомство зі світом сучасних професій утрудняє вибір свого життєвого шляху. За даними різних дослідників, дев'ятикласники можуть назвати в середньому лише 20-26 професій. Не викликає сумніву, що головною умовою успішного професійного самовизначення є повноцінний психічний і особистісний розвиток дитини, сформованість його мотиваційної сфери, наявність розвинутих інтересів, схильностей і здібностей, достатній рівень самосвідомості.

Формування професійних намірів школярів припускає кілька етапів. Для проведення практичної профконсультативної роботи ми виділили два

Перший етап – це *первинний вибір*, якому характерні малодиференційовані уявлення про світ професій, відомих учням лише за назвами і деякими зовнішніми ознаками (за формою одягу, манерою поведінки, оцінками оточуючих людей і т.д.). Інша риса цього етапу – неадекватне, часто невизначене, ситуативне уявлення про власний ресурс і можливості його розвитку, до того ж пов'язане з невмінням зіставити його з умовами і вимогами професійної діяльності. Учень, який знаходиться на етапі первинного вибору, звичайно нестійкий відносно своїх професійних намірів, що цілком природно. Первинний вибір характерний для учнів молодшого віку, коли ще не виникає питань про зміст професії, умови роботи, престиж, винагороди і т. ін. Іноді на цій стадії затримуються і підлітки, хоча ситуація сучасного соціального розвитку вже потребує конкретного рішення про вибір власного життєвого шляху.

У старшокласника етап первинного вибору заміняється *етапом професійного самовизначення*. Важливо, щоб на ньому учень уже цілком реально міг сформулювати для себе завдання вибору майбутньої сфери діяльності з урахуванням власного особистісного, інтелектуального і психофізіологічного ресурсів. Саме в цей період учень має всерйоз замислитися над тим, наскільки він готовий до наміченої для себе професії, оцінити з цих позицій шкільні дисципліни, віддавати більше часу і сил тим з них, які співвідносяться з майбутньою професією.

Експеримент, започаткований нами, засвідчив, що процес переходу на цей етап проходить у школярів нерівномірно. Забезпечення його нормального протікання віднесено до функцій кабінету профорієнтації.

Допомагаючи учням в ознайомленні з професіями, важливо приділяти головну увагу фаховим вимогам до людини, її психофізіологічним особливостям, здібностям та нахилам. Для цього консультантові доцільно використовувати, по-перше, класифікацію професій Є.Клімова, визначати інтереси і нахили до визначеного типу професій. По-друге, можна спиратися на класифікацію професій, запропоновану К. Гуревичем [26], який виділяє дві групи професій з абсолютною і відносною фаховою придатністю. По-третє, запропонувати виконання професійно-технічних проб.

Для консультанта дуже важливо пам'ятати, що молодій людині, яка вступає в життя, *можливо, не один раз прийдеться змінити професію або пройти перепідготовку в рамках обраної, але дуже зміненої професії*. Важливо не тільки орієнтувати учнів на визначену професію або ряд споріднених, але і показати, *що висококваліфікований спеціаліст повинен бути готовим до зміни фаху або до постійного підвищення кваліфікації*. Це залишається актуальним і у випадках вибору стабільних професій, коли стає необхідним володіння кількома спеціальностями, щоб бути готовим замінити свого колегу або надати йому кваліфіковану допомогу. Вже сьогодні в багатьох випадках спеціаліст одного профілю може замінити спеціаліста іншого профілю, що виконує свої обов'язки в тому ж колективі. Таке взаємонавчання нерідко відбувається в самій

виробничій діяльності. Таким чином, ще однією новою тенденцією змін у світі професій є *заміна монопрофесіоналізму поліпрофесіоналізмом*. Консультанту необхідно зробити з цього висновок про те, що можливості людини не можна оцінювати стосовно лише однієї професії.

Одержувана в діагностичному іспиті картина актуального стану розвитку професійно важливих якостей і здібностей не може бути надійною основою для вибору професії в силу її мінливості, динамічності. Діагностичне обстеження може дозволити зрозуміти, чого випробуваний досяг на шляху формування – тих або інших здібностей (у тому числі й фахових), але не дає підстав будувати довгостроковий прогноз.

Важливим компонентом профорієнтаційної консультативної роботи є вивчення фахових намірів і фахових планів школярів. Для цього можуть застосовуватися такі методичні прийоми, як анкети, бесіди, твори на тему про вибір професії. При цьому необхідно з'ясувати, чи є в учня професії, яким він віддає перевагу, чи продумані шляхи оволодіння ними (навчальні заклади, конкретні підприємства і т.п.), чи є резервні фахові наміри на випадок не здійснення основних і т.д. При цьому можна припустити, що фахові наміри серйозні у випадку, коли учні можуть відповісти на питання про зміст праці, привабливих сторонах професії, режими й умови роботи, можливості фахового росту тощо. Про усталеність фахових намірів можна судити і з того, наскільки вони пов'язані з резервними.

У профконсультативній роботі нами використовувався такий план опитування школярів для виявлення їхніх профнамірів: Чи вибрав ти професію або коло професій? Чому ти вибрав цю сферу праці, чим тебе приваблює професія? Який основний зміст професії? В яких сферах господарства (науки, культури, освіти тощо) працюють спеціалісти цього профілю? Чи знаєш умови, режим праці й оплати, можливості підвищення кваліфікації? Чи знаєш ти, які навчальні заклади готують спеціалістів цього профілю? Чи замислювався ти над наявністю в тебе якостей, необхідних для того, щоб опанувати цією

професією, стати гарним спеціалістом? Чи можеш ти їх назвати? Чи вважаєш ти рівень своїх знань достатнім для того, щоб почати навчання в обраній сфері праці? Знання яких шкільних предметів найбільшою мірою необхідні для оволодіння обраною професією? Чи готуєшся ти до свого фахового майбутнього (відвідуєш підготовчі курси, лекції, займаєшся самопідготовкою)? Як ти думаєш, що заважає здійсненню твого фахового вибору? Що найбільше вплинуло на твій вибір (інтерес до професії, її важливість і необхідність, поради батьків, педагогів, друзів)? Чи згодні батьки з твоїм вибором?

Консультація будується на засадах педагогіки співробітництва. До того ж враховувалося, що її успіх багато в чому залежить від конфіденційності відношень. Неприйнятним є будь-який тиск, директивний тон, нав'язування своєї думки. З самого початку необхідно дати зрозуміти учневі, що вибір професії тільки тоді буде правильним, коли він усвідомлений, самостійний, коли йому передують кропітка і тривала робота відносно самопізнання і вивчення світу професій.

В залежності від ступеня сформованості фахових планів, рівня розвитку здібностей і нахилів, успішності навчання учні потребують різних консультацій. Одним достатньо провести 2-3 бесіди та стисле діагностичне обстеження для того, щоб рішення про вибір професії було прийняте і розпочата підготовка до неї. Для інших школярів потрібне поглиблене обстеження, багатократні консультації, щоб учні могли дійти до рішення стосовно вибору свого життєвого шляху. До початку проведення індивідуальних профконсультацій необхідно провести вивчення фахових намірів школярів за допомогою професійних проб відповідних здібностей. Учні, що мають виражені фахові інтереси і достатньо стійкий фаховий план, потребують найменшої консультативної допомоги. З ними консультації проводяться тільки у випадку їх самостійного звернення за допомогою, що найчастіше усього складається в підтвердженні правильності зробленого вибору.

З урахуванням результатів вивчення фахових намірів учнів створюється план поглибленого вивчення школярами професій, які їх цікавлять. Планом передбачено ознайомлення з науково - методичною літературою про професії (у тому числі і професіографічної), консультації зі співробітниками центрів профорієнтації, участь в екскурсіях, зустрічі і бесіди з професіоналами тощо. Дуже важливо, щоб школяр сам з'ясував необхідну інформацію про професію. У результаті такої роботи в одних учнів фахові плани зміцнюються, з ними треба буде планувати роботу з підготовки до професії, в інших може відбутися зміна намірів, отже, необхідно знову повертатися на попередній етап роботи – аналізувати інтереси, схильності, намічати нові сфері праці і шляхи ознайомлення з ними.

Як показало наше дослідження, профконсультативна допомога школярам у сучасних умовах розвитку професій і ринку праці відрізняється системним підходом, динамічністю поповнення новітньою інформацією, діалогічністю, спрямованістю на розвиток особистісних, інтелектуальних, психофізіологічних резервів, формування активності й усвідомленості ними власного вибору. Консультативна робота, що проводилась індивідуально з учнями та їхніми батьками, дозволила представити структуру готовності до вибору професії. Сама готовність до вибору професії визначається на різних рівнях сформованості особистості. Насамперед, ми визначили такі її структурні компоненти: “особистісна готовність”, “інтелектуально-діяльнісна готовність”, “інформаційна готовність”. Такий розподіл враховує рівень, який визначає майбутній вибір та педагогічні засоби, котрі забезпечують його формування. Так, *особистісна готовність* є показником сформованості відповідної спрямованості, саморегуляції і самооцінки учня, що потребує довготривалого виховання; *інтелектуально-діяльнісна готовність*, відповідно, є показником сформованості професійної діяльності (підготовленість) або здатності до її опанування (навченість). *Інформаційна готовність* є показником володіння відповідною актуальною інформацією і не торкається ні спрямованості на професію, ні здатності до професії. Професійна спрямованість за терміном

включення її у професійну діяльність розглядається в потенційному і актуальному аспектах. Їх складники представлені в табл. 3.15

Таблиця 3.15

Професійна спрямованість	
за терміном включення у професійну діяльність	
<i>Потенційна</i>	<i>Актуальна</i>
<i>Професійне навчання</i>	<i>Професійна діяльність</i>
Потенційний віддалений вибір	Актуальний безпосередній вибір
Орієнтованість на пізнавальний процес, освіту	Орієнтованість на професійний процес, “виробництво”
Вибір широкий (професії)	Вибір вузький (спеціальності)
Навченість	Підготовленість
Професія як соціальна галузь	Професія як конкретний вид діяльності без широкого соціального контексту

Аналізуючи особистісну готовність старшокласників-випускників до вибору майбутньої професії, ми визначили її істотні показники та структурні компоненти. Як показують результати дослідження, зміст готовності до професійної діяльності має своєрідні риси (див. табл.3.16.)

Типологічні особливості готовності до вибору професії типу «людина –техніка»

Таблиця 3.16

<i>Сфери особистості</i>	<i>Пріоритетність</i>	<i>Недостатність</i>
<i>Спрямованість на систему відношень</i>	Суб’єкт – об’єкт – суб’єкт	Суб’єкт – суб’єкт – об’єкт
<i>Спрямованість інтересів</i>	Світ речей	Світ людей
<i>Особливості розвитку інтелекту</i>	Предметно-дійове мислення; просторове мислення; конкретне мислення; конвергентне мислення; дискурсивне мислення	Абстрактне, словесно-образне; асоціативне; дивергентне мислення; Інтуїтивне мислення
<i>Здатність до освіти</i>	Математична і технічна підготовка	Гуманітарна підготовка
<i>Сформованість діяльності</i>	Предметна діяльність, технічна діяльність: управління технічними процесами, технічне конструювання, сервіс технічних об’єктів, виробничі процеси	Мовленнєва діяльність, художня діяльність

Цікаво, що до певної міри інфантильно виглядає сам стиль прийняття рішення (вибору) відносно майбутньої професії. Серед випускників школи виважений вибір майбутньої професії здійснюють лише 6%, вибір за домінуючим суб'єктивним чинником – 10%, решта – або не в змозі самостійно визначити і перекладає цю проблему на батьків, або здійснюють спонтанний, ірраціональний недискурсивний вибір. Дані щодо вибору технічних професій відповідають цьому співвідношенню.

Вивчення дискурсивного змісту, який мотивує старшокласників до вибору професії, дало можливість з'ясувати його рефлексивні рівні, що представлені в таблицях 3.16 та 3.17.

Суб'єктивні рівні прийняття рішення щодо вибору майбутньої професії

Таблиця 3.17

<i>Рівні прийняття рішення</i>	<i>Зміст рефлексії</i>	<i>Відношення, що рефлектуються</i>
1. Соціальний	Вибір професії як ідентифікація власного місця у суспільстві	Я в суспільстві і Суспільство в Я
2. Мікросоціальний	Вибір професії як ідентифікація з референтною групою	Я в мікрогрупі і Мікрогрупа в Я
3. Власне професійний	Вибір професії як виду і способу діяльності	Я в професії і Професія в Я
4. Освітній	Вибір професії як гностичного процесу	Знання для професії і Професія як джерело знання;
5. Розвивальний	Вибір професії як чинника розвитку особистості та здібностей	Навченість для професії і професія як чинник розвитку
6. Нерефлексивний, емоційно-інтуїтивний	Вибір професії як спонтанний інтуїтивно-чуттєвий акт	Емоційно-ситуативний стан і ситуація вибору

За представленими даними в таблиці 3.17 здійснюється наступний аналіз

- 1) значення професії для суспільства; умов створених суспільством для професійної діяльності;
- 2) цінності професії для референтної мікрогрупи, значення професії для забезпечення місця у референтній мікрогрупі;

- 3) місця професії у власній автентичності, власних можливостей щодо професійної ідентичності (соціалізації);
- 4) знань, що потребує професія; знань, що може дати професія; здатності до засвоєння професії; умов діяльності освітнього розвитку;
- 5) здібностей потрібних для опанування і здійснення професійної діяльності; умов професії і професійної освіти як чинника розвитку здібностей;
- 6) актуальної ситуації життєдіяльності і професійного вибору.

Компоненти готовності до вибору професії

Таблиця 3.18

Характеристика	<i>Рівні готовності</i>		
	<i>Особистісний</i>	<i>Інтелектуально-діяльнісний</i>	<i>Інформаційний</i>
Сутність	Спрямованість і саморегуляція	Підготовленість	Поінформованість
<i>Шлях формування</i>	Виховання	Навчання	Інформування
<i>Термін формування</i>	Найтриваліша	Тривала	Оперативна
<i>Інтегрованість</i>	Інтегрована на рівні всієї особистості	Сформована на рівні певних видів діяльності	Спрямована на прийняття конкретного варіанту рішення
<i>Зміст</i>	1.1. Спрямованість на професійне самовизначення і професійну самореалізацію	2.1. <u>Базова підготовленість</u> як пропедевтика професійних якостей: знання, вміння, навички, здібності, нахили, інтереси	3.1. <u>Соціальна</u> поінформованість: значення професії, уявлення про соціальні перспективи професії
	1.2. Спрямованість на активну соціалізацію і побудову соціальних планів життєдіяльності	2.2. <u>Навченість</u> і професійна навченість як здатність до опанування професії	3.2. <u>Професійно-функціональна</u> поінформованість: вимоги до професіонала
	1.3. Адекватна самооцінка професійно-пропедевтичних і професійних якостей	2.3. <u>Спеціальна підготовленість</u> як готовність до професійної діяльності	3.3. <u>Професійно-педагогічна</u> поінформованість: шляхи опанування професією

Дослідженням встановлені такі стилі прийняття випускниками рішень щодо майбутньої професії. Вони визначаються залежн від рівня усвідомленого обґрунтування такого рішення (див. табл. 3.19).

Стиль вибору майбутньої професії учнями

Таблиця 3.19

<i>Рішення підготовлене</i>	1. Рішення на підставах аналізу суб'єктивних і об'єктивних чинників; алгоритм прийняття рішення включає всі змістовно-рефлексивні рівні.
<i>Рішення частково підготовлене</i>	2. Рішення з урахуванням частини чинників, його прийняття здійснюється лише в окремих рефлексивних планах.
<i>Рішення не підготовлене</i>	3. Рішення спонтанне, не підготовлене і змістовно не усвідомлене, рефлексія, як така, практично відсутня.

У таблиці 3.20. нами представлені результати особливостей педагогічних спрямованостей модулів профконсультацій.

Особливості педагогічної спрямованості модулів профконсультації в різних вікових групах старшокласників (експериментальні групи)

Таблиця 3.20

Етап	Мотиваційний	Інформаційний	Діагностичний	Проективний
9 клас	Романтизація професій	Призначення професії, головний зміст	Професійно-психологічне діагностування	“Професійні мрії”
10 клас	Соціальна цінність професій	Професіограми	Професійні проби (тестові завдання)	Формулювання загальних професійних намірів
11 клас	Професія як засіб самореалізації	Шляхи професійної освіти і ринок професій	Виробничі проби (практика)	Формування програми професійної кар'єри

Як свідчать дані таблиці, професійна спрямованість учнів 11 класів стає усвідомленою, націленою на формування своєї професійної кар'єри.

Зміст практичних завдань

Практичне завдання 1. ***Визначення послідовності організаційно-педагогічних етапів профорієнтації***

1. Загальна профдіагностика інтересів і нахилів учнів.
2. Експрес-діагностика за параметрами: технічність, усвідомленість, референтність, попередній вибір.
3. Робота з учнями, що не мають негативного вибору в напрямку технічних професій.

Практичне завдання 2. ***Вивчення досвіду профконсультативної роботи, школярів, що не вибрали професію.***

1. Труднощі з якими стикаються учні та їхні батьки
2. Формування професійних намірів школярі
3. Визначення важливих компонентів профорієнтаційної консультативної роботи.
4. Створення плану поглибленого вивчення школярами професій, які їх цікавлять.

Перелік основної та додаткової літератури

1. Васильков В. И. Соціально-психологічні питання професійного самовизначення старшокласників у сучасних умовах / В. И. Васильков // Педагогіка і психологія. – 1999. – №3. – С.59–66.
2. Гордон Л. А. Социальная адаптация в современных условиях / Л. А. Гордон // Социол. исслед. – 1994. – № 8–9. – С. 10–12.
3. Жданов И. А. Адаптация и прогнозирование деятельности / Жданов И. А. – Казань, 1991. – 171 с.
4. Кон И. С. Психология ранней юности: [Книга для учителя] / Кон И. С. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
5. Орлов А. Б. Склонность и профессия / Орлов А. Б. – М.: Знание, 1981. – 87 с.

6. Симоненко В. Д. Профессиональная ориентация учащихся в процессе трудового обучения: [книга для учителя] / Симоненко В. Д. – М.: Просвещение, 1985. – 223 с.
7. Стемненков Н. К. Профессиональная ориентация учащихся / Стемненков Н. К. – М.: Просвещение, 1993. – 211 с.
8. Столин В. В. Самосознание личности / Столин В. В. – М.: МГУ, 1983. – 264 с.
9. Тхоржевский Д. О. Методика трудового та професійного навчання / Тхоржевский Д.О. – К.: ДІНІТ. – Ч.1. – 248 с.
10. Успенский В. Б. Управление профессиональной ориентацией в школе / Успенский В.Б. – Ярославль, 1987. – 92 с.
11. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня д. пед. н. / Федоришин Б. О. – К., 1996. – 38 с.
12. Фельдштейн Д. И. Психология становления личности / Фельдштейн Д. И. – М., 1995. – 192 с.

Интернет ресурси

1. bibliofond.ru/view.aspx?id=472154

Лекція 4. Стратегії ефективності традиційної та експериментальної орієнтації на професії “людина-техніка”

Проведена у формувальній частині експерименту робота завершилася контрольним зрізом в експериментальній і контрольній групах. Проаналізуємо їх результати за такими параметрами.

Визначеність у професійному виборі. Результати аналізу відповідей опитувальника, який включав питання про професійні наміри і плани, дозволив заповнити таблицю визначеності. Як ми бачимо, результати роботи в експериментальних класах набагато вищі, ніж у контрольних. Саме цей контингент школярів, що не визначились з певних причин, і склав групу факультативу в значній своїй частині.

Тобто, є очевидним, що заняття за логікою диференційованого підходу, яке має структурно чітку вираженість (диференціація модулів, диференціація предметних форм, типологія професійно-технічних спроб), дає позитивний результат (див. табл. 3.20)

Визначеність з професійним вибором на технічні професії за результатами формувального експерименту

Таблиця 3.21

	Всього		З вибором професії:							
			Не визначились		Визначились					
					Всього		З них:			
							Обрали нетехнічні професії		Обрали технічні професії	
бс.	%	бс.	%	бс.	%	бс.	%	бс.	%	
<i>Класи</i>	бс.	%	бс.	%	бс.	%	бс.	%	бс.	%
9 E1	2	00%	0	3%	2	8%		%		8%
9 E2	2	00%		%	9	1%		%	6	1%
9 K1	9	00%	6	5%	2	1%		7%		8%

9 K2	9	00%	0	4%	9	6%		1%		8%
10 E1	0	00%	4	7%	6	3%		7%	1	7%
10 E2	0	00%		0%	4	0%		%	2	3%
10 K1	9	00%	3	5%	6	5%		1%	0	4%
10 K2	9	00%	3	5%	6	5%		0%	3	5%
11 E1	9	00%	8	2%	1	8%		0%		8%
11 E2	9	00%		4%	4	3%		0%	1	2%
11 K1	5	00%	2	8%	5	0%		4%		6%
11 K2	5	00%		8%	8	2%		0%	3	2%

Окремим питанням дослідження, було з'ясування взаємного впливу профорієнтації і *навчання базових дисциплін*, а саме: чи є в роботі факультативу, спрямованого на підвищення передумов професійного вибору, зв'язок з навчальними предметами – фізикою та хімією? Наскільки сильним є такий зв'язок? Аналіз результатів теоретичної підготовленості свідчить, що така динаміка зворотного зв'язку є зацікавлена робота на факультативі призводить до кращих результатів з базових навчальних дисциплін. Однак цей зв'язок не дуже сильний, що у багатьох випадках є найістотнішим у профорієнтації. Результати дослідження представлені в табл.3.22

Динаміка показників з базових навчальних дисциплін

Таблиця 3.22.

Динаміка контрольних зрізів з базових дисциплін (середні показники)		
Класи	Перший зріз	Другий зріз
9-й експериментальний	8,8125	8,8125
9-й контрольний	8,528736	8,528736
10-й експериментальний	8,677778	9,155556
10-й контрольний	8,310345	8,298851

11-й експериментальний	8,206897	9,045977
11-й контрольний	8,413333	8,306667

Динаміка оцінок з базових дисциплін у першому і другому зрізах по класах. На всі X визначені: 1, 4, 7 – експериментальні 9-11класи, в яких проводився експеримент, 2,5, 8 – контрольні класи.

Практичні *технічні проби* та практична підготовка відбувалася на базі 9 – 11 класів шкіл Одеської області. Робота на факультативі мала діагностичну ланку і проводилась з метою професійної спрямованості учнів, але, як показало дослідження, змінити свої навички професійної діяльності неможливо. Професійні проби були лише засобом діагностування і корекції намірів. Їх не можна розглядати як навчальний процес. Результати тестування позитивні, хоча динаміка їх не значна, результативність складає 7,8 % можливо ми ставили дуже високі вимоги (табл.3.23 і рис.3.9)

Динаміка результативності професійно-психологічного тестування

Таблиця 3.23.

Результати професійно-психологічного тестування			
Класи	Перший зріз	Другий зріз	Різниця у %
9E	7,34375	7,8125	6%
9K	7,655172	7,701149	7%
10E	7,466667	8,388889	12%
10K	7,321839	6,954023	-1%
11E	7,183908	9,011494	25%
11K	7,32	7,133333	-2%

Динаміка вибору респондентами технічних професій

Таблиця 3.24

Вибір технічних професій		
Класи	Перший зріз	Другий зріз
9E	0,1875	0,71875
9K	0,103448	0,275862

10E	0,2	0,666667
10K	0,172414	0,37931
11E	0,172414	0,655172
11K	0,16	0,36

Суттєві зміни відбулися в особистісній сфері учнів. Змінилось їхнє ставлення до професії, вони відчули можливість реалізувати себе в житті за допомогою проектів, які складались у модулі “Проектування”. Це такі показники, як *усвідомленість* вибору, *адекватність* вибору. А як результат – і сам попередній вибір, які старшокласники пов'язують з технономічною професією (див. таблиці 3.13-3.19, діаграми 3.12-3.14).

Динаміка адекватності попередніх виборів респондентів

Таблиця 3.25.

Адекватність професійного вибору		
Класи	Перший зріз	Другий зріз
9E	0,28125	0,84375
9K	0,137931	0,034483
10E	0,366667	1
10K	0,068966	0,034483
11E	0,206897	1,103448
11K	0	0,4

Динаміка усвідомленості професійних виборів респондентів

Таблиця 3.26.

Усвідомленість професійного вибору		
Класи	Перший зріз	Другий зріз
9E	0,875	2,375
9K	0,517241	0,517241
10E	1,666667	2,533333
10K	1,206897	1,37931

11E	0,931034	2,448276
11K	1,12	1,28

Динаміка референтності педагогічного впливу

Таблиця 3.27

Оцінка референтності педагогічного впливу		
Класи	Перший зріз	Другий зріз
9E	1,53125	2,40625
9K	1,655172	1,724138
10E	0,933333	2,133333
10K	1,206897	1,275862
11E	1,034483	2
11K	1,24	1,12

Результати факторного аналізу показали два наявні чинники, що найбільш активно впливають на процес вибору старшокласниками професій технономічного змісту (зазначаємо саме так, оскільки чинники пов'язувались з дослідженням саме даного напрямку вибору і може бути, що відносно інших професій буде інакше). Найсильнішими виявилася: усвідомленість змісту професії: чим яскравішою є усвідомленість, тим сильнішими були інші показники.

Такому аналізу були піддані всі досліджувані нами випадки (у статистичному розумінні), тобто всі вимірювання вказаних показників. Таких вимірів виявилось 348. Досліджувані параметри стали величинами факторного аналізу за допомогою пакету комп'ютерних методик Statistica 5.1

Результати наведені дає можливість побачити, що найважливішим впливом, який може бути досягнутий завдяки професійній орієнтації на технічні професії – це не швидка підготовка до професії, а розкриття потенціалу учня у роботі в професійному середовищі; найважливішим такої роботі є забезпечення усвідомленості, скоординованості власних уявлень про світ

технічних професій, людину з її широкими можливостями і завдання чіткого соціально-професійного вектор, де професія виступає засобом ефективної соціалізації.

Таким чином, результати експерименту доводять: наявність проблеми професійної орієнтації у сучасних випускників шкіл, про що свідчать параметри невизначеності професійного вибору, неадекватна реаліям система сформованих професійних мотивів; низький рівень профорієнтаційної культури старшокласників щодо технономічних професій (знання обмежуються примітивною обізнаністю у професіях найближчого соціального середовища); система професійної орієнтації в практиці сучасної школи є незбалансованою: програми профорієнтаційної роботи в школі педагогічними суб'єктами не координуються (низька “узгодженість”).

Проведення контрольного зрізу в обох вибраних для зіставної частини експерименту груп (контрольної та експериментальної) показало невисокі дані за такими параметрами, як “технічність”, “адекватність”, “визначеність”, “усвідомленість”. Низьким виявився і параметр “референтності” як міри впливу школи на професійнозначимі рішення. Динаміка результативності складає 7,8 %. Встановлено ефективність модульного чотирикомпонентного підходу до організації факультативу і консультаційної допомоги. Ефективність факультативу визначилась у всіх показниках. Аналіз статистичного зв'язку встановлених параметрів методом факторної ротації визначив найбільший вплив чинника “усвідомленості” на решту показників. Отже, завдання профорієнтації на технономічні професії має ставитись не в аспекті попередньої підготовки до професії, а в напрямку глибокої рефлексивної проробки змісту діяльності, власних можливостей і соціального професійного проектування.

Технологічною формою здійснення профорієнтації стала розробка *факультативу* на модульній основі з визначенням послідовних компонентів: *мотиваційного, інформаційно-змістовного, діагностико-корекційного і проектувального.*

Особливістю проектування стало включення з метою діагностики і корекції професійно значимих якостей відносно технономічних професій *шестикомпонентну структуру професійно-технічних проб*, які були одержані за допомогою простого комбінування “фізичної природи техніки”, що є предметом праці в групі професій і клас завдань, що доводиться (доведеться) вирішити (виконавчих або творчих).

Визначення педагогічно доцільних підходів і технологічного інструментарію створило необхідні умови для їх практичного використання в межах дослідження.

Зміст практичних завдань

Практичне завдання 1. *З'ясування взаємного впливу профорієнтації і навчання базових дисциплін.*

1. Робота на факультативі.
2. Практичні технічні проби та практична підготовка
3. Визначення показників: усвідомленість вибору та адекватність вибору

Перелік основної та додаткової літератури

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Ананьев Б. Г. – Л.: ЛГУ, 1968. – 338с.
1. Ботякова Л. В. Учебно-методический кабинет профессиональной ориентации / [Ботякова Л.В., Голомшток А.Е., Гриншпун С.С. и др.]. – М.: Просвещение, 1986. – 212с.
2. Выпускники профтехучилищ и колледжей, работающая молодежь Краснодар. Профессиональные и социальные ориентации: Информационный бюллетень / Авт.сост. А Н Демин. – Краснодар, 1996. – 15 с.
3. Газарян С.С. Ты выбираешь профессию / Газарян С.С. – М.: Просвещение, 1995. – 126 с.

4. Державний стандарт середньої освіти України // Освіта України. – 1996. – №3.
5. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / Дружинин В.Н. – СПб.: Изд-во “Питер”, 1999. – 368 с.
6. Елисеев А. Г. Формирование психологической готовности учащихся к овладению рабочей профессией: автореф. дис. на соискание науч. степени к. психол. н. / Елисеев А. Г. – К., 1989. – 18 с.
7. Іродовська С. М. Формування професійного інтересу в учнів ПТУ / С. М. Іродовська // Педагогіка і психологія. – 1994. – №3 (4). – С. 100–106.
8. Йовайша Л. А. Проблемы профессиональной ориентации школьников / Йовайша Л. А. – М.: Педагогика, 1983. – 162 с.
9. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / Кларин М.В. – М.: Педагогика, 1994. – 222 с.
10. Клевцов А. И. Технические знания и техническое творчество: проблемы философии / Клевцов А. И. – К., 1985. – Вып.66. – 213 с.
11. Мир профессии: Человек-природа / Сост. С.Н. Левиева. – М.: Молодая гвардия, 1985. – 383 с.
12. Мир профессий: Человек–знаковая система / Сост. С.Н. Левиева. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 351 с.
13. Мир профессий: Человек–техника / Сост. В.Е. Гаврилов. – М.: Молодая гвардия, 1987. – 350 с.
14. Мир профессий: Человек–техника / Сост. Р.Д. Каверина. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 335 с.
15. Мир профессий: Человек–художественный образ / Сост. А.И. Смирнов. – М.: Молодая гвардия, 1983. – 383 с.
16. Мир профессий: Человек–человек / Сост. Р.Д. Каверина. – М.: Молодая гвардия, 1986. – 300 с.
17. Профессиональная направленность личности / Под ред. Г.А. Федоришина. – М.: Просвещение, 1990. – 162 с.

- 18.Профконсультационная работа со старшеклассниками / Под ред. Б.А. Федоришина. – К.: Просвещение, 1980 – 160 с.
- 19.Процицкая Е. Н. Выбирайте профессию: [учебное пособие для учащихся старших классов средней школы] / Процицкая Е. Н. – М.: Просвещение, 1991. – 144 с.
- 20.Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Пряжников Н. С. – М.–Воронеж, 1996. – 256 с.
- 21.Сейтешев А. П. Пути профессионального становления учащейся молодежи / Сейтешев А. П. – М.: Высшая школа, 1988. – 128 с.
- 22.Якиманская И. С. Знания и мышление школьника / Якиманская И. С. – М., 1985. – 80 с.
- 23.Featherman D. L. Life span perspectives in social science research / D.L. Featherman // Life in development and behavior. – 1983. – V 5. – P. 1–52.
- 24.Histoire general des Technigues. Energie et materiaux.Par.M. Daumas. – Paris, 1978. – T. IV.

Интернет ресурсы

1. www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Матеріали дослідження: технічна проба, завдання

Технічна проба “моделювання”

Поділ професійної проби по етапах (поетапне моделювання) із виділенням рівнів складності розглянемо на прикладі виконання проби «Моделювання» (проектування кузова автомобіля).

Етап 1. Заповнення бланку «Технічне завдання»

Викладач оглядово характеризує кожний із дев'ятох показників рівнів складності, наводить приклади традиційних конструкторських рішень, відзначає переваги і хиби існуючих компоновальних рішень, типів кузовів і інших показників. При цьому на 1 *рівні* складності передбачається заповнення учнями бланка «Технічне завдання» за рекомендацією викладача (див. далі).

На 2 *рівні* передбачається заповнення учнями бланка «Технічне завдання» на основі аналізу компоновальних схем з виконанням елементів пошукової діяльності, вивчення довідкової літератури при докладному консультуванні викладача.

На 3 *рівні* передбачається самостійне заповнення бланка з використанням довідкової літератури, вивчення аналогів проєктованого автомобіля й аналіз хиб та переваг існуючих конструкцій. Викладач ставить перед учнями завдання, вказує на проблеми, що можуть виникнути при його вирішенні, задає напрямок пошуку.

Для визначення якості виконання етапів проби використовувалася розроблена система оцінок.

Етап 2. Виготовлення шаблонів агрегатів для проєктування і перевірки кузова легкового автомобіля

Особливістю даного етапу є відтворення стандартизованих виробів. Потрібне суворе дотримання розмірів, точність і акуратність при виготовленні складових деталей манекена (ситуація для вияву ПВЯ).

1 *рівень* - виготовлення шаблонів агрегатів і складових частин манекена за готовими шаблонами, виконаними у масштабі 1:10, і складання манекена відповідно до вимог складального креслення.

2 *рівень* - самостійне виготовлення школярами шаблонів, агрегатів і частин манекена по кресленню, поданому на плакаті. Учні повинні були вибрати прийнятний масштаб, вирізувати деталі з щільного матеріалу і зібрати модель манекена.

3 *рівень* - виготовлення шаблонів з контурами основних агрегатів автомобіля за натурними зразками, а манекена для плазового проектування за власними антропометричними даними.

Етап 3. Пошук компоувального варіанта агрегатів автомобіля і проектування профілю кузова легкового автомобіля

Даний етап вимагає від учнів вияву творчої, пошукової діяльності, а також дотримання вимог і обмежень, поданих до кузова легкового автомобіля.

В організації пошуку прийнятного варіанта профілю передбачаються три рівні складності.

1 *рівень* - школярі слідом за поясненням викладача репродуктивно здійснюють компоувальні дії, виходячи зі значень параметрів, прийнятих в їх «Технічних завданнях».

2 *рівень* - учням пропонуються варіанти традиційних компоувань агрегатів. Викладач аналізує переваги і хиби компоувань, а учні, виходячи з даних «Технічного завдання», з урахуванням вимог і обмежень, поставлених до кузова легкового автомобіля, вибирають компоувальне рішення і виконують його.

3 *рівень* - самостійний аналіз компоувань на основі вивчення довідкової літератури, зразків, фотоілюстрацій та іншої наочної інформації. Викладач у

процесі проектування задає напрямок пошуку, ставить проблему, визначає поточні і перспективні завдання.

Учням пропонується знайти власне рішення або застосоване в практику автомобілебудування й обґрунтувати його.

Етап 4. Розробка елементів кузова легкового автомобіля

1 *рівень* - проектування обов'язкових елементів кузова легкового автомобіля на основі існуючих моделей.

2 *рівень* - аналіз варіантів виконання елементів кузова (аналогів проєктованого автомобіля) і вибір подібного відповідно до даного «Технічного завдання».

3 *рівень* - пошук оригінального рішення, що надає конструкції кузова індивідуальності, неповторності й ефекту завершеного виробу.

Основні конструкторські ідеї при поетапному виконанні завдань різноманітних рівнів рекомендуються в проєкті, що захищає кожний школяр.

Технічне завдання

1. Схема розташування силового агрегату (двигуна і коробки передач) (потрібне підкресліть): Тип I Тип II Тип III Інший варіант

2. Колісна формула (потрібне підкресліть): 4X4 4X2 Інший варіант

3. Ескіз обраної схеми:

4. Схема типу кузова за числом обсягів (потрібне підкресліть):

Однооб'ємні Двооб'ємні Триоб'ємні

5. Схема типу кузова (потрібне підкресліть):

Закритий Відкритий Вантажно-пасажирський Інший варіант

6. Ескіз обраної схеми:

7. Число місць і кількість дверей (потрібне підкресліть).

Двері 12345

Водій + пасажир 1234567

8. Довжина колісної бази і ширина колії коліс автомобіля.

Колісна база мм; Ширина колії мм

9. Обрана схема рульового керування (потрібне підкресліть).

Оцінки рівнів якості виконання етапів професійної проби «Моделювання»

(проектування кузова легкового автомобіля)

Система оцінки рівнів якості виконання етапів даної проби закодована заголовними буквами українського алфавіту. Розшифрування їх приведені далі

Етап 1.

Нульовий рівень: учень не зміг заповнити бланк «Технічне завдання» або, заповнивши його, не має уявлення про значення параметрів, зумовлених «Технічним завданням».

(Б В Д Ж, ...)

1 рівень (низький): учень заповнив бланк «Технічне завдання» самостійно або за допомогою викладача. Схема кузова не відповідає прийнятому типу розташування силового агрегату. Учень не може обґрунтувати вибір даного варіанта.

(А Д Ж, А Д Ж 3, В Д 3 ...)

2 рівень (середній): учень самостійно заповнив бланк «Технічне завдання» або звертався по невеличкою допомогу до викладача. Схема кузова відповідає прийнятому типу розташування силового агрегату, проте учень не в змозі обґрунтувати свій вибір.

(А Г 3, Б В Г 3, ...)

3 рівень (високий): учень самостійно заповнив бланк «Технічне завдання». Обрана схема кузова відповідає прийнятому типу розташування силового агрегату. Він може обґрунтувати свій вибір, приймає оригінальне або нестандартне рішення.

(А Г Е И, ...)

Етап 2.

Нульовий рівень: учень не зміг виготовити шаблони основних агрегатів автомобіля, манекена для плазового проектування.

1 *рівень (низький)*: учень виготовив шаблони і манекен для плазового проектування, але припустив значні відхилення від розмірів зразка, працював неохайно.

(Б Г Е, ...)

2 *рівень (середній)*: учень правильно виконав шаблони і манекен для плазового проектування. У зібраного манекена дотримані основні складальні розміри, проте робота виконана неохайно.

(А В Е, ...)

3 *рівень (високий)*: учень виконав шаблони основних агрегатів автомобіля і складові частини манекена для плазового проектування з дотриманням складальних розмірів, пропорцій. Шаблони і манекени виконані естетично й охайно..

(А В Д, ...)

Етап 3.

Нульовий рівень: учень не розуміє сутності вимог, запропонованих до кузова легкового автомобіля, не може їх реалізувати у своєму проекті, не реагує на критичні зауваження викладача, не намагається виправити помилки. Учень займається «зображенням абстрактного автомобіля».

(Б Г Д, ...)

1 *рівень (низький)*: учень не додержується вимог, запропонованих до кузова легкового автомобіля; не може самостійно усунути помилки, виявляє пасивність. Кузов проектованого автомобіля має реальні обриси, але потребує істотної доробки.

(Б, Б Г...)

2 *рівень (середній)*: учень додержується лише частину вимог, запропонованих до кузова автомобіля, але швидко і правильно реагує на зауваження викладача, знаходить прийнятне рішення.

(В, ...)

3 *рівень (високий)*: учень самостійно знаходить компонувальне рішення, в якому виконуються всі або більшість із вимог, запропонованих до кузова

легкового автомобіля: швидко і правильно реагує на зауваження викладача, «схоплює» ідею вирішення проблеми, що з'явилася.

(А, ...)

Етап 4.

Нульовий рівень: учень використовує в конструкції кузова тільки деякі елементи, не розуміючи їхнього функціонального значення. Не може обгрунтувати доцільність обраного рішення, копіює варіант виконання, що погіршує зовнішній вигляд автомобіля.

(Г Д И, ...)

1 рівень (низький): учень розуміє функціональне призначення елементів кузова легкового автомобіля, але не може самостійно усунути хиби елементів конструкції, зазначені викладачем. Спроектовані елементи не відповідають даному кузову. Учень не може обгрунтувати доцільність обраного рішення, він пасивний.

(Г Д Е И, ...)

2 рівень (середній): учень використовує всі обов'язкові елементи, необхідні для устаткування кузова. Виконання елементів кузова відповідає компоувальній схемі автомобіля. Спроектовані елементи кузова пропорційні, вписуються в загальний вигляд автомобіля. Проте учень лише копіює варіативність рішення, не може обгрунтувати його доцільність.

(А Б Д Е, ...)

3 рівень (високий): виконання елементів кузова узгодиться з обраною схемою автомобіля, не порушує вимог, запропонованих до кузова легкового автомобіля; учень швидко і вірно реагує на зауваження викладача. Спроектовані елементи органічно вписуються в конструкцію автомобіля.

(А Б В Ж З, ...)

Оцінка якості захисту проекту кузова легкового автомобіля

Нульовий рівень: учень не може обґрунтувати жодний з обов'язкових питань, зазначених у вимогах до захисту розробленого проекту кузова легкового автомобіля.

1 рівень (низький): учень неповно освітлює питання, зазначені у вимогах щодо захисту проекту кузова легкового автомобіля. У обґрунтуванні прийнятих рішень відсутня логіка, послідовність; немає аргументованих відповідей на питання, які пов'язані з хибами спроектованого кузова. Учень не може зазначити переваги, особливостей завершеного проекту.

2 рівень (середній): учень уміє розкрити переваги і хиби розробленого кузова легкового автомобіля. Достатньо повно освітлює питання, зазначені у вимогах щодо захисту проекту, але обґрунтування носить обмежений характер, не містить логічного розкриття прийнятого рішення.

3 рівень (високий): учень дотримує логічної послідовності в обґрунтуванні прийнятих і реалізованих конструкторських рішень у виконаному проекті кузова легкового автомобіля. Учень цілком освітлює питання, зазначені у вимогах щодо захисту проекту, уміє виділяти переваги власного рішення, творчо розвиває використані в автомобілебудуванні конструкторські ідеї, знає хиби розроблюваного кузова легкового автомобіля і шлях їхньої компенсації.

Система оцінок етапів проби “Моделювання” (проектування кузова легкового автомобіля)

Етап 1.

А - Учень самостійно заповнює «Технічне завдання», не звертається по допомогу до викладача і товаришів;

Б - Учень часто звертається по консультативну допомогу до викладача, уникає прийняття самостійного рішення;

В - Учень при заповненні бланка «Технічне завдання» постійно вдається до допомоги товаришів, копіює їхні технічні рішення;

Г - Спостерігається відповідність схеми кузова прийнятому типу розташування силового агрегату, логічна послідовність і продуманість вибору даного варіанта рішення;

Д - В наявності невідповідність схеми кузова і розташування силового агрегату, невдалого рішення;

Е - Учень вміє обґрунтувати свій вибір (знає і називає гідності, переваги і хиби конструкції), може призвести контраргументи;

Ж - Учень не може обґрунтувати свій вибір;

З - Учень копіює технічне рішення сусіда по партії або довільно «малює» без урахування дотримання загальновідомих правил і вимог;

И - Учень вибирає оригінальне, нестандартне рішення без порушення основних правил проектування.

Етап 2

А - Учень правильно виконує ескізи і креслення, складові частини манекена (дотримання розмірів, пропорцій, шаблонів, контурів і т.д.).

Б - Є значні відхилення у виготовлених шаблонах і манекені.

В - у зібраного зі складових частин манекена дотримуються основні складальні розміри.

Г - Недотримання складальних розмірів, є значні відхилення.

Д - Охайно й естетично виконаний манекен і шаблони основних агрегатів легкового автомобіля.

Е – Неохайно виконаний манекен і шаблони основних агрегатів легкового автомобіля.

Етап 3.

А - Знайдене письмове компонувальне рішення, у якому виконуються основні вимоги, запропоновані до кузова легкового автомобіля.

Б- Не дотримуються вимог, запропонованих до кузова легкового автомобіля. Учень не реагує на критичні зауваження викладача щодо невдалих технічних рішень, не намагається виправити помилки.

В - Не дотримані вимоги, запропоновані до кузова легкового автомобіля. Учень швидко і правильно реагує на зауваження викладача, знаходить прийнятне рішення.

Г - Учень не може самостійно усунути помилки, виявляє пасивність.

Д - Учень займається «зображенням» абстрактного автомобіля.

Етап 4.

А - Учень використовує обов'язкові елементи, необхідні для устаткування кузова легкового автомобіля.

Б - Виконання елементів кузова узгодиться з обраною схемою кузова і компоновальної схеми автомобіля.

В - Учень може обґрунтувати доцільність прийнятого варіанта виконання кузова.

Г - Учень використовує в конструкції кузова лише деякі обов'язкові елементи, не розуміє призначення окремих елементів кузова. Використані елементи порушують вимоги, запропоновані до кузова легкового автомобіля.

Д - Учень не може обґрунтувати доцільність обраного варіанта рішення, механічно копіює варіанти виконання.

ДОДАТОК Б

Методика самоконтролю готовності до професійного вибору після проведення професійно-технічних спроб

Методика «Опитувальник професійної готовності» (ОПГ)

Психологічні якості, що діагностуються: *професійні наміри, інтереси.*

Опис методики

В основу опитувальника покладений принцип *самооцінки* учнями своїх *можливостей* у реалізації визначених умінь (навчальних, творчих, трудових, соціальних і т.д.), *Я-реального*, пережитого і сформованого в особистому досвіді емоційного відношення, що виникає при виконанні окремих видів діяльності, і своєї переваги або небажання мати ці види діяльності у своїй майбутній професії.

Інструкція

Уважно прочитайте питання. На них ви повинні дати по три відповіді й оцінити їх у балах (від 0 до 2).

1. Наскільки добре ви вмієте робити те, про що йдеться в питанні: роблю, як правило, добре – 2; роблю середнє –1; роблю погано - 0; 2. Які відчуття виникли у вас, коли ви це робили: позитивні (приємно, цікаво, легко) - 2; нейтральні (все рівно) – 1; негативні (неприємно, нецікаво, важко) – 0; 3. Хотіли б ви, щоб описана в питанні дія була включена у вашу майбутню роботу: так - 2; мені все рівно – 1; ні – 0.

Свої оцінки в балах заносите в таблицю відповідей (номер клітини в таблиці відповідає номеру питання). У кожену клітину таблиці відповідей потрібно проставити бали, що відповідають своїм відповідям на всі трьох питання. В кожному питанні ви оцінюєте спочатку своє «уміння» (1), потім - «відношення» (2) і потім - «бажання» (3). У цій же послідовності ви і ставите оцінні бали в клітину таблиці.

Якщо ви ніколи не робили того, про що питається в питанні, то замість балів поставте в клітину прочорки в перших двох питаннях (1 і 2) і спробуйте відповісти тільки на третє питання.

Читаючи питання, обов'язково звертайте увагу на слова: «частка», - «легке», «систематично» і т.д. Ваша відповідь повинна враховувати зміст цих слів.

Якщо з перерахованих у питанні декількох дій ви вмієте робити щось одне, то саме це й оцінюйте трьома оцінками.

Працюйте уважно, не поспішайте.

ДОДАТОК В

Матеріали обстеження: анкети

Ознайомча анкета

Як можна точніше дайте відповіді на запропоновані питання (обведіть кружком те, що, на вашу думку, вірно, якщо є свій варіант відповіді, та внесіть його у відповідний пункт).

1. Які Ваші інтереси?

Залізничний транспорт, технічний дизайн автомобілів, спортивна техніка, техніка машинобудування, техніка виготовлення ювелірних виробів, гірська техніка, АСУ і робототехніка, наука і штучний інтелект, військова техніка, реальний сектор економіки.

2. Які професії для вас є цікавими?

Комбайнер, контролер ВТК, водій автобусу, програміст, конструктор літаків, дизайнер технічних споруд, пожежник, інженер-дослідник, слюсар-налагоджувальник.

3. Чим займаєтесь у вільний час?

Конструювання механічних приладів; зборка електротехнічних моделей; зборка радіосистем; читання науково-популярної технічної літератури, технічний спорт, планеризм; інше.

4. Назвіть якості, що на вашу думку, притаманні Вам.

5. Назвіть якості, що, як Ви вважаєте, будуть необхідні вам для оволодіння майбутньою професією.

6. В якій професії, виходячи з ваших якостей, у вас буде найбільший успіх?

Будівельник, конструктор, інженер-програміст, інженер-ракетник, слюсар, інші

7. Як будете діяти, якщо у вас виявилися серйозні медичні протипоказання до цієї професії, якої збиралися себе присвятити?

Буду шукати професію цієї сфери, але де відсутні ці протипоказання; звернуся за порадою до спеціаліста; буду шукати «запасний варіант» іншого напрямку сфери професійної діяльності; Інше.

8. Як вважаєте, чи допоможе вам факультатив, організований за принципом професійно-технічних проб, визначитися з остаточним вибором професії?

Так, допоможуть. Ні, додатково поставлять нові проблеми і питання; допоможуть визначити загальногалузеві прикладання сил, сферу професійної діяльності; інше.

Контрольна анкета

Прочитайте уважно питання і постарайтеся відповісти на них. Якщо з якоїсь причини ви не зможете відповісти на будь-яке питання, та навпроти нього поставте прочерк.

1. Чи був у вас досвід або проба сил у конструкторській або дизайнерській діяльності? Який? 2. Яку науково-популярну літературу ви читали про професійну діяльність конструктора або дизайнера? Назвіть книги, що запам'яталися. Зазначте поточні оцінки з таких предметів: фізика, математика, креслення, малювання. 4. Які вимоги до кузова легкового автомобіля? 5. Чим відрізняються кузови легкових автомобілів один від одного? 6. Що розуміється під компоновкою схемою легкового автомобіля? 7. Назвіть основні агрегати, що повинні встановлюватися на легкових автомобілях. 8. Дії яких сил або навантажень сприймає кузов легкового автомобіля? 9. Якими основними знаннями й уміннями повинен володіти дизайнер легкових автомобілів ?

ДОДАТОК Г

Орієнтовна програма факультативу Формування готовності старшокласників до вибору технічних професій

Пояснювальна записка

Суспільно-політичні зміни, перехід до ринку праці, що відбуваються в нашій країні, вимагають суттєвих змін у забезпеченні професійного самовизначення молоді. В умовах ринку працівники діють в умовах конкуренції. Це зумовлює необхідність кожному фахівцеві не тільки вдосконалювати свою професійну майстерність, але й бути готовим до змін виду професійної діяльності, бути спроможним до економічної активності, вміти самостійно виступати суб'єктом на ринку праці і професій.

Разом з цим сучасна молодь не завжди може бути підготовленою до таких вимог сучасності. За даними соціологів більше половини старшокласників здійснюють професійний вибір, що, як правило, співвідноситься з мотивами престижу, а не з реальною оцінкою власних перспектив і можливостей.

Серед професій, популярних зараз, технічні професії не займають провідних позицій (за винятком тих, що пов'язані з електронною обчислювальною технікою). Перші щаблі посідають невиробничі сфери: економіст, юрист тощо. Це зрозуміло, оскільки ринок працює за юридичними і економічними правилами. Разом з цим, підготовка спеціалістів йде дуже активно. Найближчим часом ринок даних професій буде перенасичений. Поступово набирає силу реальний сектор економіки. Держава потребуватиме фахівців, що вміють виконувати виробничі завдання. Найголовнішими і найнеобхіднішими стануть професії технічного профілю.

Отже, актуальність професійного орієнтування молоді на професії технічного профілю є очевидною. Важливо, щоб майбутній фахівець якомога більш свідомо зробив цей крок, співвідніс свій вибір з важливішими власними потребами, здібностями і цінностями.

Виходячи з цього, автором були розроблені підходи щодо професійного орієнтування старшокласників на технічні професії, які мають забезпечити глибину усвідомлення, стійкість і послідовність професійного самовизначення. Такі аспекти професійного вибору, як *мотиваційна спрямованість, інформаційна достатність, рефлексія власних здібностей, проектування професійного становлення і професійної соціалізації в умовах ринку* є його головними складовими.

Професійне самовизначення розглядається автором як процес активного проектування майбутнього, що притаманне старшокласникам. Їхня провідна діяльність, з точки зору вікової психології, здійснюється в межах спрямування на активне соціальне, в тому числі – професійне самовизначення.

Значним моментом професійного самовизначення в межах вибору технічних професій є професійна класифікація, що дозволяє створити типові технічні засоби експрес діагностування професійно значущих якостей, необхідних технічним професіям (“технічності”).

Автор розробив і випробував трикомпонентний підхід у змістовій диференціації технічних професій за критеріями: місце техніки у професійній діяльності (мета / засіб), фізична природа базового технічного пристрою, що використовується в техніці (механічна, електрична, електронна), і характер інтелектуальної спрямованості при роботі з технікою (виконавська / творча). Автор диференціює технічні професії за цими ознаками і пропонує робочу класифікацію. Відповідно до цієї класифікації розроблені технічні спроби, що дають можливість чіткіше уявити стан і тенденції розвитку “технічності” у старшокласника.

Допомогою старшокласникам у професійно-технічному самовизначенні, вчителів трудового навчання, який здебільшого і займається професійним орієнтуванням на технічні галузі, має слугувати цей факультатив. У ньому зосереджені напрямки технічного професійного орієнтування сучасних старшокласників.

Мета даного факультативу – забезпечити педагогічні умови професійного технічного самовизначення старшокласників. Головне завдання – поліпшити рефлексивні основи вибору старшокласниками технічних професій.

Факультатив розрахований на 30 навчальних годин, які реалізуються у різноманітних навчально-виховних формах: урок, практичне заняття, семінар–консультація, ділова гра тощо. При розробці факультативу був врахований досвід експериментальної профорієнтаційної роботи, проведеної у школах Одеської області.

Навчально-тематичний план

№	<i>Розділ, тема</i>	Форма проведення	Кільк. Годин
	Вступ. Чинники вибору професії в сучасному суспільстві	Урок	2
1	<i>Розділ 1. Мотиви вибору технічних професій</i>		
1 .1.	Аналіз структури мотивів вибору професії.	Практичне заняття	2
1 .2.	Стійкість мотивів професійного вибору.	Ділова гра	2
2	<i>Розділ 2. Інформація про професії. Шляхи інформаційного забезпечення професійного вибору</i>		
2 .1.	Структура технічних професій. Системний аналіз.	Урок	2
2 .2.	Ознайомлення з інформацією про професії.	Семінар-консультація	2
2	Формування навичок інформаційного	Практичне	2

.3.	забезпечення професійного вибору	ичне заняття	
3	Розділ 3. Діагностика професійно значущих якостей ("технічності")		
.1	Засоби діагностики "технічності". Технічні здібності і технічні професії, стиль професійної діяльності.	Урок	2
.2	Діагностика загальнотехнічних здібностей	Практична діагностика	
.3.	Діагностика технічної навченості	Практична діагностика	2
.4.	Спеціальна діагностика 1. Механічна техніка	Практична діагностика	2
.5.	Спеціальна діагностика 2. Електротехніка	Практична діагностика	2
.6.	Спеціальна діагностика 3. Електронна техніка і радіотехніка	Практична діагностика	2
.7.	Спеціальна діагностика 4. Креативні спроби	Практична діагностика	2
4	Розділ 4. Проектування професійної кар'єри.		
.1	Структура проектування кар'єри	Урок	2
4	Створення індивідуальних проектів	Практика	2

.2.		ичне заняття	
4	Захист індивідуальних проектів	Ділов а гра	2
.3.	професійної кар'єри	Всього	3
		о	0

Анотація розділів програми

ВСТУП. Чинники вибору професії в сучасному суспільстві

Поняття про вектор професійного орієнтування. Координати вибору професії: змістовний, соціальний (умови), кваліфікаційно-освітній. Особливості змісту технічних професій. Перспективи соціалізації засобами ефективної професійної діяльності в умовах ринкової економіки. Зміст праці, ринок професії, праці і освіти. Координація єдиного вектора професійного спрямування як основа проектування професійного становлення особистості.

РОЗДІЛ 1. Мотиви вибору технічних професій

Аналіз структури мотивів професійного вибору. Анкетування: мотиви обрання професії. Значення техніки для культурно-цивілізаційних процесів. Технічні перспективи у сучасному суспільстві. Пріоритети технічного професійного самовизначення. Особистості у світі технічних професій. Анкетування: ставлення до техніки та технічної діяльності. Обговорення результатів самоаналізу (анкетування). Стійкість мотивів професійного вибору. Ділова гра. Створення ієрархії мотивів вибору технічних професій: відстоювання пріоритетів і рівень професійних умов.

РОЗДІЛ 2. Інформація про професії. Шляхи інформаційного забезпечення професійного вибору

Структура технічних професій. Системний аналіз. Особливості техніки як предмета діяльності. Авторська класифікація технічних професій за фізичним механізмом технічних пристроїв, їх місцем у трудовій діяльності й інтелектуальною спрямованістю. Техніка як *результат* (мета) професійної діяльності. Техніка як *інструмент* (засіб) професійної діяльності. *Виконавчо-*

технічні професії. Творчі технічні професії. Диференціація змісту професій на підставах *фізичного змісту технічного пристрою* – об'єкта професійної діяльності (професії, пов'язані з механічними технічними устаткуваннями, агрегатами і приладами; професії, пов'язані з електротехнічними приладами; професії, що пов'язані з електронними технічними приладами). Характер професійної діяльності в залежності від визначених особливостей професійної діяльності.

Ознайомлення з інформацією про професії. Консультування за запитом. Запрошення професіоналів на профорієнтаційну консультацію. *Формування навичок інформаційного забезпечення професійного вибору* Попит на професійну інформацію. Оптимізація інформаційного пошуку. Літературні джерела і періодичні видання, що відображають особливості технічного професійного світу. Державний стандарт професій і спеціальностей.

Державний стандарт освітньо-кваліфікаційних рівнів. Особливості рівня підготовки молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста і магістра з технічних професій.

РОЗДІЛ 3. Діагностика професійно значущих якостей (ПЗЯ)

Засоби діагностики професійно значущих якостей (“технічності”).

Технічні здібності і технічні професії, стиль професійної діяльності. Професійні спроби.

Форми здійснення професійних спроб: професійно-психологічне тестування; трудове завдання, що пов'язане з виконанням технічного завдання; серія послідовних імітаційних ігор; творче завдання дослідницького характеру. Конкретні професійно-технічні спроби. *Діагностика загальнотехнічних здібностей.* Інструктування. Проведення. Аналіз результатів. *Діагностика технічної обізнаності.* Інструктування. Проведення. Аналіз результатів. *Спеціальна діагностика 1. Механічна техніка і ПЗЯ.* Інструктування. Проведення. Аналіз результатів. *Спеціальна діагностика. Електротехніка і ПЗЯ.* Інструктування. Проведення. Аналіз результатів. *Спеціальна діагностика. Електронна техніка, радіотехніка і ПЗЯ.* Інструктування. Проведення. Аналіз

результатів. *Спеціальна діагностика. Творчі технічні спроби і ПЗЯ.* Інструктування. Проведення. Аналіз результатів.

РОЗДІЛ 4. Проектування професійної кар'єри

Структура проектування кар'єри. Соціалізація засобами професії. Ринок праці і професій; професійна самореалізація. Ділова гра “Біржа праці” [7]. *Створення індивідуальних проектів.* Типові схеми професійних кар'єр. *Теоретико-професійні кар'єри:* освіта – набуття теоретичної бази професійної діяльності – реалізація новітніх технологій у професійній практиці – участь у конкурсному (конкурентно-ринковому) відборі на підставах професійної теоретичної підготовленості. *Практично-професійні кар'єри:* первісна освіта – практика професійної діяльності з нижчих шаблів кваліфікації – набуття багатого професійного досвіду – теоретична підготовка як узагальнення практичного досвіду – участь у конкурсному (конкурентно-ринковому) відборі на підставах багаторічного практичного досвіду.

Вимоги сучасного ринку праці до професіонала. Професіонал як суб'єкт на ринку праці і професій. Професійно-особистісна характеристика, резюме професіонала. Професійні корпоративні інтереси. Професійна технічна спільнота. *Захист індивідуальних проектів професійної кар'єри.* Структура індивідуального простору професійного розвитку. Програма і професійні плани. Актуальний та ідеальний рівні. Ціна індивідуальних зусиль щодо оволодіння професією. Самоконтроль і саморегуляція реалізацією професійних намірів і планів професійної кар'єри. Управління самопідготовкою до майбутньої професійної діяльності.

Методичні рекомендації

Факультатив є складовою авторської педагогічної концепції професійного орієнтування старшокласників на технічні професії. Його теоретичні позиції відповідають концептуальному баченню проблеми професійної орієнтації на сучасному етапі соціального розвитку. Сутність теоретичної позиції профорієнтування полягає у поетапному формуванні діяльнісних основ свідомого вибору технічних професій, що відповідає схемі

“хочу” – “знаю” – “можу” – “проектую і дію”. Відповідно до цих етапів відпрацьовуються методичні модулі: мотиваційний, інформаційний, діагностичний і проєктивний. Відповідність факультативу до зазначених модулів складає першу особливість зазначеного курсу.

При цьому, *завдання мотиваційного модулю* (йому відповідає 1 розділ факультативу) полягає у фіксації позитивного ставлення до техніки і технічних професій, інтересів до них; методичною особливістю його є здебільшого позитивна сторона професійної діяльності, її соціальне значення і суб’єктивна позитивна емоційна оцінка технічно-професійної діяльності.

Завдання інформаційного модуля полягає у широкому інформаційному забезпеченні, уточненні знань про професії, професійні умови (у тому числі, обмеження), вимогах до професіоналів, шляхах опанування тощо. Важливо сформуванати навички інформаційного пошуку.

Завдання діагностичного модуля полягає у виявленні професійно значущих якостей. За авторською термінологією, у відносно технічних професій вони об’єднуються у поняття “технічності”. Система визначення технічності будується на підставах аналізу здібностей з урахуванням фізичного змісту техніки, її призначення та інтелектуальної спрямованості в професійній діяльності.

“Професійна спроба є професійним випробуванням, яке моделює елементи конкретного виду професійної діяльності і сприяє свідомому вибору професії. Через професійні спроби відбувається ознайомлення учнів з групою споріднених професій, змістом, характером і умовами праці робочих (інженерів) різних галузей господарства, формування допрофесійних знань, умінь, навичок, досвіду практичної роботи в конкретній професійній діяльності, що сприяє професійному самовизначенню”.

Професійні спроби з різних сфер професійної діяльності містять комплекс теоретичних і практичних занять, що моделюють основні характеристики предмета, цілей, умов і засобів праці, ситуацій вияву професійно важливих

якостей (ПВЯ) - все це дозволяє учням оцінювати власні можливості засвоєння професії.

Програми спроб учнів мають відповідати головним вимогам професії. Професійні спроби школярів мають відповідати таким умовам: професійні спроби диференціюють загальні і спеціальні ПВЯ; професійні спроби побудовані з поступовим нарощуванням складності завдань; результатом професійної спроби є конкретний продукт професійної діяльності; у ході професійної спроби учень має вдосконалити уявлення про конкретні професії, групи професій виробничої галузі; професійні проби є елементом, складовою професійного орієнтування разом з професійним мотивуванням, інформуванням і проектуванням.

Послідовність професійних проб: загально-інтелектуальні спроби (діагностика); сенсомоторні проби (діагностика); механічно-технічна проба (орієнтовна основа діяльності, виконання, творче завдання); електротехнічна проба (орієнтовна основа діяльності, виконання, творче завдання); електроннотехнічна проба (орієнтовна основа діяльності, виконання, творче завдання); альтернативна проба – комунікативна.

Для учнів, що пройшли професійні проби і виявили інтерес до відповідного професійного напрямку можуть вибрати галузь інформаційного пошуку.

У змісті професійної спроби виділяють такі етапи (Чистякова С.М., 1999): вступний, підготовчий і виконавчий. На вступному етапі розв'язуються завдання щодо визначення інтересів; на підготовчому – накопичується інформація для виявлення намірів; на третьому – виявляються професійно значущі якості. В авторській концепції мотиваційний і інформаційний етапи забезпечують попередню підготовку до професійно-технічних проб.

Завдання проєктивного модуля пов'язане з визначенням шляхів опанування і соціалізації засобами професії. В ньому природно виділяються освітньо-кваліфікаційний (опанування) і кар'єрний (соціалізації). аспекти.

Перший компонент визначає в результаті кваліфікаційний рівень, другий – спосіб самореалізації в професії і через професію – набуття соціального статусу та забезпечення особистісних соціальних потреб (у тому числі й економічних). Особливо важливого значення при формуванні соціально-особистісного смислу професії для старшокласника набуває формування уявлень і первісних навичок поведінки на ринку праці.

У даному факультативі запропонований теоретичний матеріал, який створює цілісну картину професійного світу технічних професій. Система практичних занять завдяки сучасним формам їх проведення (семінари-консультації, діагностичні заняття, технічні спроби, ділові ігри тощо) забезпечує практичне використання теоретичних знань у практичних умовах, близьких до реалій професійного життя. Проведенню цих занять сприяють засоби активізації старшокласників стосовно практичного самоаналізу готовності до обрання технічних професій.

Запропоновані профорієнтаційні модулі можна використовувати не лише на факультативі в процесі вироблення необхідних старшокласникам умінь професійного самовизначення, але й у додатковій консультативній роботі.

Склад групи факультативу може бути сформований не тільки учнів, що вже попередньо обрали технічні професії, але й із тих, хто ще не визначився з вибором професійним вибором, а також усіх бажаючих. Ефективність занять у межах модуля визначається через самооцінювання учнів, результативність професійних проб і якості формування професійно орієнтованих проектів. “Чим більше число завдань входить до змісту професійної діяльності і чим вони різноманітніші за характером теоретичного матеріалу та рівнем виконання, тим важче оволодіння даною професією і моделюванням цієї діяльності засобами професійної спроби (С.М. Чистякова, 1999).

Відповідно рівневого підходу до моделювання професійні спроби мають три рівні складності: простий, репродуктивний, виконавський; ускладнений, з частковим самостійним формуванням алгоритму діяльності; складний, із знаходженням самостійного рішення технічної проблеми.

Розробка завдань технічної проби різних рівнів складності виходить з таких критеріїв: характеру діяльності при виконанні завдань (репродуктивне виконання, продуктивне виконання; частково пошукове, пошукове); змісту діяльності (просте без логічних операцій; ускладнене, яке потребує певних знань; такі, що потребують логічного аналізу); ступеню самостійності при виконанні завдань (за запропонованим зразком; з окремими самостійними діями щодо підбору засобів виконання завдання; з широкими можливостями самостійного шляху розв'язання завдань).

Диференціація завдань за рівнем складності надає можливість фронтальної та індивідуальної форм профорієнтаційної роботи. Професійно-технічну спробу можна проводити, виділяючи етапи виконання завдань.

Список літератури

1. Атутов П.Р. Политехническое образование школьников: сближение общеобразовательной и профессиональной школы. – М.: Педагогика, 1986. – 176с.
2. Автономов В.Н. Создание современной техники. – М., 1991. – 132с.
3. Бондарев В. Выбор профессии. – М., 1989. – 75 с.
4. Вайсбург А.А. Школьники выбирают рабочие профессии. – М.: Знание, 1983. – 95с.
5. Гиган И.С. Психология профессионального становления специалиста: Учебное пособие. – К., 1989. – 151с.
6. Иванов Б.І. Електронні саморобки. – К., 1998.
7. Игры: обучение, тренинг, досуг / Под ред. В.В. Петрусинского. – М., 1994. – 98с.
8. Йовайша Л.А. Проблемы профессиональной ориентации школьников. – М.: Педагогика, 1983. – 129с.
9. Климов Е.А. Как выбирать профессию. – М.: Просвещение, 1991. – 161с.
10. Мир профессий: В 6 т. – М., 1985 – 1989.

- 11.Методика преподавания курса «Твоя профессиональная карьера»: Кн. для учителя/ С.Н. Чистякова, Т.И.Шалавина, А.И.Цуканов; / Под ред. С.Н. Чистяковой, Т.И.Шалавиной. – М.: Просвещение, 1999. – 189с.
- 12.Онаприенко В.И. Создатели новой техники на Украине. – К., 1991.
- 13.Павлютенков Е.М. Профессиональная ориентация учащихся. – К.: Радянська школа, 1983. – 153с.
- 14.Психологическое обеспечение профессиональной деятельности/ Под ред. Г.С.Никифорова. – СПб., 1991. - 121с.
- 15.Поляков В.А., Чистякова С.Н. Профессиональное самоопределение молодежи // Педагогика. – 1993. - № 5. – С.36-37.
- 16.Посунько Н.С., Вальтер С.Б. Азбука рыночной экономики: вопросы и ответы. – М., 1991.- 132с.
- 17.Прощицкая Е.Н. Практикум по выбору профессии. – М.: Педагогика, 1996. – 131с.
- 18.Профориентационная работа среди молодежи с учетом социально-экономических факторов: Методическое пособие. – Л. 1991. – 151с.
- 19.Скаткин М.Н., Костяшкин Э.Г. Трудовое воспитание и профессиональная ориентация школьников. – М.: Просвещение, 1984. – 192с.
- 20.Чистякова С.Н., Захаров Н.Н. Профессиональная ориентация школьников: Организация и управление. – М.: Просвещение,1992.- 171с.
- 21.Ярошенко В.В. Школа и профессиональное самоопределение учащихся. – К.: Радянська школа, 1983. – 112с.

ДОДАТОК Д

Психологічні тестові завдання: диференціювання технічних і гуманітарних професійних задатків

Субтести гуманітарні

Субтест вибору синонімів

До слова, яке стоїть першим, необхідно дібрати з чотирьох запропонованих далі слів синонім. Після цього в Листку відповідей закресліть літеру, що позначає обране Вами слово.

Приклад: Прогноз — а) погода; б) доповідь; в) передбачення; г) причина.

Тут правильною відповіддю буде слово «передбачення», тому в нашому прикладі воно підкреслене. Це позначає, що в Листку відповідей закресленою має бути літера «в».

Пропонуємо 10 таких завдань:

1. *Ідеал* — а) фантазія; б) майбутнє; в) мудрість; г) досконалість.
2. *Аргумент* — а) довід; б) узгодження; в) спор; г) фраза.
3. *Прогресивний* — а) інтелектуальний; б) передовий; в) швидкий; г) відсталий.
4. *Анулювати* — а) підписати; б) відмінити; в) повідомити; г) відставити.
5. *Соціальний* — а) прийнятий; б) вільний; в) запланований; г) суспільний.
6. *Аналіз* — а) факти; б) розбір; в) критика; г) вміння.
7. *Міф* — а) давнина; б) творчість; в) стародавність; г) наука.
8. *Аморальний* — а) стійкий; б) важкий; в) неприємний; г) бездуховний.
9. *Еталон* — а) копія; б) форма; в) основа; г) приклад.
10. *Сферичний* — а) довгуватий; б) кульковий; в) пустий; г) об'ємний.

Субтест загальної обізнаності і пасивного словника

Завдання цього субтесту складаються з речень питального характеру. У кожному з них не вистачає одного слова. Ви повинні з п'яти наведених поруч слів вибрати те єдине, що правильно доповнює дане речення. Після цього в Листку відповідей закресліть букву, що позначає обране Вами слово.

Приклад: *Однаковими за змістом є слова «Біографія» і ... ?*

а) випадок; б) подвиг; в) життєпис; г) книга; д) письменник.

Правильним буде слово «життєпис», тому в нашому прикладі воно підкреслено. У Листку відповідей закресліть букву, що позначає обране Вами слово, тобто для даного приклада буде закреслена буква «в».

Пропонуємо вирішити 10 таких завдань:

1. *Початкові букви імені і по батькові називаються ... ?*

а) вензель; б) ініціал; в) автограф; г) індекс; д) анаграма.

2. *Стислий запис, стиснутий виклад змісту книги, лекції, доповіді - це ... ?*

а) абзац; б) цитата; в) рубрика; г) уривок; д) конспект.

3. *Відсутність інтересу і живої активної участі до навколишнього - це ... ?*

а) раціональність; б) пасивність; в) чуйність; г) суперечливість; д) черствість.

4. *Звід законів, що ставляться до будь-якої галузі людського життя і діяльності, називається... ?*

а) резолюцією; б) постановою; в) традицією; г) кодексом; д) проектом.

5. *Наука про виведення кращих порід тварин і сортів рослин має назву ... ?*

а) біоніка; б) хімія; в) селекція; г) ботаніка; д) фізіологія.

6. *Гуманний—це ... ?* а) суспільний; б) людський; в) фаховий; г) агресивний;

д) зневажливий.

7. Протилежністю поняття лицемірний буде ... ? а) щирий; б) суперечливий;

в) фальшивий; г) чемний; д) рішучий.

8. Система поглядів на природу і товариство є ... ?

а) мрія; б) оцінка; в) світогляд; г) кругозір; д) ілюзія.

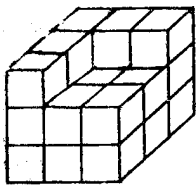
9. Начитаність, глибокі і широкі пізнання - це ... ? а) інтелігентність; б) досвідченість; в) ерудиція; г) талант; д) зарозумілість.

10. Однаковими за змістом є слова демократія і ... ? а) анархія; б) абсолютизм; в) народовладдя; г) династія; д) класи.

СУБТЕСТИ ТЕХНІЧНІ

Субтест просторового мислення й уяви («Кубики»)

Завдання цього тесту являють собою фігуру, що складаються з кубиків. Причому кожна фігура - це частина куба, складеного з окремих кубиків. Ви повинні з чотирьох наведених поруч чисел вибрати те єдине, що рівняється кількості кубиків, які складають фігуру.

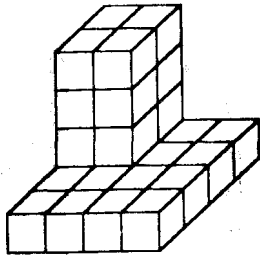

Приклад:

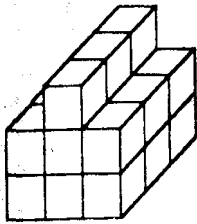
а) 16; б) 25; в) 23; г) 20.

Правильним буде число 23. У Листку відповідей закресліть букву, що позначає обране Вами число, тобто для даного приклада буде закреслена буква «в».

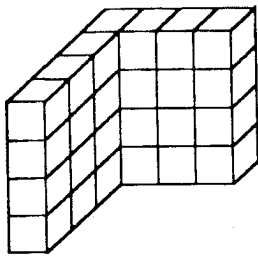
Пропонуємо 10 завдань:

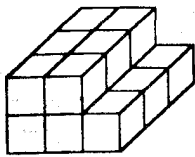
a) 36; б) 22; в) 28; г) 30.

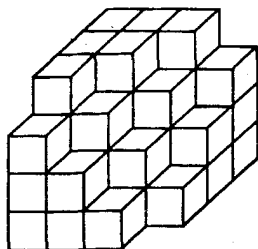
a) 21; б) 13; в) 23; г) 17.

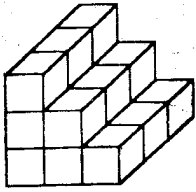
a) 28; б) 25; в) 27; г) 30.

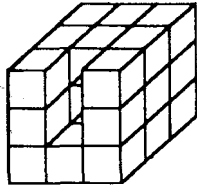
a) 14; б) 15; в) 12; г) 17.

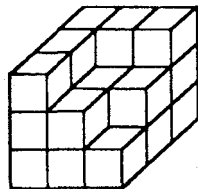
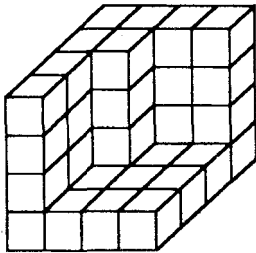
a) 15; б) 12; в) 24; г) 18.

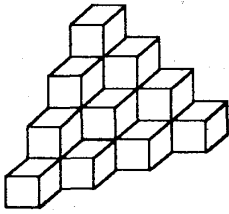
a) 23; б) 25; в) 19; г) 30.

a) 48; б) 40; в) 28; г) 30

a) 27; б) 16; в) 22; г) 18.

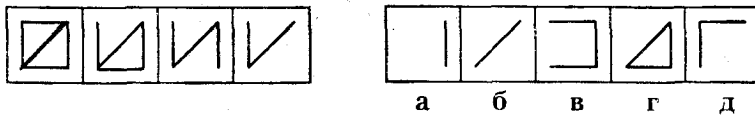

а) 20; б) 10; в) 30; г) 25.

Субтест перебування закономірностей у розташуванні фігур

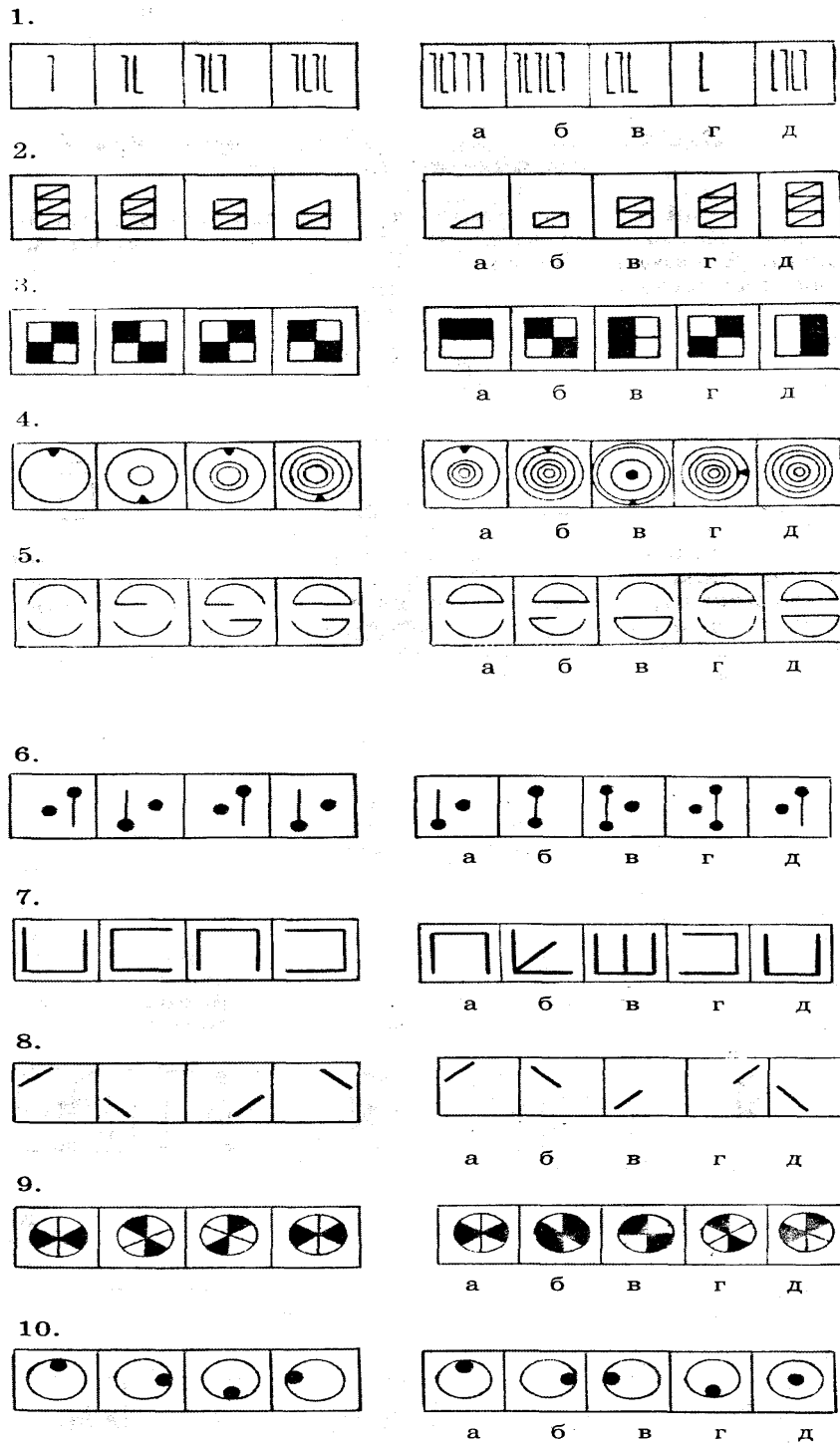
Даний тест являє собою два стовпчики по 10 рядків. Ліва частина кожного рядка - це окрема задача. У кожній задачі міститься по чотири фігури, які розташовані відповідно до визначеного принципу (закономірністю). Ви повинні розпізнати цей принцип. Тоді Ви зможете вирішити, яка фігура з правої частини ряду могла б продовжити його ліву частину. Закресліть у Листку відповідей букву, що позначає цю фігуру.

Приклад:

Ми бачимо, що кожна наступна фігура в лівій частині ряду містить на один елемент менше попередньої. При цьому віддаляться сторони квадрата. Остання в цьому ряду, четверта фігура, містить два елементи: сторону і діагональ. Отже, продовжити ряд повинна фігура, що містить тільки діагональ. У правому ряду ця фігура позначена буквою «б». У Листку відповідей для даного прикладу варто було б закреслити букву «б». В інших задачах фігури розташовані на основі інших закономірностей (збільшення кількості елементів, їх чергування і т.д.). Подібну закономірність і потрібно розпізнати в кожній задачі.

Пропонуємо вирішити 10 таких задач:

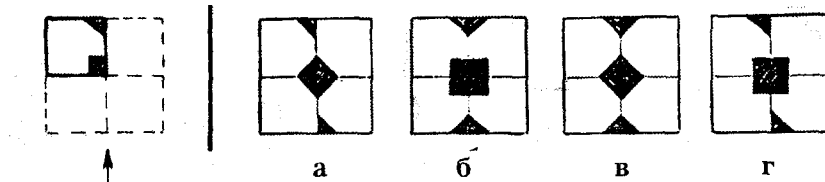
Субтест просторової уяви («Вирізи»)

У лівій частині кожного малюнка зображений лист паперу, згорнутий або вчетверо (завдання 1, 2, 4, 5, 6, 7), або ще додатково в два рази (завдання 5, 6, 9, 10), в якому зроблений виріз. Стрілка вказує, що вперше лист згинався навпіл по вертикальній осі. Ви повинні уявити, як буде виглядати лист з

вирізами після його розгортання, і з чотирьох наведених у правій частині листів вибрати той єдиний, що поданий зліва згорнутим.

Після цього в Листку відповідей закресліть букву, що позначає обраний Вами лист з вирізами.

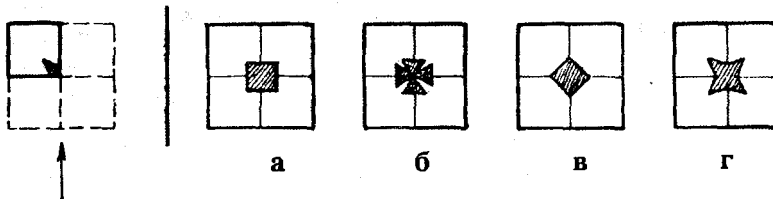
Приклад:

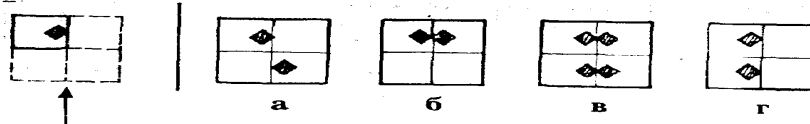
Правильною відповіддю буде лист з вирізами, позначений буквою «б». У Листку відповідей закресліть букву, що позначає обраний Вами лист, тобто для даного прикладу буде закреслена буква «б».

Пропонуємо виконати 10 завдань:

1.

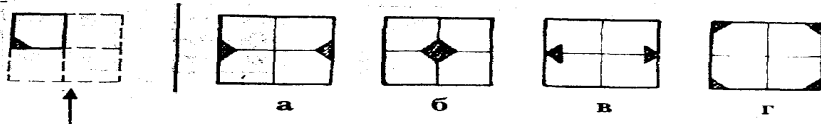
2.

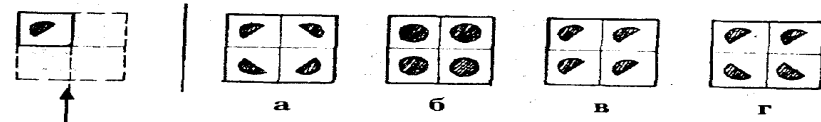
3.

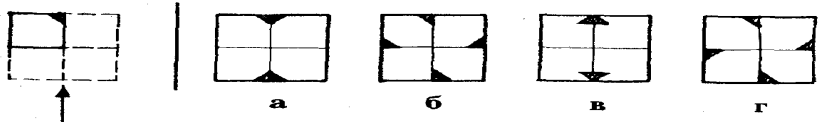
4.

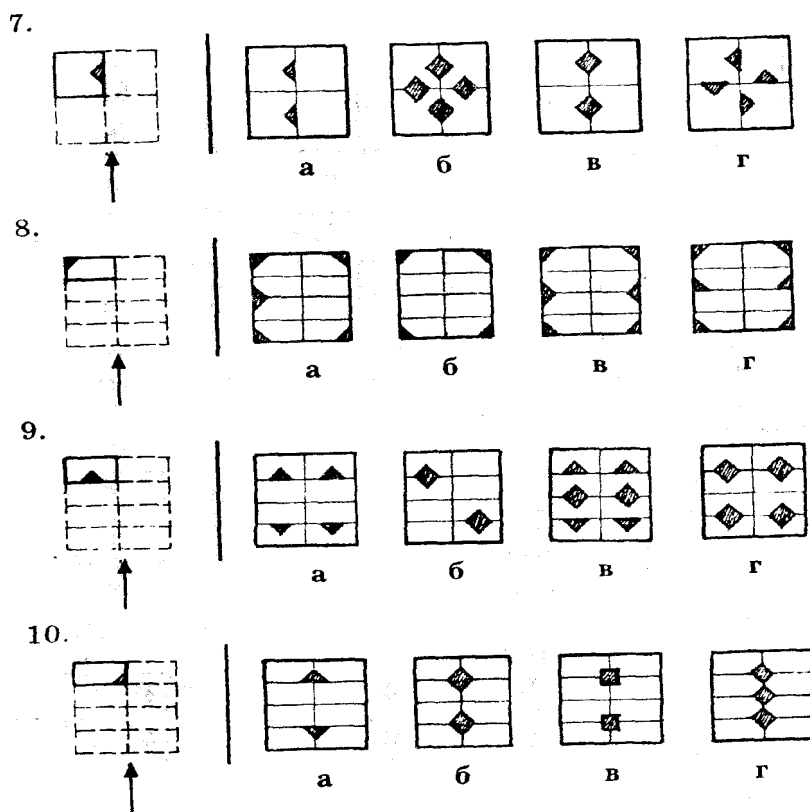

5.

6.

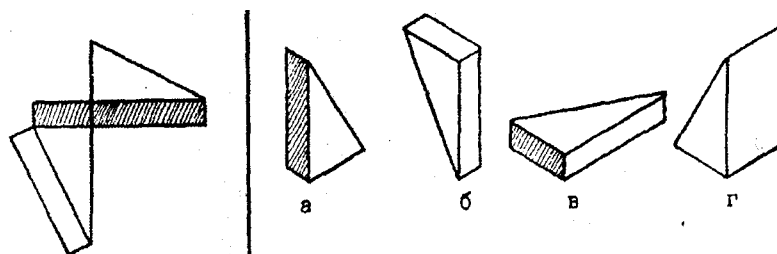

Субтест просторового сприйняття й уяви («Розгортки»)

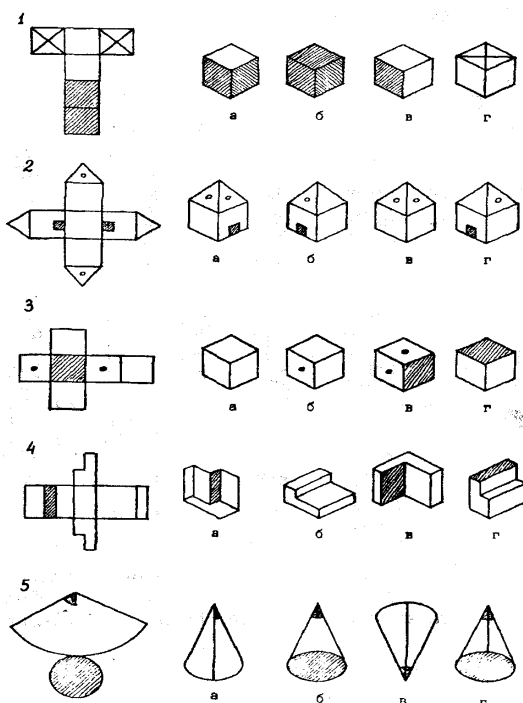
Завдання цього тесту складаються з розгорток певних фігур. При цьому потрібно пам'ятати, що все ребро і позначки на гранях розгортки нанесені тільки із зовнішнього боку. З тильного боку розгортка чиста. Тому розгортку по лініях ребер можна згинати тільки за площину креслення. Ви повинні з чотирьох наведених фігур вибрати ту єдину, розгортка якої подана зліва. Після цього в Листку відповідей закресліть букву, що позначає обрану Вами фігуру.

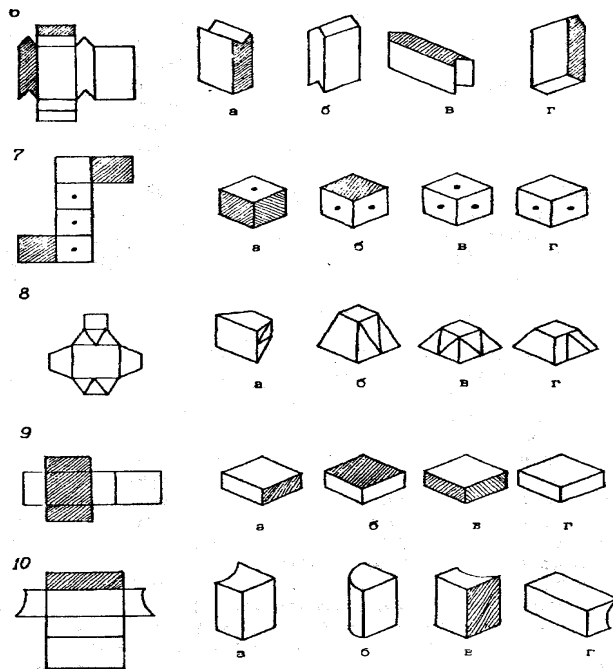
Приклад:

Правильною буде фігура «а». У Листку відповідей закресліть букву, що позначає обрану Вами фігуру, тобто для даного приклада буде закреслена буква «а».

Пропонуємо виконати 10 завдань:

Діагностичний опитувальник «людина — машина»

Інструкція. *Перед Вами питання, які допоможуть оцінити вибір професії. На запитання потрібно відповідати «Так» чи «Ні» і записувати їх у листок відповідей.. Подумайте перед тим, як відповідати на кожне запитання. Якщо у Вас виникають сумніви або труднощі з вибором відповіді, то записуйте те, про що подумаєте відразу. Час заповнення листка відповідей не обмежується*

1. Чи подобається Вам дивитися на дорогу крізь вітрове скло автомобіля?
2. Чи зможете Ви пробігти 1 км?
3. Чи завжди Ви доводите до кінця розпочату справу ?
4. Чи часто вдається Вам спіймати випадково зачеплені столові прибори (ложку, чашку, тарілку і т. п.)"?
5. Чи бувають у Вас болі у попереку?
6. Ви людина неуважна?

7. Чи часто Ви сваритеся з ким-небудь у транспорті, магазині тощо?
8. Чи любите Ви ризикувати?
9. Чи лякають Вас різні звуки?
10. Чи любите Ви працювати самостійно?
11. Чи любите Ви у школі уроки праці?
12. Чи любите Ви читати про подорожі?
13. Чи зможете Ви підняти вантаж масою 16 кг?
14. Ви людина обов'язкова?
15. Чи може шокувати Вас непередбачена ситуація?
16. Чи добре Ви розрізняєте кольори?
17. Чи часто Ви губите предмети побуту?
18. Чи легко Вас вивести з рівноваги?
19. Чи любите Ви грати в азартні ігри?
20. Чи можете Ви нормально виконувати роботу, коли включений приймач, магнітофон?
21. Чи подобається Вам одноманітна робота?
22. Чи зможете Ви розібратися в нескладному технічному кресленні?
23. Чи приносить Вам задоволення розбиратися в технічній будові машини?
24. Чи любите Ви займатися спортом?
25. Чи поїхали б Ви на червоне світло світлофора?
26. Чи вмієте Ви розслаблятися?
27. Чи добрий у Вас зір?
28. Чи вмієте Ви сконцентруватися на одній справі?
29. Ви людина спритна?
30. Чи вмієте Ви вчасно себе зупинити, коли бачите, що у Вас нічого не виходить?
31. Чи часто Ви забуваєте виключити чайник, кран у ванні, закрити квартиру і т.п.?
32. Чи любите Ви дивитися на природу, гарні будівлі і т.п.?

33. Чи подобається Вам читати, слухати, дивитися фільми про науково-технічні досягнення, будову й експлуатацію техніки?
34. Чи подобається Вам керувати засобами пересування?
35. Чи втомлюють Вас подорожі?
36. Чи підете Ви спокійно з роботи, якщо не виконали завдання на день?
37. Чи швидко Ви виконуєте отриману роботу?
38. Чи добре Ви бачите вночі?
39. Чи легко Вас відволікти від будь-якого заняття?
40. Ви часто сваритеся через дурниці?
41. Чи керуєтеся ви прислів'ям: «Або груди в хрестах, або голова в кущах»?
42. Чи часто ви відволікаєтеся на якісь побічні справи?
43. Вас присипає монотонна робота?
44. Чи приносить Вам задоволення винахідництво, конструювання?
45. Техніка Вас «любить»?
46. Чи любите Ви фізичну працю?
47. Чи часто Ви спізнюєтеся на роботу (заняття, зустріч і т.п.)?
48. Ви людина рухлива?
49. Чи викликає у вас відразу запах бензину?
50. Ви людина уважна?
51. Чи вмієте Ви стримувати свої емоції"?
52. Чи притаманне Вам почуття самозбереження?
53. Чи траплялося у Вас таке, що, задумавшись. Ви можете минути під'їзд свого будинку, не помітити знайомого, який іде Вам назустріч?
54. Ви людина усидлива?
55. Чи подобається Вам вивчати будову побутових електро- та радіоприладів?

Обробка результатів.

Обробка результатів зводиться до підрахунку «Так» і «Ні». За кожну відповідь, що співпадає з ключем, нараховується 1 бал. Якщо відповідь не співпадає з ключем, бали не нараховуються.

Листок відповідей складено так, щоб можна було підрахувати кількість «Так», «Ні» відповідно до ключа за 11 параметрами:

1. Інтерес до техніки.
2. Фізичний розвиток.
3. Наявне почуття відповідальності.
4. Швидкість прийняття рішень.
5. Стан здоров'я.
6. Уважність.
7. Психологічна стійкість.
8. Наявність почуття самозбереження.
9. Стійкість до зовнішніх подразників.
10. Схильність до одноманітної роботи.
11. Технічна грамотність.

Вам рекомендовано вивчати і працювати за спеціальністю, якщо за всіма параметрами набрано більше, ніж 3 бали.

При відповіді «Ні» на запитання 16, 27, 38, і «Так» на запитання 5 і 49 Вам слід пройти поглиблене медичне обстеження.

Ключ.

При відповідях «Так» на запитання: 1, 2, 3, 4, 10, 11, 12, 13, 14, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 37, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 54, 55 та «Ні» на запитання: 6, 7, 8, 9, 15, 17, 18, 19, 25, 31, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 53 нараховується 1 бал.

										<i>0</i>	<i>1</i>
	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>2</i>
	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
<i>ума</i>											

ДОДАТОК 3

Самооцінка усвідомленості вибору професії

Диференційна анкета

Зіставте наведені аспекти ставлення до професії і визначте, якого типу інформацією про майбутню професію Ви володієте, і що, на вашу думку, є вирішальним у прийнятті професійного вибору. Встановіть ранг кожної з груп. Найменше число приписують найважливішому (від 1 до 4).

Емоційний	Професійно- змістовний	Індивідуаль но-типологічні особливості	Соціальне проектування професійної кар'єри

Для уточнення власної позиції можна скористатись уточнюючими питаннями:

- назвіть формулу професії, яку Ви вибрали. (знання про професію);
- назвіть людей праці, які займаються цією професією і є орієнтиром для Вас (знання про професію);
- чи відчуваєте ви задоволення від залучення до світу даних професій (емоційне ставлення);
- назвіть завдання, міру відповідальності, головні способи професійної діяльності у Вашій галузі (знання про професію);
- які результати вашої теоретичної підготовки з базових для цієї професії дисциплін? (знання про себе)
- чи проходили ви діагностування на професії такого типу і чи відомі вам їх результати (знання про себе);
- яка ситуація на ринку праці з цією групою професій (соціальне проектування);
- якою є система оплати праці спеціалістів розглянутої галузі (соціальне проектування);
- чи проектуєте ви власну кар'єру, починаючи зі способу опанування і завдань на самоорганізацію до кар'єрної драбини (соціальне проектування)

ДОДАТОК І

Триетапна структура профорієнтації (Д. Тхоржевський).

Автор виділяє три основні компоненти цієї системи: *профосвіту, або профінформацію, профконсультацію і працевлаштування* [184].

Профосвіта спрямована на те, щоб дати учням уявлення про розподіл праці в сучасному господарстві з тим, щоб вони могли орієнтуватися в тому розмаїтті професій, які застосовуються в різних галузях промисловості, сільськогосподарстві, зв'язку, будівництві, обслуговуванні населення тощо.

Профконсультація своїм завданням має надання учням кваліфікованої поради з приводу вибору професії, що враховує здібності і нахили учнів, їхні психофізіологічні особливості, попит народного господарства у фахівцях. Важливо, щоб відповідні поради надавалися лише спеціалістом, який має не тільки психолого-педагогічну, але й медичну підготовку.

Завершується профорієнтація *працевлаштуванням*. Школа вступає у контакт з комісіями з *працевлаштування* при райвиконкомках або безпосередньо з керівництвом підприємств, розташованих поблизу школи, з уповноваженими Державного комітету по використанню трудових резервів, з органами профтехосвіти. При цьому завдання полягає у наданні всім випускникам можливості працевлаштуватися. В багатьох школах, що проводять професійну підготовку учнів, разом з атестатом зрілості видають путівку на роботу, яка гарантує бажаним робоче місце.

ДОДАТОК К

Чотирикомпонентна система профорієнтації (Б. Федоришин)

Організаційно-функціональна підсистема – це діяльність різноманітних соціальних інститутів, відповідальних за підготовку школярів до свідомого вибору професії, що виконують свої завдань і функціональні обов'язки на основі принципу координації.

Логіко-змістовна підсистема – це професійне просвітництво учнів, розвиток їхніх інтересів і схильностей, максимально наближених до професії; професійна консультація, фаховий відбір, соціально-професійна адаптація.

Особистісна підсистема, розглядає особистість школяра як суб'єкта розвитку професійного самовизначення, що характеризується активною позицією, тобто прагненням до творчої діяльності, самовираженням і самоствердженням у професійній діяльності; спрямованістю, тобто стійкою домінуючою системою мотивів, переконань, інтересів, ставленням до засвоєваних знань і вмінь, соціальних норм і цінностей; рівнем моральної й естетичної культури; розвитком самосвідомості; уявленням про себе, свої здібності, особливості характеру.

Управлінська підсистема припускає збір і опрацювання інформації про процеси, явища або стани системи профорієнтації, виробку програми дій, регулювання процесу реалізації і розробку рекомендацій щодо їх удосконалення. Програма управління профорієнтацією шкіл є складовою частиною керування соціально-економічним розвитком району, міста, регіону.

ДОДАТОК Л

Семикомпонентна структура профорієнтації школярів

(В. Васильков)

Професійна освіта дає учням можливість здобути знання про соціально-економічні та психофізіологічні особливості різних професій, сприяє формуванню мотиваційних професійних намірів. До неї входять

професійна інформація, професійна пропаганда і професійна агітація. Їх мета – повідомлення учням відомостей про професії, інформування про спосіб та умови їх опанування, пропаганда суспільної ваги тих професій, в яких має гостру потребу певний економічний регіон.

Професійне виховання – формування в учнів професійно важливих якостей особистості: почуття професійного обов'язку та честі, професійної гордості, відповідальності за якість виробленої продукції, інтересу та нахилів до конкретної праці.

Професійна активізація – це створення умов для практичної апробації сил учнів у різних сферах трудової діяльності. Форми і методи професійної активізації найрізноманітніші: виконання учнями індивідуальних завдань, підготовка рефератів, альбомів, фотомонтажів про професії, гуртки технічної творчості, підліткові виробничі госпрозрахункові об'єднання, шкільні агропроми, виробничі об'єднання старшокласників тощо.

Професійна психодіагностика є одним із найважливіших компонентів професійної орієнтації. Вона спрямована на вивчення якостей особистості, без чого неможливо кваліфіковано підібрати відповідну професію. Особистість проявляється у спрямованості, рисах характеру, особливостях волі, здібностях людини тощо. З іншого боку, кожна професія потребує від особистості наявності певних психофізіологічних якостей. Завданням шкільного психолога, соціального працівника є визначити схильність індивіда до виду діяльності та запропонувати відповідну його інтересам і здібностям професію.

- *Професійна консультація* - система заходів з наданням допомоги підліткам у професійному самовизначенні. Виділяють такі види професійної консультації:
- довідкова (опанування різних професій, з'ясування можливості працевлаштування, терміну підготовки, системи оплати праці, перспектив професійного зростання);

- діагностична (вивчення індивідуальних особливостей учнів для з'ясування, чи відповідає їм обрана або близька до неї професія);
- формуюча (за її допомогою керують і коригують вибір професії; вона передбачає протягом тривалого терміну систематичну реєстрацію змін у професійному самовизначенні учнів);
- медична (встановлення відповідності стану здоров'я школяра обраній професії).

У професійному консультуванні передбачається використовувати професіограми або профкарти найбільш масових професій, списки медичних протипоказань до професії, відповідні психодіагностичні методики.

Професійний відбір - це виявлення придатності до конкретного виду праці. Йдеться насамперед про професії, пов'язані з особливо складними й загрозовими умовами праці.

Завершальним етапом професійної орієнтації є *професійна адаптація* молоді людини до виробництва, нового соціального оточення, пристосування до умов праці та особливостей конкретної професії.

Управління професійною орієнтацією розглядається з позицій *принципів і функціональних рівнів*.

Визначаються управлінські принципи, реалізація яких дозволяє забезпечити організацію професійної орієнтації: конкретність, оптимальність та ефективність, зворотний зв'язок, комплексність, системність, ієрархічність, інтеграція профорієнтаційних впливів, науковість, територіально-галузевий принцип [202].

Суть та зміст управлінської профорієнтаційної діяльності на всіх рівнях розкривають функції, основні з них – планування, організація, координація, контроль, інформаційне забезпечення, які спрямовані на здійснення професійного самовизначення школярів [52; 81; 195].

Формування і розвиток людини, її трудової та громадської діяльності – це цілеспрямований, керований процес, в якому особистісний, діяльнісний підхід потребує розгляду вибору професії щодо особистості в цілому як

інтегральної системи, що включає ціннісні орієнтації, настанови, мотиви, нахили, здібності, характер, темперамент. У зв'язку з цим професійне самовизначення розуміють як розвиток особистості, що є суб'єктом діяльності: пізнавальної, суспільно-корисної, виробничої, комунікативної [197, 19].

Професійне самовизначення характеризується певною системою ціннісних орієнтацій щодо професій. Цінності можуть відігравати роль цілеспонування, коли вони співвідносяться з життєдіяльністю особистості та виявляють ставлення людини до певних аспектів соціальної системи. Ціннісні орієнтації, як складне утворення соціальних та індивідуальних спонукань активності, акумулюють особистий та соціальний аспекти професійного самовизначення [197, 8].

Це методологічне положення є важливим з позиції управління професійною орієнтацією, оскільки завдяки йому можна побачити внутрішні процеси, які визначають поведінку школяра у його професійному самовизначенні та допомагають керівній системі ефективно впливати на них. Профорієнтація в умовах загальноосвітньої та професійної школи потребує планомірності, координації дій школи, сім'ї, державних органів та інших соціальних інститутів [195].

ДОДАТОК М

Компоненти змістовного модуля професії типу “людина – техніка”

До змістовного модуля віднесено такі компоненти:

- 1) формування чітких уявлень про механізовану й автоматизовану працю та їх відмінності;
- 2) обґрунтування виділення приладів і устроїв в окрему групу засобів праці;

3) доведення учням специфіки професій, пов'язаних з цими знаряддями праці;

4) ознайомлення з довідковими автоматами – інформаційно-пошуковими системами і шляхами їх використання;

5) засвоєння поняття “функціональні знаряддя праці” в технічних професіях, ознайомлення з психофізіологічними знаряддями праці оператора-диспетчера, водія тощо;

6) розглядання проблемності трудових ситуацій, що може стосуватися не тільки самого процесу праці, але й його результатів (ступінь проблемності в різній праці різноманітна. наприклад, робота підричника в шахті пов'язана з рішенням складних проблем і прийняттям оперативних рішень: він виконує дуже складні роботи при проході стовбурів і вертикальних виробіток і має справу з вибухівкою тощо);

7) вивчення важливого показника трудового процесу – його колективність, яка дуже часто не приймається до уваги при аналізі технічних професій, що є важливою професійно-психологічною ознакою праці, котра впливає на характер і результати роботи людини;

8) формування поняття “самостійності у професійно-технічній діяльності”, їх ступені, виділяючи значення виконавчої праці і види праці, що передбачають цілком самостійні і відповідальні рішення (наприклад, низький ступінь самостійності – спеціальність лаборанта, який проводить усі операції, пов'язані з підготовкою і проведенням інженерних досліджень тощо; середня – техніка, висока – інженера-конструктора, інженера-керівника тощо);

9) формування поняття трьох рівнів професійної відповідальності у технічних професіях;

10) з'ясування розмаїття умов технічної праці (наприклад, ритм, змушений темп роботи, фіксована робоча поза теж незвичні умови праці, часто важкі, і на них варто звертати серйозну увагу при виборі професії. Так, оператор мікрозварювання на підприємствах з виробництва електронної техніки веде зварювання деталей і вузлів напівпровідникових приладів та

мікросхем, у тому числі експериментальних і унікальних. Він має справу з дуже точними і складними верстатами, агрегатами й установками для крапкового й інших видів електрозварювання, холодного зварювання і зварювання електронним променем. Для кожного з названих процесів мікрозварювання існують свої технологічні режими роботи верстатів і установок. Ці режими й зумовлюють певний ритм і темп роботи оператора. Якість зварювання він контролює під мікроскопом. Фіксована робоча поза (тривале перебування тіла в одному положенні) нітрохи не легше великих фізичних навантажень у професійній праці;

11) ознайомлення учнів з поняттям “професіограма” та її видами, більш детально вивчаються компоненти професіограми, призначеної для цілей профорієнтації і професійного самовизначення школярів; ознайомлення з професіограмами конкретних технічних професій, навчання учнів складанню професіограм технічних спеціальностей за спостереженнями і бесідами з фахівцями.